

Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela

Banská Bystrica

Ľudová slovesnosť v literatúre pre deti a mládež

Vysokoškolská učebnica pre študentov bakalárskeho štúdia
odboru Predškolská a elementárna pedagogika

Zuzana Kováčová-Švecová

Banská Bystrica

2017

Vysokoškolská učebnica vznikla ako súčasť riešenia grantového projektu KEGA č. 013UMB-4/2017 Tvorba kurikula v oblasti jazykovej a literárnej gramotnosti v novoakreditovanom bakalárskom štúdiu, ktorého zodpovednou riešiteľkou je doc. PaedDr. Milena Lipnická, PhD.

Autor: Mgr. Zuzana Kováčová-Švecová, PhD.

Recenzenti: prof. PhDr. Brigita Šimonová, CSc.

Doc. PhDr. Marta Germušková, CSc.

Neprešlo jazykovou korektúrou.

Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela
v Banskej Bystrici

Edícia: Pedagogická fakulta

Tlač: EQUILIBRIA s. r. o. Košice

ISBN 978-80-557-1388-5

OBSAH

Úvod	4
1 SYSTÉM LITERÁRNEHO VZDELÁVANIA A DIEŤA PREDŠKOLSKÉHO VEKU ...7	
1.1 Dieťa a kniha v materskej škole	10
2 LITERATÚRA PRE DETI, JEJ ŠPECIFIKÁ A FUNKCIE	20
3 O ĽUDOVEJ SLOVESNOSTI	28
4 O RIEKANKE	42
4.1 Znaký a vlastnosti riekanky ako žánru	43
4.2 Druhy a formy riekaniek a ich využitie	47
5 O ROZPRÁVKE	54
5.1 Ľudová rozprávka <i>u nás</i>	63
5.2 Znaký rozprávky	66
5.3 Tematická a motivická výstavba rozprávky	70
5.4 Charakteristika postavy v ľudovej rozprávke	74
5.5 Typy a druhy rozprávok	80
6 O ĽUDOVEJ HÁDANKE	88
6.1 Z histórie hádania – hádanky v histórii	89
6.2 Hádanky na našom území	96
6.3 Klasifikácia hádaniek a definície pojmu	113
7 ĽUDOVÉ HRY, DETSKÉ ĽUDOVÉ HRY	124
Záver	135
Použitá a odporúčaná odborná literatúra	136
Prílohy	145

ÚVOD

Knihy a literatúra sú neoddeliteľnou súčasťou nášho života už od malička. Dieťa ešte nepozná písmená a nevie čítať, ale súčasťou jeho sveta sú už kratučké veršičky, riekanky, neskôr príbehy a rozprávky, v ktorých spoznáva úžasné svety zvieratiek, ktoré rozprávajú a konajú ako ľudia, svety rozprávkových bytostí, ktoré majú neskutočné schopnosti, či čarovné predmety, vďaka ktorým je všetko možné. Kým sa dieťa naučí čítať a samo sa cez svet obrázkov a písmen dostane k príbehom, ktoré zobrazujú, dôležitú úlohu v procese kontaktu so slovesným umením hrajú dospelí – rodičia a učitelia. Rodičia sú tí prví, ktorí majú možnosť ukázať dieťaťu svet kníh plný fantastických príbehov, samozrejme, najprv vo vlastnom rozprávaní, ktoré je prispôbené intelektovej a rozumovej úrovni dieťaťa svojou jednoduchosťou v jazyku aj v obsahu. Úloha rodiny pri prvých kontaktoch s literatúrou (slovesným umením) je nezastupiteľná. Aj preto s lútosťou konštatujeme, že sa v súčasnosti rodičia už nezaoberajú čítaním rozprávok v takej miere, ako to bolo ešte pred niekoľkými desaťročiami. Čas, ktorý takto rodičia so svojimi deťmi trávajú, okrem iného poskytuje aj možnosti na rozvoj komunikačných schopností dieťaťa, ale najmä otvára priestor detskej predstavivosti a fantázii. Vzájomné rozhovory o prečítanom (rozprávanom) významne pomáhajú rozvoju reči dieťaťa, ktorej rozvoj je zas na druhej strane veľmi dôležitým faktorom v ďalšom učení sa dieťaťa a vývinu jeho gramotnosti.

Zo známeho prostredia rodiny a domova dieťa prechádza do školského prostredia materskej školy, kde hľadá a nachádza prirodzené rozšírenie svojho životného obzoru. Tu stretáva nielen deti v detskom kolektíve, ale predovšetkým ďalšieho dospelého, ktorý okrem iného môže

cielene rozšíriť jeho okruh vedomostí aj v oblasti čítania a detskej literatúry. Dieťa sa učí základom materinského jazyka, nadobúda vedomosti o svete, rozširuje svoju slovnú zásobu aj hranice svojej fantázie a predstavivosti. A učiteľka v predprimárnom vzdelávaní (a neskôr v primárnom vzdelávaní) musí byť kvalitne odborne pripravená, ak má naplňať ciele stanovené v štátnych vzdelávacích programoch. Predškolské vzdelávanie má veľký význam aj z dôvodu, že môže čiastočne nahradiť (alebo doplniť) to, čo deťom v oblasti kontaktov s literatúrou a slovesným umením z rodinného prostredia chýba alebo je nedostatočné. Práca s dobre zvolenými literárnymi textami je vhodným prostriedkom na rozvoj jazykových a komunikatívnych kompetencií, ale zároveň poskytuje pridanú hodnotu, ktorou je možnosť estetického stvárnenia a prežívania zobrazovaných obsahov.

Vysokoškolské učebné texty *Ľudová slovesnosť v literatúre pre deti a mládež* je publikácia, v ktorej si kladieme za cieľ sprostredkovať študentom učiteľstva v bakalárskom štúdiu Predškolskej a elementárnej pedagogiky základné informácie o vybraných druhoch žánrov ľudovej slovesnosti, s ktorými sa dominantne stretávajú deti v predškolskom aj primárnom vzdelávaní. Paleta žánrov, s ktorými sa v školskom prostredí pracuje, je pestrá a v žiadnom prípade nemáme ambície zachytiť v tejto publikácii všetky žánre a informácie úplne o všetkom. Už samotný názov publikácie predikuje, že sa budeme venovať len niektorým témam výberovo, hoci v budúcnosti máme snahu pripraviť podobné učebné texty aj o ďalších, nemenej dôležitých témach z oblasti literatúry pre deti. Súčasťou učebných textov sú úlohy pre študentov, ktoré ich nasmerujú k ďalším zdrojom a k práci napríklad s rozprávkami, ktoré sme pripravili v prílohách (Príloha 1 - 4). Súčasťou každej kapitoly sú návrhy na odbornú literatúru a zdroje, ktoré

je možné využiť k ďalšiemu štúdiu a odbornej príprave študentov – budúcich učiteľov predprimárneho a primárneho vzdelávania.

Pevne veríme, že predkladaný učebný text bude dobrým pomocníkom v štúdiu slovenskej literatúry pre deti, inšpiráciou k ďalšej práci s ľudovou slovesnosťou a v neposlednom rade rozšíri okruh vedomostí čitateľov o ďalšie poznatky z oblasti literatúry pre deti. Našou snahou bolo tiež poskytnúť študentom možnosti na nové kontakty so slovesným umením, dopriať im priestor na slobodné vyjadrenie vlastných úvah o umení a literatúre, rozšíriť ich schopnosti orientovať sa v textoch ľudového slovesného umenia, pričom v plnej miere rešpektujeme a akceptujeme doteraz získané poznatky a vedomosti o danej problematike.

autorka

1 SYSTÉM LITERÁRNEHO VZDELÁVANIA A DIEŤA PREDŠKOLSKÉHO VEKU

Systém vzdelávania v slovenskom školstve v poslednom desaťročí zažíva veľké zmeny, o niektorých možno dokonca povedať, že sú až radikálne, jednou z činností, ktorá nebola zmenami zasiahnutá tak, aby sa zmenila jej podstata, je práca s detskou knihou, čítanie kníh deťom. Štátny vzdelávací program pre predprimárne vzdelávanie (z roku 2008) nekládol však dostatočný dôraz na rozvoj komunikačných spôsobilostí detí v predškolskom veku natoľko, aby sa práca s knihou, hovoreným slovom, samostatné rozprávanie zdôrazňovali tak, aby sa dostatočne rozvíjali komunikačné schopnosti detí. V novom Štátnom vzdelávacom programe pre predprimárne vzdelávanie v materských školách (Inovovaný ŠVP, 2015) je už táto oblasť posilnená oproti predchádzajúcemu programu, stále tu však cítime istú nevyváženosť hovoreného slova oproti písanému, ktoré napokon aj pedagógovia z praxe pripomienkovali. V posledných rokoch sa totiž objavuje stále viac detí v predškolskom veku, u ktorých sa objavujú poruchy reči, poruchy komunikácie a samotná prax tiež ukazuje, že deti sa stále viac stávajú pasívnymi prijímateľmi informácií, než ich tvorcami v procese medziľudskej komunikácie (či už prostredníctvom digitálnych technológií alebo komunikácie vo všeobecnosti). Chýba medziľudská a medzigeneračná komunikácia, ktorá deťom v predchádzajúcich desaťročiach zabezpečovala pomerne bohatý a kvalitný prísun obsahov spracovaných v detských knihách, či v ústnych prejavoch rodičov a starých rodičov (rozprávanie príbehov, rozprávok, čítanie kníh, deklamovanie riekaniek a pod.) a ktorej boli deti prirodzenou súčasťou.

Detská kniha, a príbehy v nej zachytené, je neoddeliteľnou súčasťou života dieťaťa. Aby bolo dieťa schopné spracovať stimuly prostredníctvom kníh a čítania (počúvania, rozprávania), musí dosiahnuť istú úroveň rozvoja svojej osobnosti (sociálno-emocionálnu, kognitívnu aj perceptuálnu – motorickú), čo do určitej miery závisí aj od prostredia, v ktorom dieťa vyrastá a v ktorom sa nachádza počas svojho života a od ľudí, s ktorými sa stretáva. Do značnej miery ho ovplyvňuje aj to, v akej podobe a či vôbec sa do svojho príchodu do predškolského zariadenia dieťa stretávalo s knihou, s čítajúcimi príbuznými, s príbehmi, ktoré mu niekto rozprával. Už Otakar Chaloupka (1995, s. 5) konštatuje na základe vyjadrení vtedajšej vedeckej komunity, že na vzťahu dieťaťa ku knihe a k čítaniu vôbec sa podieľa *celkové prostredie jeho života, pohoda alebo napätie, ktorými je obklopené, vzor, príklad, nálada, atmosféra, rodina, škola, to, ako skoro sa stretáva so slovesnou tvorbou a ako mu je predstavená...* V tejto súvislosti tiež spomína dôležitosť obdobia, kedy sa dieťa s touto tvorbou stretáva. Stále sa objavujú názory, ktoré zdôrazňujú potrebu rozprávať a čítať deťom rozprávky už v období dojčťa, no niektorí posúvajú túto hranicu ešte skôr, do prenatálneho obdobia. Je ťažké presne stanoviť hranicu, kedy sa dieťa po prvýkrát stretáva so slovesným umením, táto otázka je skutočne výsostne individuálna a závisí od mnohých faktorov. Isté však je, že obdobie raného detstva je pre budúci vzťah dieťaťa k slovesnému umeniu, k čítaniu a ku knihám vôbec mimoriadne dôležité. Dieťa v predškolskom veku prechádza veľmi rýchlym vývojom, rozvíja sa ako fyzicky, tak aj psychicky, zväčšuje sa jeho slovná zásoba, samostatnosť, narastá počet jeho záujmov. V tomto období sú preto veľmi dôležité podnety, s ktorými dieťa prichádza do kontaktu. Podstatnú rolu medzi nimi hrajú tie, ktoré sú *zámerné, cieľavedomé, priamo kultúrne zamerané, tie, čo pripravujú budúcemu*

čitateľovi pôdu takpovediac programovo: predčítanie alebo rozprávanie rozprávok a rozprávanie o nich, televízne večerníčky, obrázkové knižky bez textu alebo s minimom textu čítaným rodičom, pesničky, riekanky. (Chaloupka, 1995). Smelo môžeme konštatovať, že s takýmito podnetmi dieťa získava množstvo skúseností a zručností, ktoré napomáhajú rozvoju jeho jazyka, reči a komunikácie vôbec, za silnej účasti vlastnej predstavivosti, ktorá nahrádza doposiaľ nerozvinutú oblasť poznania a často sa objavuje v hre dieťaťa. Pre dieťa je tak samozrejmé, že model autíčka je naozajstným autom, červík v jablku sa s ním rozpráva, odtrhnutý kvet plače a dobrá víla z rozprávky skutočne v noci priletí, aby priniesla dieťaťu sniežok.¹ To, čo je teda dôležité, sa deje „vo vnútri“ dieťaťa, v jeho mysli, prežívaní, cítení, v jeho spôsobe prijatia a spracovania prichádzajúcich podnetov a spôsob, ako tieto podnety využije v rozvoji svojej vlastnej komunikácie a jazyka.

Oblasť jazyka a komunikácie dieťaťa predškolského veku sa skladá z troch navzájom nezlučiteľných a celostne sa rozvíjajúcich častí:

- A, hovorená reč - osvojovanie ustálených zvukov reči, spisovnej podoby reči, rozvíjanie porozumenia reči a schopnosti ju používať
- B, písaná reč - zahŕňa propedeutiku čítania a písania, odhaľovanie ich funkcie v reálnom živote, ich vzájomného prepojenia
- C, komunikačné spôsobilosti - uplatňovanie hovorenej reči v bežnom živote, s určitým účelom, so zapojením myšlienkových procesov (Lipnická, 2009)

---

¹ Veľmi pekne o detskom prežívaní a fantázii v súvislosti s rozvojom reči a komunikácie dieťaťa píše K. Čukovskij v publikácii *Od dvoch do piatich* (u nás dostupná prevažne v antikvariátoch, najčastejšie 3.vydanie, ktoré vydali Mladé letá v r. 1981 v edícii *Otázky detskej literatúry* - 432 s., prípadne 2. vydanie z r. 1963 – 424 s.)

V predškolskom období, najmä v súvislosti s vynárajúcou sa gramotnosťou, či pregramotnosťou už môžeme hovoriť o schopnosti detí pracovať na základnej úrovni s textom. Dieťa je schopné zapamätať si obsahy (alebo ich časti) a príbehy zobrazené v texte (počutom), dokáže ich čiastočne alebo úplne zreprodukovať (s pomocou alebo bez nej), vie povedať hodnotenie postavy (Popoluška bola dobrá, macocha bola zlá...), ba postupne dokáže príbeh dotvoriť, prepracovať podľa svojej predstavy. Prostredníctvom týchto činností sa dozvedá viac o svete okolo seba, o sebe, vysvetľuje si dosiaľ nepochopené a neznáme javy, súvislosti, vzťahy. (bližšie k problematike gramotnosti odporúčame práce M. Lipnickej, P. Gavoru, B. Pupalu, O. Zápotočnej, E. Ďurošovej a ďalších)

O úlohe rodiny v tomto procese poznávania sveta a vzťahov v ňom, netreba polemizovať. Na tomto mieste sa však budeme skôr venovať úlohám, ktoré v tomto procese má školské vzdelávanie. Pozornosť zameriame aj na obsah (z hľadiska vybraných žánrov ľudovej slovesnosti), teda, čo čítať deťom a s deťmi, a to najmä s cieľom zdôrazniť úlohu učiteľa v budovaní pozitívneho vzťahu dieťaťa ku knihám, slovesnému, či dramatickému umeniu, teda pri jeho prvotných kontaktoch so slovesným umením v školskom prostredí.

1.1 Dieťa a kniha v materskej škole

V Programe výchovy a vzdelávania pre materské školy (1999) sa uvádza, že *„vo vývine dieťaťa má kniha významné výchovné postavenie. Vstupuje do jeho života v predškolskom veku a sprevádza ho cez všetky vývinové obdobia až po dospelosť. Ovplyvňuje psychický vývin i estetické*

vnímanie a čítanie dieťaťa, celostne kultivuje jeho prejavy“(1999 s. 165) ² a nám neostáva nič iné, len s tým súhlasiť. Aj napriek tomu, že od vzniku tohto dokumentu uplynulo už viac rokov, mnohé myšlienky z neho sú stále aktuálne aj dnes a zaslúžia si našu pozornosť.

Vzťah dieťaťa k literatúre sa vyvíja postupne už od narodenia. Dieťa sa už v rodine stretáva so situáciami, v ktorých prichádza do kontaktu s členmi rodiny, ktorí čítajú alebo rozprávajú príbehy, alebo sa s knihou ako takou stretáva samo, vlastným kontaktom, aj keď ešte samo nie je čitateľom v pravom zmysle slova. (napr. leporelá, obrázkové knihy...) Dieťa predškolského veku je v období prudkého vývinu rozumových schopností, formovania citov, utvárania charakteru a postojov, snaží sa pochopiť svet okolo seba, ktorý poznáva nielen pomocou skúsenosti, zmyslov a empirie, nezriedka si pomáha zapojením vlastnej fantázie a predstavivosti. K. Čukovskij (1963, s. 219) zdôrazňoval dôležitosť detskej fantázie, keď povedal, že *„bez fantázie by nastala stagnácia aj vo fyzike a v chémii, pretože vytvorenie nových hypotéz, vynájdenie nových prístrojov, nových spôsobov vedeckého výskumu, dohady o nových chemických zlúčeninách – to všetko sú produkty fantázie.“* Práve detská fantázia je tá, ktorá mnohokrát deťom pomáha vysporiadať sa so svetom okolo seba a s problémami, s ktorými sa stretáva. Toto obdobie je tiež veľmi dôležité z hľadiska jazykového rozvoja, pričom je vhodné rešpektovať a využiť prirodzenú potrebu dieťaťa pýtať sa a hovoriť, byť aktívnym, niečo robiť, niečo si predstaviť, niečo prežiť. Tieto jeho potreby sa dajú dobre využiť v procese jeho učenia sa, teda aj pri práci s literatúrou, s detskou knihou, v procese (nielen didaktickej) komunikácie. Dieťa okrem iného aj prostredníctvom literatúry a slovesného umenia nadobúda informácie, ktoré potrebuje pre

---

² Dostupné online na: http://www.statpedu.sk/sites/default/files/dokumenty/ucebnice-metodiky-publikacie/program_vychovy_materske_skoly.pdf

život v spoločnosti, literatúra ho totiž vnáša nielen do hmotného sveta vecí, predmetov, ktoré dieťa okolo seba má, ale, čo je dôležitejšie, aj do sveta ľudí, do sveta medziľudskej komunikácie, medziľudských vzťahov, s ktorými sa musí vysporiadať. (Zigová, 1979) Literatúra, teda kniha a práca s ňou, výrazne prispieva k rozvoju vyjadrovacích schopností dieťaťa, obohacuje poznanie, pomáha dieťaťu chápať základné princípy mravnosti, rozvíja jeho citový život, jej úlohou je tiež kultivovanie detského citového a estetického vnímania, utvárať vzťah k slovesnému a výtvarnému umeniu a inšpirovať deti k estetickým činnostiam. (Program výchovy, 1979) V tejto súvislosti potom hovoríme o dvoch aspektoch práce s literatúrou v materskej škole - o výchove literatúrou a o výchove k literatúre.

Úloha 1.1 Diskutujte vo dvojiciach o potrebe/dôležitosti kontaktu dieťaťa s knihou a slovesným umením v ranom veku. Navrhните, aké spôsoby kontaktu so slovesným umením by ste odporúčali deťom vo veku 1-3, 3-6 rokov a svoje návrhy zdôvodnite.

V úvode sme už naznačili, že štátny vzdelávací program prešiel zmenami, ktoré značne ovplyvnia aj postavenie literatúry, resp. literárnej výchovy (a takisto aj prácu s knihou, detskou literatúrou) v materskej škole vôbec. Prvotné oboznamovanie sa dieťaťa s knihami bolo možné v pôvodnom Štátnom vzdelávacom programe pre predprimárne vzdelávanie (2008) nájsť v tematickej oblasti Kultúra, kde sa dotýkali predovšetkým rozvoja sociálno-emocionálnej oblasti osobnosti dieťaťa, aj keď prácu s knihou a detskou literatúrou vôbec bolo možné využiť aj pri plnení ostatných výkonových štandardov, napr. v tematickom okruhu *Ja som* v rozvoji sociálno-

emocionálnej oblasti k obsahovému štandardu Komunikácia emócií, či Základné pravidlá kultúrneho správania, Počúvanie s porozumením, Pasívna a aktívna slovná zásoba, či Spisovná reč, či v tematickej oblasti *Ludia* v kognitívnej oblasti rozvoja dieťaťa pri obsahovom štandarde Ľudské činnosti a ich umelecké stvárnenie a Význam práce (výkonový štandard - poznať, slovné opísať a umelecky stvárniť rozmanité ľudské činnosti...).

Tab.1 Obsahové a výkonové štandardy v tematickom okruhu Kultúra³ (ŠVP ISCED 0, 2008)

Sociálno-emocionálna oblasť	
Obsahové štandardy	Výkonové štandardy (špecifické ciele)
Knihy, písmená a číslice.	-prejaviť záujem o knihy, písmená, číslice, orientovať sa v knihách
Detská, ľudová a autorská poézia a próza.	-počúvať s porozumením a citovým zaangažovaním detskú ľudovú a autorskú poéziu, rozprávky a príbehy. -vnímať s citovým zaangažovaním bábkové divadlo a iné detské divadlo (čínohru, spevohru)
Prednes literárnych útvarov.	-zapamätať si a prednášať krátke literárne útvary, napr. riekanky, hádanky, vyčítanky, krátke detské básne
Vofná reprodukcia literárnych textov.	-reprodukovať voľne ľudové a autorské rozprávky a príbehy.
Literárno-dramatická tvorivosť.	-vyjadriť rôznymi umeleckými výrazovými prostriedkami (výtvarne, hudobne, dramaticky, hudobno-dramaticky) pocity a dojmy z rozprávok, príbehov a divadla
Umelecké stvárnenie obsahu literárnych a dramatických diel.	
„Čítanie“ a „písanie“ jednoduchého príbehu.	-„čítať“ kreslený príbeh a obrázkový seriál -„písať“ obrázkový list

V inovovanom Štátnom vzdelávacom programe pre predprimárne vzdelávanie v materských školách (2015) dochádza k zásadným zmenám v usporiadaní jednotlivých oblastí, najmä z dôvodu zosúladenia s nadväzujúcim programom pre primárne vzdelávanie. Zrušili sa teda

³ Štátny vzdelávací program pre predprimárne vzdelávanie, ISCED 0, 2008.

pôvodné oblasti /Ja som; Kultúra; atď./ a namiesto nich sa obsah vzdelávania vymedzuje v týchto vzdelávacích oblastiach:

- Jazyk a komunikácia
- Matematika a práca s informáciami
- Človek a príroda
- Človek a spoločnosť
- Človek a svet práce
- Umenie a kultúra
- Zdravie a pohyb

Tento dokument tiež predpokladá, že výchovné a vzdelávacie aktivity v materskej škole sa nebudú nevyhnutne viazať iba s jedinou vzdelávacou oblasťou, ale že ciele jednej možno dosahovať pri realizácii obsahu inej vzdelávacej oblasti. (iŠVP ISCED 0, 2015) Toto je podstatná informácia pre nás najmä z dôvodu, že sa tým zdôrazňuje aj možnosť ich integrácie, čo z pohľadu literatúry pre deti a mládež znamená napr. možnosť spracovania literárneho obsahu napríklad aj pomocou tvorivej dramatiky, hudobnej a výtvarnej výchovy a možnosť obohatiť tak edukačný proces o nové úrovne kontaktu detí s viacerými druhmi umenia súčasne, vďaka čomu dokážeme zapojiť do aktivít väčší počet detí (nie každé dieťa môže napr. hrať hlavnú postavu a takisto, nie každé dieťa rado a ochotne predvádza literárne dielo v dramatickom predstavení, ale aj ono môže byť jeho súčasťou ako výtvarník- pomáha vytvoriť masky, kulisy, atď., hudobník – dotvára hru na rytmické hudobné nástroje atmosféru predstavenia, atď.)

O štruktúre inovovaného ŠVP (2015) a charakteristike všetkých vzdelávacích oblastí na tomto mieste hovoriť nebudeme, pre potreby tohto textu je dôležité skôr to, kde a v akej podobe sa nachádzajú odkazy na prácu

s literatúrou pre deti a v akej druhovej a žánrovej podobe je táto literatúra pre predškolské obdobie odporúčaná.

Vzdelávacia oblasť Jazyk a komunikácia zdôrazňuje okrem iného aj to, že dieťa sa má aj v tomto období stretávať s písanou rečou, a to prostredníctvom využívania detskej literatúry, o ktorej sa na tom istom mieste hovorí, že má viaceré funkcie:

- *Je zdrojom bohatej jazykovej skúsenosti – slúži ako jazykový vzor, zdroj jazykovej rôznorodosti v spisovnej, kultivovanej a vysoko rozvinutej podobe materinského jazyka. Prispieva tak k rozvoju hovorenej podoby jazyka a komunikácie, stimulácii vývinu reči na úrovni všetkých jej zložiek – slovnej zásoby, súvislého, gramaticky správneho, spisovného a sociálne primeraného vyjadrovania sa.*
- *Je bohatým zdrojom poznatkov a vedomostí o reči, prispieva k rozvoju všetkých významných predpokladov („prekurzorov“) vývinu gramotnosti (rozvíja počúvanie a porozumenie čítaného textu, chápanie významu a funkcií písanej reči, uvedomovanie si vzťahu medzi hovorenou a písanou podobou jazyka) tak na úrovni jej obsahových ako aj formálnych aspektov.*
- *Je dôležitým zdrojom pozitívnych zážitkov a skúseností, podporujúcich motiváciu, záujem a vzťah k písanej kultúre, vzdelávaniu a učeniu.*
(iŠVP, 2015)

Ako príklad teraz uvidíme (výberovo), ako sa nevyhnutnosť pracovať s detskou literatúrou na základe uvedomenia si jej dôležitosti pre dieťa predškolského veku premietla do obsahových a výkonových štandardov vzdelávacej oblasti Jazyk a komunikácia v inovovanom ŠVP pre predprimárne vzdelávanie v materskej škole (2015):

1 Hovorená reč

1.2 Artikulácia a výslovnosť

Výkonové štandardy	Obsahové štandardy	Evaluačné otázky
Vyslovuje správne, zreteľne a plynule všetky hlásky a hláskové skupiny	Verbálny prejav učiteľky poskytute deťom správny rečový vzor. Ten je umocnený častým hlasným čítaním, pri ktorom učiteľka dbá na zreteľnú artikuláciu. Krátke literárne útvary (básničky, riekanky, vyčítanky) si deti osvojujú spamäti, recitujú ich s dôrazom na správnu výslovnosť. Jazykové hry spestruje učiteľka využívaním špecifických riekaniek so zameraním na precvičovanie problematických spoluhlások (sykaviek, slabikotvorných spoluhlások r, ř, l, í a pod.)	Ako sa správa počas čítania? Sleduje učiteľku pri rozprávaní? Sleduje učiteľku pri čítaní? Ako dlho udrží pozornosť pri počúvaní? Ako reaguje na čítanie? Ako vyslovuje jednotlivé hlásky? S výslovnosťou ktorých hlások má problém? Vyslovuje správne sykavky (s,c,z,dz,š,č,ž,dž)? Vyslovuje správne slabikotvorné spoluhlásky r, ř, l, í?

Tab.2 Obsahové a výkonové štandardy vo vzdelávacej oblasti Jazyk a komunikácia, časť 1 Hovorená reč (IŠVP ISCED 0, 2015)

2 Písaná reč

2.1 Chápanie obsahu, významu a funkcií písanej reči

2.1.1 Poznávanie funkcií písanej reči

Výkonové štandardy	Obsahové štandardy	Evaluačné otázky
Dokáže jednoducho vysvetliť, prečo je písaná reč dôležitá. Uvedie jednoduche príklady dôležitosti písanej reči.	Učiteľka volí na vzdelávacie aktivity texty rozmanitých žánrov, snaží sa o pestrosť ich využívania. Okrem ľudovej a autorskej poézie, rozprávok a príbehov využíva informačné texty (detské encyklopédie) a ďalšie informačné zdroje, vrátane digitálnych technológií. Prostredníctvom rôznorodých žánrov a ich využívania v rámci vzdelávacích aktivít učiteľka demonštruje funkcie písanej reči tak, aby dieťa získalo predstavu o tom, že písaná reč: -umožňuje dorozumievanie (nad rámec hovorenej reči) v čase neprítomnosti adresáta	Prejavuje snahu a záujem o využitie písanej reči? V akých situáciách, za akým účelom? Prejavuje záujem o „písomnú“ komunikáciu s inými? Chce niekomu „napísať“, snaží sa sformulovať jednoduchý komunikačný odkaz? Hľadá odpovede na otázky, ktoré ho zaujímajú v knihách? Ako sa správa v knižnici? Vie podľa obálky vybrať z police vhodnú knižku? Prejavuje pri čítaní emócie? Aké prejavy emócií u neho prevládajú? Prejavuje pri čítaní radosť, smiech, napätie, smútok,

	<p>komunikačného zámeru, -je zdrojom poznatkov, informácií a vedomostí -je zdrojom zážitkov (emócií, prežívania, fantázie) a umožňuje ich vyjadrovať, -má mnohoraké praktické využitie (napr. uľahčuje a rozširuje možnosti zapamätania si informácií, umožňuje riadenie vlastnej činnosti aj činnosti druhých, poskytuje informácie o praktických činnostiach).</p> <p>Pravidelným čítaním, širokospektrálnou ponukou textových žánrov, možnosťou výberu s ohľadom na záujem detí poskytuje učiteľka bohaté zážitky a skúsenosti s čítaním, podporuje pozitívny vzťah ku knihám a písanej kultúre, prispieva k upevňovaniu čitateľských návykov.</p>	<p>zvedavosť? Sú jeho emočné reakcie vo vzťahu k textom primerané? Prejavuje záujem čítanie písomných návodov k hrám? Dokáže v činnosti podľa prečítaného návodu postupovať?</p> <p>Aké textové žánre preferuje? Akým spôsobom ich využíva?</p>
--	---	---

Tab.3 Obsahové a výkonové štandardy vo vzdelávacej oblasti Jazyk a komunikácia, časť 2 Písaná reč (iŠVP ISCED 0, 2015)

Ako môžeme vidieť z predchádzajúcich tabuliek, dieťa sa už v predškolskom veku má stretnúť aj v školskom prostredí s rôznymi druhmi a žánrami v literatúre, a tie majú nielen obohatiť jeho poznanie, cibriť estetické videnie sveta a prežívanie, ale v neposlednom rade mu aj pomôcť vyjadriť to, čo prežíva ono samo pri ich počúvaní, čítaní, pri komunikácii so svojím okolím. Za dôležitú zmienku v tejto súvislosti stojí aj fakt, že v inovovanom ŠVP pre predprimárne vzdelávanie v materských školách (2015) je takmer pri každom obsahovom štandarde zdôraznená úloha učiteľky nielen ako rečového vzoru pre dieťa, ale aj ako tej osoby, ktorá má *poznať, chápať, vedieť správne použiť rôzne žánre z literatúry pre deti tak, aby splnila základné ciele stanovené týmto dokumentom*. V nasledujúcich kapitolách sa

preto budeme venovať vybraným témam z oblasti literatúry pre deti z hľadiska toho, čo by mal/a o literatúre pre deti vedieť budúci/a učiteľ/ka predprimárneho vzdelávania, nielen čo sa týka jej rozdelenia, definícií, či poučiek, ale aj z hľadiska vývinu a formovania jednotlivých druhov a žánrov, uvedieme tiež konkrétne ukážky literárnych diel (v prílohe) a sprostredkujeme študentom – budúcim učiteľom predprimárneho vzdelávania tipy na ďalšiu študijnú literatúru k problematike.

Úloha 1.2 Na základe štúdia obsahového štandardu v oblasti Jazyk a komunikácia v inovovanom Štátnom vzdelávacom programe pre predprimárne vzdelávanie v materských školách spracujte pomocou pojmovej mapy literárne druhy a žánre, s ktorými sa oboznamuje dieťa v materskej škole (práca v skupinách).

Úloha 1.3 Spomeňte si na svoju prvú knihu, prvú básničku, prvú rozprávku, ktorú si pamätáte z detstva. V malých skupinkách (Buzz groups) hľadajte spoločné motivácie a prvky, ktoré vás na básničke, knihe, rozprávke zaujali, čo je na nich také, že si ich pamätáte dodnes a diskutujte o nich. Porovnajte svoje zistenia s obsahovým štandardom iŠVP pre predprimárne vzdelávanie v materských školách.

Úloha 1.4 Doplníte a rozšírite si svoje informácie o obsahu literárneho vzdelávania (z hľadiska literárnych druhov a žánrov) v inovovanom ŠVP pre primárne vzdelávanie v oblasti Jazyk a komunikácia.

Odporúčaná literatúra k 1. kapitole:

- Čukovskij, K. 1981. *Od dvoch do piatich*. Mladé letá, Bratislava, 430 s.
- Havlíková, M. 1978. *Knižka pro rodiče o dětech a čtení*, Praha, Albatros, 84 s.
- Chaloupka, O. 1982. *Rozvoj dětského čtenářství*. Praha. Albatros, 572 s.
- Chaloupka, O. 1995. *Rodina a počátky dětského čtenářství*. Victoria Publishing, 193 s. ISBN 80-85865-40-8
- Chaloupka, O. 1995. *Škola a počátky dětského čtenářství*. Victoria Publishing, 101 s., ISBN 80-85865-41-6
- Obert, V. 1998. *Detská literatúra a čitateľský rozvoj dieťaťa*. Bratislava: Litera.
- Štátne vzdelávacie programy pre predprimárne a primárne vzdelávanie (2008, 2015)
- Vítězová, E. 2016. *Dieťa a kniha*. Trnavská univerzita, Pedagogická fakulta, Trnava. ISBN 978-80-8082-961-2

2 LITERATÚRA PRE DETI, JEJ ŠPECIFIKÁ A FUNKCIE

Literatúra pre deti je špecifickou skupinou literatúry s osobitným obsahom, funkciou a v literárnom systéme zaberá osobitné miesto. Nebolo to však dávno, keď pre svoju neumeleckosť, prísnu didaktickosť, konzervatívnosť, či prísne výchovnú funkciu bola oproti literatúre pre dospelých považovaná za niečo menejcenné, bola izolovaná, nevyvíjala sa rovnomerne s ostatnou literatúrou, aj keď vo svojom vlastnom systéme sa vyvíjala, menila, tak, ako sa vekom a zmenami v spoločnosti menili aj jej prijímatelia. Dnes je však rovnocennou súčasťou celonárodnej literatúry a platia pre ňu rovnaké tvorivé prístupy ako v literatúre pre dospelých.

Literatúra pre deti predstavuje súbor literárnych diel, ktoré možno rozdeliť podľa istých zákonitostí na rôzne skupiny. Z hľadiska určenosti alebo neurčenosti pre detského čitateľa rozlišujeme diela, ktoré súborne označujeme ako **intencionálna literatúra**, t. j. diela, ktoré sú špeciálne vytvorené pre deti a sú adresované detskému čitateľovi, a na **literatúru neintencionálnu**, ktorá predstavuje súbor diel, ktoré pôvodne neboli určené detskému príjemcovi, ale sú preňho zrozumiteľné, blízke, prístupné a do repertoáru detského čitateľa prešli v rôznych obdobiach vývoja a formovania sa detskej literatúry. Skupinu neintencionálnej literatúry tak tvoria diela, ktoré patrili do okruhu klasickej literatúry, najmä diela významných autorov, ktoré mali istú umeleckú, či myšlienkovú kvalitu, deťom bola blízka ich tematika, či vo svete dospelých už pod vplyvom vývoja spoločnosti stratili svoje opodstatnenie. Medzi najznámejšie diela neintencionálnej autorskej literatúry patrí Babička od B. Němcovej, či kniha Gulliverove cesty od J. Swifta a mnohé diela čítajú rovnako deti, ako aj mládež, či dospelí a v každom

období svojho života v nich nachádzajú na základe svojich životných skúseností vždy iné hodnoty. (napr. Malý princ od A. S. Exupéryho)⁴

V tejto súvislosti je nutné spomenúť ešte tzv. **detský aspekt**, ktorý s literatúrou pre deti bezprostredne súvisí.

V druhej polovici 20.st., presnejšie v 60-tych rokoch prichádza na scénu slovenskej literatúry pre deti nová generácia spisovateľov, ktorí sa vo svojej tvorbe začali viac zaujímať o príjemcu literárneho diela – o dieťa. Ich umelecký program obsahoval detský pohľad na svet, detské vnímanie a hodnotenie, detský jazyk a myslenie. Ich postavy odrazu neboli vymyslené a odtrhnuté od detskej reality, ani neboli tým ideálom, ktorý mal detského čitateľa poučať. Boli to postavy z ich vlastného, detského sveta so všetkým, čo práve vidia, cítia a prežívajú, so svojím smiechom, zmyslom pre hru a fantáziu, s chuťou objavovať svet a čeliť jeho každodenným problémom svojším spôsobom. A tak sa na jednom mieste, v knihe, stretáva pohľad (aspekt) dospelého a pohľad (aspekt) dieťaťa, ktorí medzi sebou vedú rovnocenný, partnerský dialóg.

Vedeli ste, že...

... prvotné zmeny v tvorbe pre deti smerom k deťom (využitie detského aspektu) sa udiali v **poézii** v tvorbe Ľubomíra Feldeka a Miroslava Válka?

... v **próze** pre deti, konkrétne v príbehoch zo života detí - v knihe Hrdinský zápisník, ako prvá realizovala nové myšlienky a použila prvky detského aspektu Klára Jarunková?

---

⁴ (bližšie k problematike pozri Zigová-Obert, 1981, Klátik, 1975, Obert, 1998, Kopál, 1982, 1997, Hlebová, 2006 a iní)

Úloha 2.1 Pripomeňte si, čo ste sa na predchádzajúcich stupňoch štúdia naučili o systéme druhov a žánrov, pripomeňte si charakteristiku tých žánrov, ktoré patria do oblasti literatúry pre deti.

Úloha 2.2 Zopakujte si základné pojmy literárnej teórie z oblasti literatúry pre deti.

Úloha 2.3 Vyberte si 2 tituly na knižnom trhu z posledných 10 rokov a zhodnoťte ich z hľadiska intencionality a akceptovania detského aspektu.

Úloha 2.4 Na základe dostupnej literatúry a slovníkov slovenských spisovateľov spracujte mapu slovenských autorov pre deti v jednotlivých vývinových etapách. Podrobnejšie rozpracujte autorov tzv. generácie detského aspektu.

Otázka detského aspektu otvára ďalšiu tému, ktorú nesmieme vynechať, ak chceme hovoriť o detskej literatúre (či literatúre pre deti), a to je jej špecifickosť. Ak sa chceme pozrieť na to, čo je v literatúre pre deti iné, čiže špecifické, je to práve ten prvok, ktorý ju oddeľuje, odlišuje od ostatnej literatúry, je to spôsob, akým je tvorená, je to obsah, čo v sebe má, je to myšlienka, ktorú si kladie za cieľ posúvať ďalej k svojim príjemcom. Špecifickosť v literatúre pre deti je v spôsobe, ako sa umelecky štylizuje, čiže ako sa svojou štruktúrou, formou, jazykom približuje detskému čitateľovi, spôsob, ako s ním vedie dialóg. Pritom všetkom sa opiera o to, čo už dieťa v tom-konkrétnom veku zažilo, čo pozná, aké má vedomosti o sebe a o svete, o jeho záujmy a potreby. Toto všetko spolu s psychickými zvláštnosťami detí v rôznych vekových obdobiach autori vedome plne rešpektujú, mnohé intuitívne predvídajú alebo

odhadujú, čo je základom pre uplatnenie už spomenutého *detského aspektu*. Pripravenosť čitateľa vo veľkej miere závisí od jeho veku a životných skúseností, čomu sa prispôsobujú aj jednotlivé druhy a žánre a ich využitie pre konkrétnu kategóriu čitateľa. Z tohto hľadiska rozdeľujeme literatúru pre deti a mládež podľa jednotlivých vekových období nasledovne:

A, literatúra pre deti predškolského veku (*predčitateľská fáza, auditívne vnímanie literárneho diela*)

1. *Literatúra pre mladší predškolský vek (1-3 roky) – ľudová slovesnosť (spievanky, riekanky, ľudové piesne), knižné hračky, leporelá*
2. *Literatúra pre starší predškolský vek (3-6 rokov) – ľudová slovesnosť (spievanky, riekanky, ľudové piesne, ľudová rozprávka), bájka, jednoduchý príbeh zo života detí, jednoduchá poézia*

B, literatúra pre deti mladšieho školského veku (*čitateľská fáza, vizuálne vnímanie literárneho diela*)

1. *Literatúra pre mladší školský vek (6-10 rokov) – rozprávka (ľudová, autorská), výrazne rytmizovaná poézia, bájky, príbehy zo života detí, jednoduché povesti, ľudová slovesnosť*

(v odbornej literatúre ešte možno nájsť toto obdobie diferencované na vekové obdobie 6-9 rokov dieťaťa a 9-11 rokov)

C, literatúra pre deti staršieho školského veku (*čitateľská fáza*)

1. *Literatúra pre starší školský vek (11-15 rokov) – povest', historická a životopisná próza, dobrodružné čítanie, sci-fi, poviedky, novely, romány zo života rovesníkov, cestopisy, dievčenské príbehy, poézia, texty piesní pop-music, westerny, komix*

(v odbornej literatúre aj toto obdobie niektorí autori členia podľa veku čitateľov na obdobie 12-13 rokov a 14-15 rokov veku)⁵

(podľa Kopál, 1991, upravené)

---

⁵ Z dôvodu zamerania tejto publikácie predovšetkým na študentov, pripravujúcich sa pre povolanie na predprimárnom a primárnom stupni vzdelávania sa touto vekovou kategóriou čitateľov v tejto publikácii nebudeme podrobnejšie zaoberať.

Pridaná hodnota, teda to, čo je tiež v literatúre pre deti špecifické, je aj v tom, že sprostredkuje príjemcom informácie, ktoré aktuálny obzor a vedomosti dieťaťa ako čitateľa obohacujú o nové rozmery a poznanie aj s pomocou estetického zážitku, ktorý mu poskytuje. Estetický zážitok a estetická, umelecká hodnota, či ideovo-estetické pôsobenie tvorí základňu pre vplyv na čitateľovo umelecké prežívanie literárneho diela a následné zmeny vo svojich postojoch, v konaní, v správaní na základe prečítaného.

Dieťa v predčitateľskej fáze recipuje umelecké dielo (slovesnú tvorbu) najmä auditívne, prostredníctvom čítania dospelého (živé alebo reprodukované čítanie, prípadne rozprávanie dospelého), no treba podotknúť, že veľmi dôležité pre neskorší rozvoj čitateľských zručností dieťaťa je aj vizuálne vnímanie diela, aj keď dieťa ešte nedokáže čítať písmená, dokáže „čítať príbeh z obrázku“. Preto zdôrazňujeme aj dôležitosť a umelecko-estetickú hodnotu ilustrácii a graficko-výtvarnú stránku zdrojov, s ktorými sa dieťa dostáva do kontaktu (leporelá, ilustrácie v knihe k rozprávkam, atď.) Čitateľ v tomto veku má ešte málo osobných zážitkov a skúseností, ale za to má bohatú fantáziu a predstavivosť, ktoré sú často veľmi úzko prepojené s realitou.

Dieťa v období mladšieho školského veku, teda v období, kedy dokáže vnímať literárne dielo vlastným čítaním, prechádza zmenou z auditívneho vnímania literárneho diela na vizuálne a k naivne realistickému typu čitateľa. Tomu autori prispôsobujú aj svoje diela a v tomto období má nezastupiteľné miesto práve autorská rozprávka, ktorá stavia na zážitkovosti, hravosti, ľahkom humore, bezprostrednej emocionalite a presúva pozornosť k myšlienkovému obsahu, dejú a postavám literárneho diela. Autori môžu využiť prudký rozvoj poznávacích a racionálnych procesov, logického, pojmového a obrazného myslenia a bohatšie životné skúsenosti a zážitky

svojich detských čitateľov a vytvoríť z nich rovnocenných partnerov v dialógu so svojím dielom a postavami v ňom.

Úloha 2.5 Na základe štúdia odbornej literatúry, predovšetkým diel J. Poliaka, J. Kopála, V. Oberta a ďalších a s pomocou odbornej literatúry z oblasti vývinovej psychológie vypracujte podrobnú charakteristiku detského čitateľa podľa jednotlivých vekových stupňov a navrhnete konkrétne literárne diela, ktoré sú pre ten-ktorý vek (čitateľský stupeň) vhodné.

Uvedomili sme si už, že literatúra pre deti (literatúra pre deti a mládež) je špecifickou kategóriou a v literárnom systéme má svoje nezastupiteľné miesto. Toto miesto má aj vďaka svojim funkciám, ktoré literatúra pre deti oproti ostatnej literatúre má.

Medzi jej základné funkcie, ktoré má totožné s ostatnými druhmi literatúry, patrí funkcia estetická, poznávacia, či výchovná. Funkcie literatúry/literárnych diel veľmi úzko korešpondujú s psychickou štruktúrou detských čitateľov, s ich potrebami, záujmami, či možnosťami. Literárne dielo tak dostáva jedinečnú možnosť rozvíjať detského recipienta všestranne po stránke citovej, rozumovej, vôľovej aj charakterovej. S tým súvisia aj nasledujúce funkcie literatúry pre deti:

- *historicko-informačná* (najmä staršie literárne diela dokážu pomerne presne informovať čitateľa o období, v ktorom vznikli, o ľuďoch, akí vtedy žili, ako hovorili, čo cítili atď.)
- *ideologická* (formuje svetonázor)
- *terapeutická* (lieči *detskú dušičku*, ktorá sa musí denne vysporiadať s mnohými problémami svojho veku)
- *zábavná* (relaxačná, umožňuje oddýchnuť si, uvoľniť sa, odreagovať)

- *poetologická* (poskytuje základné informácie aj z oblasti poetiky – rým, verš, spôsob tvorby textu, štruktúra textu; interpretácia literárneho diela)
- *magická* (spája sa predovšetkým s rytmom, rytmizáciou, resp. aktualizáciou rytmu v texte, vo výpovediach, použitím zaklínacích a čarovných formuliek, častým výskytom motívov prírody, čarovných, magických, fantastických bytostí a kúzelných javov)
- *fyziologicalká* (súvisí s precvičovaním hovorenia, zameriava sa na nácvik správnej výslovnosti hlások, hláskových skupín a jazykovú kultiváciu čitateľa – riekanky, jazykolamy,...)
- *etická* (súvisí so základnými normami a medziľudskými vzťahmi, formuje predstavy dieťaťa o hodnotách – dobro/zlo, pravda/lož, krása, mravné cítenie, čisté myslenie a správne konanie)
- *spoločenská* (má vplyv na postoj detí k spoločnosti, k societe)

Súčasťou detského sveta sú rozprávky, verše, piesne, tance, kresby, výtvary hmotnej kultúry, ktoré uspokojujú ich potreby a záujmy, podnecujú ich fantáziu a tvorivosť. Literatúra sa začala vyvíjať na základoch ústnej slovesnosti, teda v nej je potrebné hľadať základy každej národnej literatúry. Zápisy a úpravy ľudovej slovesnej tradície zvyčajne tvoria *základný stupeň vývinu vlastnej literatúry*. (Leščák, 2001, s.8) Slovesný folklór tvoria slovesné, slovesno-dramatické, ústne i písané prejavy folklórnej tradície. Z nich sme si vybrali tri žánre, ktorým sa v nasledujúcich kapitolách budeme venovať podrobnejšie, a to ľudovú rozprávku, ľudovú hádanku a detskú ľudovú hru.

Odporúčaná literatúra k 2. kapitole:

- Čeňková, J. a kol. 2006. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha, Portál.
- Hlebová, B. 2006. *Žánre detskej literatúry v čítaní s porozumením*. Prešov: PF PU, 2006. 179 s. ISBN 80-8068-403-0
- Kopál, J. 1991. *Detský svet v umeleckom obraze*. Nitra: PF, 1991. 234 s. ISBN 80-85183-14-5
- Kopál, J. 1970. *Literatúra a detský aspekt*. Bratislava: SPN, 1970. 195 s
- Obert, V. 1998. *Detská literatúra a čitateľský rozvoj dieťaťa*. Bratislava: Litera.
- Poliak, J. 1983. *V službách detskej literatúry*. Bratislava: Mladé letá, 1983. 335 s.
- Zigová, E. 1979. *Metodika literárnej výchovy pre materské školy*. Bratislava: SPN, 1979.
- Zigová, E., Obert, V. 1983. *Literatúra pre deti a mládež s metodikou*. Bratislava: SPN, 1983.
- Žilková, M. 2000. Literatúra pre deti a mládež z aspektu jej funkcií. In. *Zlatý máj: O detskej literatúre a umění*. Praha: česká sekce IBBY, s.26-31.

3 O ĽUDOVEJ SLOVESNOSTI

V časoch, keď nebolo veľa na dávanie, nahrádzala dary pieseň, rozprávka, hra alebo hádanka ako skrytá forma daru ukrytá v jazyku. Človek rozumel básnickým obrazom ukrytým v piesňach, chápal prenesený význam slov, zabával sa hrou so slovami, s obrazom, s melodikou reči. Zmysel pre literárne, básnické, výtvarné a hudobné cítenie a pohľad na rôzne druhy umenia si nedonášal iba z kostola alebo zo školy. Dedil ho po svojich predkoch, aby ho zas mohol ďalej odovzdávať svojim deťom. Ľudové umenie bolo od malička súčasťou života človeka, či už ako súčasť detských hier alebo zábava dospievajúcich, či sladké tajomstvo dospelých. Člen ľudového spoločenstva bol nielen užívateľom, ale aj *re-produkovateľom*, a tak samozrejme aj anonymným spolutvorcom tohto veľkolepého diela, ľudovej kultúry.

Existuje veľké množstvo publikácií, ktoré dokumentujú udalosti z dejín, zachytávajú spôsob života našich predkov, kultúru, myslenie, prejavy. Do kultúry našich predkov nepochybne patrila aj ľudová slovesnosť, ktorá sa vytvárala už dávno pred vznikom písanej literatúry. Pod pojmom ľudová slovesnosť dnes rozumieme slovesné výtvary, ktoré po celé stáročia vznikali v ústnej tradícii ľudových vrstiev obyvateľstva. Sú to najmä rozprávky, povesti, piesne, príslovia, porekadlá, pranostiky, hádanky, ale aj iné žánre. Súčasťou ľudovej kultúry sú však aj ľudové zvyky, hry a obyčaje, s ktorými niektoré žánre boli veľmi silno zviazané.

Ľudová slovesnosť je významnou súčasťou kultúry každého národa, pomáha formovať národné povedomie a premietajú sa v nej hodnoty človeka, ktorý túto kultúru vytvára, odráža historickú skutočnosť, tvorí ľudovú históriu a zároveň je aj odrazom názorov kolektívu.

Pre dnešnú dobu je príznačné, že nové poznatky sa získavajú často pri spojení dvoch alebo viacerých vedných disciplín. Tak sa napr. otázky a výsledky z rôznych oblastí ľudovej slovesnosti dostávajú do rúk etnografie, etnológie, folkloristiky, paremiológie, literárnej vedy, či iných vied ako napr. filozofia, sociálna psychológia či antropológia a ďalších.

Synonymom slovného spojenia ľudová slovesnosť je pojem folklór. Pojem folklór pochádza zo slov *folk*, čo znamená *ľud* a *lore* – *vedomosť*, teda doslovný preklad by znel *to, čo ľud vie*.⁶ Rozumieme teda pod ním kultúrne javy realizované formami ústnej, hereckej, tanečnej, dramatickej a hudobno-spevnjej kontaktnej komunikácie. Folklórne prejavy sa uskutočňujú v mnohých typoch a variantoch a podliehajú kolektívnym normám konkrétneho lokálneho spoločenstva alebo sociálnej skupiny. Odrážajú sociálne a kultúrne vzťahy daného prostredia aj jeho etické i estetické názory. Charakteristickým znakom je synkretizmus, čo znamená, že sa v jednotlivých folklórnych prejavoch prelínajú viaceré výrazové prostriedky. V klasifikačnom systéme rozoznávame folklór slovesný, hudobný a tanečný. Vo svetovej vede má pojem folklór rôzne obsahové významy, niekde označuje ľudovú slovesnosť, inde celú oblasť duchovnej kultúry. (tamtiež) Vedeckým skúmaním folklóru sa na Slovensku zaoberá folkloristika a etnológia so svojimi špeciálnymi disciplínami.

Slovesný folklór tvoria slovesné, slovesno-dramatické, ústne i písané prejavy folklórnej tradície. Patria sem príslovia, porekadlá, pranostiky, hádanky, rozprávky, povesti, legendy, rozprávania zo života aj anekdoty. V rodinnom i kalendárnom obradovom folklóre prevažujú dramatické výstupy, zaklínania, zariekania a vinše. Špeciálnu skupinu tvorí bábkové

---

⁶Podľa oficiálnej webovej stránky <http://www.slovakia.culturalprofiles.net>

divadlo, ľudové divadlo, z detského repertoáru patria do slovesného folklóru vyčítanky, riekanky a dialogické formy detských hier. Delí sa na niekoľko základných druhov a žánrov a jeho súčasťou je aj písaný folklór, a to konkrétne jarmočné piesne, listy, blahoželanania a nápisy.

Folklór sa od čias národného obrodzenia objavuje ako stabilný, ale podľa Leščáka aj stále nedocenený komponent vo vývine slovenskej literatúry. (2001, s.5) Najväčší záujem oň prejavovala štúrovská romantická generácia, ktorá si ho zobrala za svoj vzor a inšpiráciu k tvorbe vlastných literárnych diel. Ale už dávno predtým sa folklórna tvorba stretávala s literatúrou, folklór tu vlastne bol odjakživa, ešte pred vznikom písanej literatúry, ba dokonca táto sa začala vyvíjať na základoch ústnej slovesnosti a Leščák tiež píše, že základy každej národnej literatúry je potrebné hľadať práve v nej. (s.8) Ale až generácia, v ktorej boli Šafárik, Kollár, Čelakovský a iní sa pričínili o to, aby sa ústna ľudová slovesnosť chápala ako súčasť literatúry. Signálom pre túto zmenu bolo Šafárikovo Promluvení k Slovanúm. (Dzubáková, 1976, s.18-19) Začal sa zber, publikovanie a následne aj teoretické rozpracovanie tejto problematiky. Šafárik poukázal na estetickú hodnotu ľudovej slovesnosti a jej význam pre literatúru a vyzýval k záchrane a zachovaniu týchto *plodov básnického umenia* ľudu. (tamtiež) Okrem iných aj Ján Kollár vyzýval na zbieranie prísloví, porekadiel a povestí. Hovoriť o ľudovej slovesnosti v tomto období však znamená všímať si aj živelný, nesystematický prístup k zbierkam folklóru, čo je vcelku pochopiteľné, keďže dovtedy sa žiadne oficiálne zbery a zápisy o zvykoch a živote ľudu neuskutočnili v takom veľkom meradle a materiálu bolo veľmi veľa. Hlavne u Jána Kollára je v tejto dobe viditeľný kladný vzťah k ľudu a záujem

o zvláštnosti života človeka, jeho citový aj vnútorný život.⁷ V ľudovej slovesnosti totiž nachádzame stopy pradávnej minulosti, odraz náboženského myslenia, v rôznych obmenách sa zachovali staré mýty a predovšetkým v obradovej poézii sa zachovali staré prvky animistických predstáv (kult ohňa, slnka, zeme, stromov,..). (Dzubáková, 1976, s.63)

Na Šafárikove teoretické práce systematicky nadviazali štúrovci, ktorí týmto preklenuli priepasť v hodnotení a delení tvorby na *vyššiu a prstonárodnú*. Tí v ľudovej tvorbe hľadali aj objasnenie dávnej národnej minulosti a charakteristiku slovanstva, pokúsili sa včleniť ho do oficiálnej literatúry a snažili sa do svojich literárnych prác vložiť témy, obrazy, postavy, prvky a formu jednotlivých žánrov slovesnosti. Je však potrebné podotknúť, že folklórna tvorba žila svojim životom a vo svojom vnútri už mala vytvorený celý komplex druhov a žánrov a v čase zbierania a zapisovania už všetky boli úplne vykryštalizované. Zberatelia ľudovej slovesnosti sa spočiatku zaujímali len o piesne, povesti, rozprávky, príslovia, porekadlá a hry a až neskôr sa systematickejšie zapisovali aj ostatné, okrajové žánre, pričom spočiatku sa vôbec neupriamovala pozornosť na detskú tvorbu, detské hry a piesne. Príkladom „uprednostňovania“ iných žánrov sú napríklad hádanky, ktoré sa zapisovali viac-menej len ako vedľajší produkt pri zapisovaní iných žánrov. Tak sa stalo, že naša prvá zbierka ľudových hádaniek vychádza tlačou až v roku 1896 zásluhou breznianskeho pedagóga Adolfa Petra Zátureckého.

Zápisy a úpravy ľudovej slovesnej tradície zvyčajne tvoria základný stupeň vývinu vlastnej literatúry. (Leščák, 2001, s.8) Zápisom sa zachytí forma aj obsah, ktorý sa potom môže podrobiť literárnovednému, či inému

---

⁷ Kollára nespomíname náhodou, bol to práve on, ktorý sa ako jeden z prvých stretával popri zberoch ľudových piesní napríklad s hádankami a popri iných textoch ich zapisoval. Jeho malá zbierka ostala v rukopise a nikdy nebola vydaná tlačou, je tiež jednou z prvých takýchto zbierok vôbec.

výskumu. Nemôžeme si však dovoliť tvrdiť, že zápisom sa folklór a literatúra stali úplne rovnocennými, ani že jediný rozdiel medzi nimi je len vo forme komunikácie, pretože znakov, ktoré ich odlišujú je omnoho viac.⁸ Na tomto mieste by sme radi upriamili pozornosť na deti a mládež a ich špecifické kontakty so slovesnosťou.

Súčasť detského sveta tvoria rozprávky, hry, verše, piesne, tance, kresby, výtvary hmotnej kultúry, ktoré uspokojujú ich potreby a záujmy, podnecujú ich fantáziu a tvorivosť. Ale nebolo to vždy tak, že všetky tieto žánre patrili deťom. Vynikajúcim príkladom sú rozprávky, na živote ktorých sa dá jednoducho pozorovať prechod zo sveta dospelých, ktorým boli pôvodne určené a ktorí ich používali, do sveta detí. Ešte za čias osvietenstva bola ľudová rozprávka odsúvaná dokonca aj zo sveta dospelých ako škodlivý príbeh plný povier, ktoré vyjadruje napr. Pavel Michalka v diele Rozmlouvání učitele s několi sedláky o škodlivosti pověry při obecném lidu velmi panující, 1802. (Sliacky, 2007, s. 32) Túto mylnú predstavu napráva až štúrovská generácia, ktorej prácu s týmto žánrom reprezentujú zbery Jána Francisciho (Slovenské povesti, 1845), Augustína Horislava Škultétyho (1851-61) a Pavla Dobšinského (Prostonárodné slovenské povesti 1880-83). Ešte stále sa však nejedná o chápanie rozprávky ako žánru určeného pre deti, a to najmä z dôvodu ich presvedčenia o nevhodnosti rozprávky pre deti, ktoré bolo silno ovplyvnené chápaním charakteru detskej literatúry. Tá totiž v tomto období musela spĺňať isté poslanie, podmienené cieľmi školského vzdelávania, medzi ktoré patrili najmä mravné poučenie a memorovanie. Z tohto dôvodu môžeme pokladať za veľmi prínosný názor Adolfa Petra

---

⁸ Vzhľadom k téme našej práce sa touto problematikou nebudeme zaoberať hlbšie, pre porovnanie a pochopenie života jedného i druhého, teda ľudovej slovesnosti i oficiálnej písanej literatúry odporúčame práce nitrianskej školy, najmä práce Popoviča, Libu, Mika, Kopála, Oberta ale aj práce Kochola, Marčoka a v neposlednom rade štúdie Milana Leščáka.

Zátureckého, mimochodom tiež učiteľa a zberateľa ľudovej slovesnosti, ktorý bol presvedčený, že si rozprávky zaslúžia miesto medzi detskou a školskou literatúrou, pričom upozoril aj na ich ideovú a estetickú hodnotu. Sliacky tiež dodáva, že „*snaha začleniť rozprávku do detského čitateľského fondu je teda okrem pragmatických dôvodov (tak málo slovenských knižiek máme) motivovaná didakticky, v dobových súvislostiach má však aj napriek tomu progresívnu hodnotu. Repertoár detského čítania, nevelký a stereotypný,...obohacuje sa rozprávku o novú kvalitu, pričom detský čitateľ aj napriek apriórnemu pedagogickému zámeru editora získava ňou estetický zážitok.*“ (2007, s. 33) Ako ďalej hovorí Sliacky, vydaním zbierky 8 slovenských rozprávok Jankom Franciscim, ktorý ako prvý publikoval zozbierané ľudové rozprávky, v roku 1871 sa začala cesta postupnej intencionalizácie tohto folklórneho žánru. (2007, s. 141)

Práve v období romantizmu dochádza u nás najmä pod vplyvom začleňovania jednotlivých žánrov do učebníc a čítaniek pre deti k zmenám v tradičnom chápaní aj ostatných žánrov ľudovej slovesnosti a môžeme smelo povedať, že aj vďaka tomuto javu sa postupne začala meniť literatúra pre deti, resp. jej charakter smerom od prísne didaktického a moralizátorského charakteru smerom k estetickému a umeleckejšiemu, ktorý sa však završuje až v 30. rokoch 20. st.

Nazeranie na ľudovú slovesnosť sa časom pod vplyvom rôznych (aj spoločenských a politických) okolností menilo. Spoločnosť sa na folklór dnes pozerá ako na istý stereotyp. Stereotyp dedičstva, respektíve pred niekoľkými rokmi aj ako slúžky komunizmu, ktorý „akoby predurčil v negatívnom slova zmysle postavenie folklóru v súčasnej spoločnosti“. Médiá tiež často posúvajú význam slova folklór, a tak sa píše napríklad o

„parlamentnom folklóre“ ako o označení nezmyslov, skupiny zvykov, či vzájomného osočovania sa politikov.

V posledných rokoch sa u nás opäť objavuje snaha, ktorá dominovala v období romantizmu, snaha po rekonštrukcii vlastnej mytológie a histórie, čím sa do pozornosti dostávajú niektoré žánre ľudovej slovesnosti. K štúdiu slovesnosti, jej možným vplyvom na literatúru, či na rôzne stanovené psychologické, či pedagogické ciele, sa vedecká obec totiž čas od času vracia. Po boome v skúmaní jednotlivých žánrov ľudovej slovesnosti v 70. no najmä v 80. rokoch 20. storočia a po útlme v 90. rokoch sa od začiatku 21. storočia postupne literárni historici, folkloristi a pedagógovia opäť vracajú k skúmaniu ľudovej kultúry a možnostiam jej využitia pre súčasné ciele. Dnes prežívame dobu, kedy sa človek snaží nájsť nejakú oporu, nejaký pilier, ktorý mu umožní nielen prežívať svoj život podľa istých pravidiel spoločnosti, ale zároveň aj žiť a tvoriť slobodne hodnoty, ktoré by pretrvali a zanechali posolstvo pre ďalšie generácie. Množstvo mladých ľudí hľadá vo svojom živote istoty a keď ich nenachádza, uchýľuje sa k rôznym náhradám, ktorými sa snaží zaplniť prázdny citový a duševný život.

Návrat k ľudovým tradíciám je príznačný pre súčasný kultúrny vývin v celosvetovom meradle, avšak do popredia sa dostáva reprezentatívna funkcia folklóru a prostredníctvom ľudovej kultúry sa sporadicky prejavujú snahy ukázať vzťah k tradíciám vlastného národa, vlastenectvo a národné povedomie najmä v období globalizácie a multikulturalizmu.⁹ Ľudová slovesnosť, resp. slovesný folklór je spolu s literatúrou súčasťou

---

⁹ Vid' rôzne folklórne festivaly, spoločenské podujatia, kde sa prvky folklóru realizujú ako kultúrna vložka, ale napríklad aj „vývoz“ folklóru reprezentáciou rôznymi súbormi a telesami do sveta, ako napr. SĽUK, Zlaté husle Berkyho Mrenicu, Diabolské husle...rôzne výmenné pobyty našich súboristov, snahy ochotníckych divadiel vnášať do divadelných predstavení folklórne prvky – oblečenie, hmotnú kultúru...

„kultúrotrvorného prúdu slovesnej kultúry“¹⁰, a teda ako súčasť kultúry je tiež tým, k čomu sa práve v kríze dnešnej spoločnosti vraciame s cieľom nájsť samého seba a zmysel svojej existencie. Pritom si treba uvedomiť silnú funkciu tradícií a vlastnej kultúry, ktoré môžu najmä smerom k mladej generácii slúžiť aj ako prostriedok stabilizácie medziľudských vzťahov, či aj ako nástroj „pozitívneho ovplyvňovania“ mladej generácie. A práve tieto dve funkcie pokladáme za dôležité v období, keď sa ani dospelý a toľkož nie dieťa nedokáže, ba už ani nemôže vyhnúť pretlaku informácii, ktorými je dnešná „masmediálna kultúra“ typická a ktoré sa k dieťaťu dostávajú rýchlejšie ako kedykoľvek predtým, informácii, ktorých hodnota (úžitková, umelecká, či estetická atď.) je prinajmenšom diskutabilná. Ako hovorí Jurina, človek je v tejto dobe aj „*bytosťou bez minulosti a budúcnosti*“, taký, ktorý je pripútaný na súčasnosť (dôkazom sú okrem iného aj snahy človeka prežiť a mať všetko tu a teraz), túto súčasnosť naplno prežíva a s ktorej následkami sa bude trápiť, až keď sa dostavia.¹¹ Narušením symbolov a znakov podľa neho tiež dochádza k zániku významov, ktoré im postupne priradili predchádzajúce generácie a zhoršuje sa aj orientácia v spleti významov a narúša sa komunikácia. (tamtiež)

Na margo postavenia dieťaťa v takejto spoločnosti musíme opäť pripomenúť známy fakt, že dieťa je už od narodenia členom spoločenstva, rodiny, krajiny a bytostne sa ho dotýka všetko, čo sa v tejto komunite deje. Ani naši najmenší nie sú uchránení od vplyvov a zmien, ktoré zasahujú do života ich rodín a môžeme skonštatovať, že už od predškolského veku sa dieťaťu dostávajú do vedomia informácie prostredníctvom televízie, počítačov a mnohokrát aj prostredníctvom internetu. Pozitívne môžeme

---

¹⁰ Leščák, M.: O asimilácii folklórnej a literárnej komunikácie. Bratislava, 2001, s.7, ISBN 80-88926-16-5

¹¹ Jurina, J.: Život v postmodernej spoločnosti. 2002, s. 26-27

však hodnotiť fakt, že mnohí pedagógovia si tieto vplyvy uvedomujú a snažia sa ak ich nie eliminovať, tak minimálne poskytnúť deťom dostatočné množstvo iných podnetov nielen z oblasti autorskej literatúry, ale aj z oblasti ľudovej slovesnosti. Tento jav je viditeľný najmä v predškolskom vzdelávaní, kde sa dieťa stretáva s najširšou paletou žánrov ľudovej slovesnosti od riekaniek, cez hry, hádanky a piesne až k rozprávkam.

Pri skúmaní produktov ľudovej slovesnosti si však tak, ako mnohí bádatelia pred nami, musíme uvedomiť a mať neustále na zreteli niekoľko dôležitých skutočností. Jednou zo základných skutočností je existencia, resp. vzťah oficiálnej literatúry a ľudovej slovesnosti a druhou je folklórna komunikácia. Z dôvodu zamerania tejto publikácie smerom k študentom, budúcim učiteľom predprimárneho a primárneho vzdelávania, sa obom základným otázkam existencie aspoň v skratke budeme venovať práve na tomto mieste.

Už Viktor Kochol (1977) vymedzil v štúdiu o vzťahoch literatúry a folklóru štyri spôsoby chápania koexistencie folklóru a literatúry:

- paralelná existencia literatúry a folklóru bez uvedomovania si estetickej podstaty oboch foriem
- vzťahová koexistencia literatúry a folklóru – objavenie estetickej hodnoty folklóru v osvietenstve a preromantizme
- integrácia folklóru a literatúry – včleňovanie folklórnych impulzov do literatúry
- adaptácia folklóru do literatúry – rôzne formy literárnej štylizácie folklóru

Ako sme už naznačili vyššie, literatúra pre deti sa začala vyvíjať na základoch ústnej slovesnosti, pričom počas dejinného vývinu si obe boli raz

bližšie, inokedy vzdialené, každá mala iné znaky a princípy komunikácie. Podľa slov Milana Leščáka (2001, s.5) sa folklór javí ako stabilný, ale zároveň aj stále nedocenený komponent vývinu slovenskej literatúry a sám vyzdvihuje práce Krčméryho, Brtáňa, Bakoša, Hamadu, Marčoka, Minárika, Libu, Miku, Popoviča a ďalších, z ktorých mnohé boli inšpiráciou a zdrojom aj pre nás pri písaní tejto práce, pričom naznačuje nepopierateľnú potrebu komunikácie medzi viacerými vednými odbormi v záujme dosiahnuť také interpretačno – komunikačné postupy, ktoré by umožnili odhaľovať problémy folklórnej komunikácie a vzťahy medzi tzv. oficiálnou literatúrou a ústnou ľudovou slovesnosťou. Tieto získané informácie sú dôležité aj pre ďalšie využitie folklórnych textov, ako napr. ich využitie vo výchovno-vzdelávacom procese v tom-ktorom type školy. Keďže analýza folklórneho diela ako slovesného estetického fenoménu predpokladala využitie metodológie a analytického aparátu literárnej vedy, nitrianska škola vsunula folklór do koncepcie vlastného literárnovedného výskumu a zaradila ho do špecifického podsystemu literárnej komunikácie. (práce Libu, Popoviča a iných). Literárna veda sa tak začala zaoberať štruktúrou aj poetikou¹² jednotlivých žánrov slovesnosti a hľadala a nachádzala v nich základné princípy folklórnej komunikácie. Leščák v súvislosti s „prenosom“ ľudovej slovesnosti hovorí, že *„literárna komunikácia a folklórna komunikácia sú len rozdielnymi kanálmi, akými sa sprostredkujú vyššie hodnotové systémy a kultúrne obsahy. Samotné formy komunikácie, ani analýza znakových systémov nemôže dať odpoveď na otázku ich zmyslu a sociálnej funkcie pre konkrétneho človeka žijúceho a komunikujúceho v určitom sociálnom prostredí, s konkrétnou sociálnou skúsenosťou a hodnotovou orientáciou.*

---

¹² Bližšie pozri napr. Marčok- Estetika a poetika ľudovej poézie (1980), Popovič – Poetika hádanky (1976)

Tento antropologický princíp ovplyvňuje i vzťah k tradícii , prispôsobovanie sa kultúrnym vzorom a kolektívnym normám a do určitej miery ovplyvňuje aj individuálnu potrebu kreativity.“ (2001, s. 13)

Folklorne texty sa študujú v ich zapísanej, zafixovanej podobe. Zapisovať diela ústnej ľudovej slovesnosti sa začalo už dávno, v období klasicizmu a romantizmu, niekedy bol zber systematický, niekedy sa hromadne zapisovalo všetko, čo ľud vytvoril, niektorí zapisovatelia zapisovali presne to, čo od ľudí počuli, iní zápisy upravovali, čo bolo niekedy na škodu samotných textov. Neprislucha nám však právo hodnotiť spôsoby zápisu, či spôsob práce zberateľov počas obdobia preromantizmu a romantizmu, musíme ale vyjadriť názor, že je škoda, že sa všetkým žánrom ľudovej slovesnosti pri zbere nevenovala dostatočná pozornosť napríklad aj preto, že sa mnohé z nich začali zapisovať iba sporadicky alebo ako doplnky, mnohé z nich sa objavili úplnou náhodou v zberoch iných žánrov.

V nasledujúcich kapitolách sa budeme venovať niektorým vybraným žánrom ľudovej slovesnosti podrobnejšie, predovšetkým pôjde o tie žánre, ktoré sú vzhľadom k ich charakteru blízke deťom predškolského a mladšieho školského veku. Aj v rámci ľudovej slovesnosti možno nájsť klasické delenie žánrov do jednotlivých druhov, ako v umeleckej literatúre, teda možno tu hovoriť o ľudovej lyrike, ľudovej epike a ľudovej dráme. Musíme si však aj tu uvedomiť, že jednotlivé žánre majú často k sebe veľmi blízko, hranice medzi nimi nie sú vždy jednoznačné a dokonca nie vždy je možné triedenie podľa výskytu lyrických, či epických prvkov.

Tab. 4 Základné žánre ľudovej slovesnosti

Charakter/ druh ľudovej slovesnosti	Žáner	Žánrové delenie, žánrová forma
<i>Lyrické a lyricko-epické folklórne útvary</i>	Ľudová pieseň	Sociálne piesne (pracovné, trávnicie, pastierske, vojenské, zbojnícke,...) Lúboštné piesne (svadobné...) Rodinné piesne (uspávanky...)
	Ľudová riekanka	Riekanky s pragmatickou funkciou (prekrúčačka, vyzývanka, vyčítanka...) Riekanky so zábavnou funkciou (rapotanka, rýmovačka...)
	Ľudová hádanka	Metaforické hádanky Slovné hádanky Počtové hádanky Nepravé hádanky
<i>Epické folklórne útvary</i>	Rozprávka	Čarovné (fantastické) rozprávky Realistické (novelistické) rozprávky Zvieracie rozprávky
	Povešť	Miestne (etymologické) povesti Etiologické povesti Historické povesti
	Rozprávanie zo života spomienkové rozprávanie	
	Báj	
	Bájka	
	Príslovie	Príslovia o práci, o reči, o ľudskom šťastí a nešťastí, o priateľstve, o čistote a zdraví, o chudobných a bohatých...
	Porekadlo	Tzv. ľudová frazeológia
<i>Dramatické folklórne útvary</i>	Bábkové divadlo	
	Detské ľudové hry	
	Ľudové divadlo	

(spracované podľa Zigová-Obert, 1981, s. 27-38, 74-76)

Z dôvodu orientácie tejto publikácie na budúcich pedagógoch sa budeme výberovo venovať tým žánrom ľudovej slovesnosti, ktoré sa využívajú v predprimárnom vzdelávaní a sú podľa nás najčastejšie zastúpené v práci pedagóga predprimárneho a primárneho vzdelávania, a síce ľudovej riekanke, ľudovej rozprávke, ľudovej hádanke a detskej ľudovej hre.

Úloha 3.1 Z dostupných prameňov (internet, encyklopédie, odborná literatúra) pripravte prehľad zberateľov slovenskej ľudovej slovesnosti podľa jednotlivých žánrov. Pracujte v skupinách.

Úloha 3.2 Spracujte do formy posteru žánre ľudovej slovesnosti podľa vlastného kľúča ich rozdeľte do skupín podľa vybraných vlastností (charakteristík, zberateľa, spoločnej formy, atď.)

Úloha 3.3 Pripravte panelovú diskusiu, v ktorej vystúpите so svojimi príspevkami o potrebe/zbytočnosti ľudovej slovesnosti v živote súčasného moderného človeka, argumenty za/proti si pripravte na základe obsahu 3. kapitoly a odporúčanej literatúry k problematike.

Vedeli ste, že...

... prvým slovenským literárnym folkloristom – zberateľom ľudovej prózy bol Samuel Reuss, pre ktorého rozprávky boli dokladom o kultúre a živote predkov, a preto zapisoval príbehy doslovne?

... Pavol Dobšinský dostával z celej krajiny zápisy rozprávkového materiálu na spracovanie a rozprávky sám upravoval, menil, vynechával nevhodné slová a kruté pasáže a zmierňoval naturalistické výrazy, lebo si sám stanovil, že „poveš“ musí byť pekná a mravne bezúhonná?

Odporúčaná literatúra k 3. kapitole:

- Hlôšková, H. 2005. *Folklor v kontextoch : zborník príspevkov k jubileu doc. PhDr. Ľubice Droppovej, CSc.* Bratislava : Ústav etnológie SAV
- Leščák, M. 1985. K hraniciam folklórnych žánrov. In: *Slovakistické štúdie*, Martin, 1985, 493 – 498.
- Leščák, M. 2001. *O asimilácii folklórnej a literárnej komunikácie.* Bratislava, ISBN 80-88926-16-5
- Leščák, M. – Sirovátka, O. 1982. *Folklor a folkloristika.* Smena, Bratislava, 1982.
- Marčok, V. 1978. *O ľudovej próze.* Bratislava : Mladé letá.
- Melicherčík, A. 1959. *Slovenský folklór.* Bratislava, 1959.

4 O RIEKANKE

Medzi prvotné kontakty dieťaťa so slovesným umením ešte v jeho ranom veku nepochybne patria prvé stretnutia s krátkymi veršovanými útvarmi, ktoré slúžia ako svojrázne príhovory k živým aj neživým objektom, s riekankami. Tieto krátke texty majú obyčajne formu krátkych - 2, 4 až 8 veršových textov, v ktorých má silnú dominanciu rytmus a rým. Riekanky sú špecifickým žánrom a spájajú sa predovšetkým s deťmi predškolského veku, ale niektoré typy riekaniek sú využívané aj u detí mladšieho školského veku, prípadne ich môžeme nájsť implementované v iných žánroch ľudovej slovesnosti ako významný stavebný prvok (napr. v ľudových rozprávkach, či hrách). Vďaka svojej jednoduchosti patria riekanky medzi najobľúbenejšie hovorené prejavy detí. Rozsahom nie sú dlhé a náročné, preto ich zvládne s ľahkosťou aj dieťa v nižšom veku (často v spojení s jednoduchými gestami a pohybmi (napr. tleskanie – Ťap, ťap, ťapušky, išli mačky na hrušky...), pričom je zaujímavé, že prvý výskyt tleskania, dotýkania sa dlaňami oboch rúk v rytmickom opakovaní, sa dá pozorovať už u 8-mesačných detí (Kapalková, 2008) Deväťmesačné dieťa dokáže reagovať na hudbu celým telom a o niečo neskôr otáča ručičku zdvihnutú nad hlavou. Aj toto je potrebné si uvedomiť v súvislosti s otázkou, kedy sa vlastne môže/má dieťa stretnúť (ako poslucháč, divák, príjemca...) s prvými literárnymi, či hudobnými útvarmi. Dieťa dokáže v pomerne skorom veku napodobniť rytmus a melódiu reči. A to dokonca skôr, ako hláskové zoskupenie slov. Spočiatku sa so zvukmi, ktoré sa mu podarilo vysloviť, hrá, vyslovuje rad „slov“, komolí ich, hovorí rytmicky slová bez významu. O potrebe tohto typu kontaktu s umením a slovesnosťou teda už dnes niet pochýb, takisto ako niet pochýb o tom, že tieto útvary majú byť primeranej dĺžky, náročnosti

i kvality na primeraný rozvoj detí. Práve v tomto vidíme pozitívum riekanky ako jedného zo žánrov ľudovej slovesnosti, ktorý tu je už niekoľko storočí a je jedným z prvých, ktoré dieťa vovádzajú do sveta umenia, či dokonca kultúry toho-ktorého národa vôbec.

Úloha 4.1 Preštudujte si niektoré dostupné štúdie o vývine detskej reči (napr. výskumné práce S. Kapalkovej, J. Kesselovej, D. Slančovej a iných) a vyberte niektoré zaujímavé medzníky vo vývine reči u dieťaťa od narodenia až po dosiahnutie 6. roku veku, s ohľadom na kontakt dieťaťa a dospelého a jeho kontakt so slovesným umením. Prácu spracujte vo dvojiciach alebo v menších skupinách.

4.1 Znaky a vlastnosti riekanky ako žánru

Už J. Kopál (1997) o riekanke hovoril ako o *tvorivom útvare slova, hudby, spevu i pohybu*, a tak v podstate zjednodušene vystihol jej podstatu a načrtnol základné vlastnosti. Azda najvýraznejšou vlastnosťou riekanky je **rytmus**. Rytmus (z gréčtiny tok, prúd) všeobecne chápeme ako pravidelné striedanie rovnakých alebo podobných prvkov v čase. V poézii potom môžeme hovoriť o opakovaní akustického prvku (fónických elementov, teda zvukových jazykových prostriedkov), čiže môžeme hovoriť napríklad aj o striedaní prízvučných a neprízvučných slabík, dlhých a krátkych slabík, ich počte, striedaní taktov, opakovaní slov a slovných skupín atď. Tieto elementy označujeme pojmom prozodické vlastnosti jazyka alebo zvukové vlastnosti, viažu sa na slabiku (prednostne), slovo, vetu. Rozoznávame tri skupiny vlastností, ktoré majú vplyv na rytmus verša: silové (prízvuk, dôraz, emfáza...),

časové (trvanie, kvantita, pauza, tempo,...) a tónové (melódia, timbre...). Špecifikom riekanky je v súvislosti s rytmom zároveň to, že je určená na deklamáciu, teda akési skandovanie, ktoré si vyžaduje zvýšený dôraz na rytmus a prízvuk vo verši a niekedy až prehnanú slovnú artikuláciu. Tým sa „prednes“ riekanky odlišuje od prednesu klasickej poézie, keďže dôležitosť vnútorného rytmu veršov v riekanke prevažuje nad ostatnými jeho vlastnosťami, niekedy dokonca rytmická zložka riekanky prevažuje aj nad sémantickou zložkou. Rytmus sa veľmi často v riekankách spája s melódiou, ktorá je veľmi jednoduchá, rozsahovo v rozpätí 3-4 tónov. Slová, ktoré sú spojené s nejakou melódiou si dieťa zapamätá oveľa rýchlejšie, a ak sa pridá aj jednoduchý pohyb (gesto, hra na telo,...), tak aj ľahšie, má z nich hlbší zážitok, silnejšiu emóciu, a tak ostanú v jeho pamäti oveľa dlhšie. Práca s riekankami sa odporúča na *rozvoj zmyslu pre rytmus, rozvoj rytmického čítania*¹³ spolu s inými textami podobného charakteru (hádankami, popevkami), často sa využívajú aj pri práci s hudbou v prípravných cvičeniach. Práca s rytmom (rytmické činnosti) je jednou zo základných činností detí a patrí medzi najviac vykonávané činnosti v predškolskom vzdelávaní, často je súčasťou bezprostrednej hry detí, ale aj didaktických hier.

Riekanky majú okrem melódie a rytmu aj jednoduchý, ale pre deti zaujímavý obsah, krátku dej a pomerne jednoduchú gramatickú stavbu, čo je tiež predpokladom na rýchle zapamätanie si textu. Stále však platí, že rytmus (rytmická zložka) dominuje nad všetkým ostatným, teda aj významovou zložkou. Významným znakom nielen riekanky, ale celkovo

---

¹³ Rytmické čítanie je najstaršia hudobná schopnosť, čoho dôkazom sú hudobné prejavy najstarších a primitívnych kmeňov, vychádza z vrodeneho pohybového inštinktu. Je to schopnosť vnímať paralelne rytmus a metrum. U detí v predškolskom veku ide o najrozvinutejšiu hudobnú schopnosť, ktorá je výsledkom psychomotorických vlastností detí. Viac k problematike odporúčame práce A. Derevanikovej, M. Dzurilla a iných. (Dostupné online na:

https://mpc-edu.sk/sites/default/files/projekty/vystup/derevanikova_dzurilla_0.pdf)

textov, ktoré sú venované deťom predškolského veku (predčitateľského obdobia) je synkretizmus. **Synkretizmus** chápeme ako *prelínanie, zlučovanie, miešanie rôznorodých prvkov – myšlienkových, či jazykových, v umení, literatúre, jazyku, dejinách...atď.* (bližšie pozri Krátky slovník slovenského jazyka, Slovník slovenského jazyka a iné). V riekanke je citeľný synkretizmus aj ako prístup k výstavbe textu (napr. samotná štruktúra niektorých riekaniek môže mať piesňovú formu, s opakujúcim sa refrénom/refrérovou časťou; vždy je prítomný niektorý z rýmov (zvuková zhoda na konci veršov v poézii; najčastejšie v riekankách nájdeme združený a striedavý rým).

*Pánbožkova kravička,
kde je tvoja mamička?
Za horami, za dolami!
Čo tam robí? Pivo varí.
Po čom ho predáva?
Po toliari. Břířk do neba.*

*Kvá, kvá, kvačica,
Čierna biela slepica;
pod stolom sú drobce,
kura vodu slopce.*

Straka rapoce v Bielom Potoce, syn sa jej žení v Uhorskej zemi. Koho si berie? Sýkorku Dorku. Kde ju povedie? Do Ružomberku. Aké má šaty? Po samé päty. (Záturecký, A. P. Slov. príslovia, porekadlá a úslovia. Z detského sveta.)¹⁴

Pre riekanku je príznačný výrazový synkretizmus, čím zodpovedá celkovému prejavu detského subjektu, t. j. účasti všetkých receptorov dieťaťa na vnímaní, poznávaní sveta. O riekanke môžeme hovoriť, že je tvorivým útvarom slova, hudby, spevu i pohybu, pričom v ňom prevláda artikulačno-fónická expresivita jazykového materiálu (Kopál, 2006) Námety berie z blízkeho okolia dieťaťa, od prvých pohybov prstov a rúk u najmenších detí, cez činnosti, ktoré ich denne stretávajú (spánok, jedlo, umývanie atď. – mnohé z riekaniek slúžia aj dnes práve v prostredí MŠ na tieto a podobné

---

¹⁴ Dostupné online na: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1451/Zaturecky_Slovenske-prislovia-porekadla-a-uslovia-Z-detskeho-sveta/1

aktivity ako motivácia, pritiahanie pozornosti detí a pod.) Neskôr pribúdajú riekanky o činnosti ľudí, zvieratách, prírode.

E. Baranová v súvislosti so synkretizmom hudby, poézie a obrazu píše, že *„integrácie hudobného, výtvarného, literárneho, ale i tanečného a dramatického umenia, ako aj architektúry, histórie, či ďalších oblastí, skvalitňuje poznávanie a chápanie umení vo vzájomných súvislostiach, optimálne pôsobí na rozvoj jedinca z hľadiska vnímania, myslenia, kreatívneho stvárňovania, estetického vkusu, konštruktívneho prístupu k umeniu a krásnu vôbec.“* (Baranová, 2009)

Riekanky, podobne ako aj ďalšie žánre ľudovej slovesnosti, majú vplyv na estetické čítanie svojich príjemcov, a to aj vďaka svojej kompozícii a obsahu prvkov, ktoré sa detí a ich sveta bytostne dotýkajú a zároveň im otvárajú pomyselné okno do sveta umenia.

Z ďalších znakov riekanky vyberáme:

- Hra, hravosť - spája sa s ľahkosťou, bezstarostnosťou a detským jednoduchým videním sveta. Dieťa vníma najmä svoje blízke okolie, prírodu, zvieratá a javy a snaží sa im porozumieť cez vlastné videnie a hrovú obraznosť, často v spojení s humorom, vtipom a zámerným obrátením „na smiech“, často sa vyskytuje hra s jazykom, opakovanie zvukových prvkov reči /Ty, ty, ty, ty, aj ty, ty, čuší ako zabíť! A kto stratil svoju reč, nech si ide vo svet preč!;/
- Nonsens - využíva sa aj ako stavebný prvok vo vtipných a humorných textoch, a teda aj v mnohých riekankách /Išiel psíček dolu vrškom a krútikom chvostil;/
- Expresívnosť - vyjadrenie citového alebo vôľového vzťahu je v riekankách pomerne dosť zastúpené, najmä vďaka slovám vyjadrujúcim citový postoj hovoriaceho k osobe, predmetu alebo javu /Varila myšička kašičku..., Osievame múčku,

v slamenom klobúčku..., Kata-škrata,... Marienka – zorienka..., Janko- kabanko.../

- Opakovanie zvukov predstavuje základ literárneho vedomia u najmladších detí, má zároveň esteticko-poznávaciú funkciu pri spoznávaní jazyka
- Výrazová konkrétnosť (oproti nepoužívanej abstraktnosti);
- Dialogickosť často aj ako dramatický dialóg; súčasťou mnohých riekaniek sú otázky a odpovede k nim (Kavky, kavky, kde letíte? Do Nového Mesta, vyrúbaná cesta..., Maňušky, buzúčky, kde ste boli? U susedov. Čo ste tam robili?.../;
- Obraznosť - napodobenie prírodného zvuku na dosiahnutie estetického účinku, na úrovni onomatopoeje /čičitrn, čičitrn..., ťap, ťap, ťapušky.../; personifikácie /Varila myšička kašičku..., Slimák, slimák vystrč rožky..., Orie, orie Ján,.../;

Úloha 4.2 Z fondu slovenských ľudových riekaniek (napríklad z publikácie Zlatá brána alebo aj priamo zo zbierky A. P. Záturského) vyberte niekoľko zaujímavých riekaniek a pokúste sa na nich demonštrovať prítomnosť znakov riekanky uvedených v podkapitole 4.1.

Úloha 4.3 Vo vybraných riekankách vyhľadajte príklady na rôzne druhy rýmov, eufóniu, metaforu, metonymiu, hyperbolu, onomatopoeje.

4.2 Druhy a formy riekaniek a ich využitie

Riekanky sú určené na slovnú komunikáciu, a to ako na individuálny, tak aj hromadný prednes, deklamáciu. Niektoré z nich majú osobitnú melodickú

zložku a často slúžia alebo sú súčasťou detských hier alebo ľudových piesní. Všeobecne môžeme riekanky rozdeliť na dve základné skupiny, a to podľa ich významovej funkcie na riekanky s pragmatickou funkciou (alebo aj pedagogicko-didaktickou funkciou) a na riekanky so zábavnou funkciou.¹⁵

Riekanky s pragmatickou funkciou:

Prekrúcanky, prekrúčačky – hry so slovom, ktoré je v kontexte prevrátené. Tento typ riekanky vynikajúco poslúži na rozvoj detského myslenia a logiky, okrem zmyslu pre humor si dieťa overí aj to, či dokáže prvky usporiadať do vzťahov, čo je dobrý základ a potrebná kompetencia k neskoršiemu rozvoju čítania/počúvania s porozumením.

*Privlkol k nám beh a ukradol nám poludnie pred samým prasaťom...
Osvinkala sa nám praska, mala svi trinky. Prišiel chmat, uvlčil jedno.*

Vyčítanky – pomáhajú pri rozdeľovaní úloh v detských hrách, na rozpočítanie záujemcov pred hrou, sú založené na hre so slovom, sprevádzané gestom – pohyb ruky/rúk pri vypočítavaní, objavuje sa v nich náhla zmena v rytme, slova bez sémantického významu, veľmi často skomoleniny cudzích slov prebratých a skomolených do hovorovej podoby. V tomto type riekanky sa dá identifikovať aj vnútorný rým, hromadenie hláskových skupín. Určovanie poradia pri hre pomocou vyčítanky umožní vytvoriť podmienky pre rovnosť hráčov.

*Aka fuka funda luka, funda kava kevenduka, ak fuk funda luk, funda,
kava, kevenduk.*

---

¹⁵ Konkrétne riekanky použité v tejto podkapitole sa súbežne nachádzajú v mnohých publikáciách, napr. v publikácii Zlatá brána od Márie Ďuríčkovej (1975, 2007), Slovenské rozprávky, hádanky a rečovanky od Eleny Chmelovej a Jaroslava Vodrážku (1955, 1983), ale nájdete ich dostupné aj na internete v digitalizovanej podobe na stránke zlatyfond.sme.sk

Stojí vrba pri potoku, visí na nej zvon, na koho to slovo padne, ten musí ísť von.

En ten tý nus, rá raka tý nus, rá raka, tyky taka ene bene bambus.

Vysmievanky – vtipné krátke texty, často len slovné spojenia alebo jednoduché vety, ktoré pomocou vtipu a jemného humoru odhaľujú a zdôrazňujú niektoré nedostatky osôb, zvierat alebo vecí.

Ďuro truľo, nechcem ja teba, mne múdry treba.

Čože robí naša Klára? V noci šije, vo dne pára.

Anna- planá. Zuzička – perlička.

Prekáranky – významom a štruktúrou sú podobné vysmievankám, ale je tu badať prítomnosť detskej hádky, alebo „zapárania“ s úmyslom vyvolať hádku alebo napríklad naháňačku, viac sa venujú etickým nedostatkom, ako fyzickým.

Eva – spadla z chlieva, zabila kohúta, utiekla do kúta.

Vyzývanky – priamejšia a adresnejšia výpoveď smerom k dieťaťu s očakávaním vtipnej, alebo až absurdnej, nereálnej odpovede. Často majú formu otázka – odpoveď.

Čo si robil? Cmar som drobil.

Prihováranky – riekanky so špeciálnou funkciou prihovoriť sa k niekomu, niečomu s úmyslom začať komunikáciu, pričom nemusí ísť priamo o rozhovor, predpokladá sa, že jeden z komunikujúcich bude pasívnym poslucháčom. Často ide o svojrázne príhovory mám k deťom (s úmyslom upokojiť ich, uspať ich alebo o príhovory detí k prírode (k slnku, mesiacu atď.)

Mesiačik jasný, aký si krásny...

Riekanky so zábavnou funkciou:

Rapotanky - tento typ riekanky obsahuje najviac onomatopojí so všetkých riekaniak, je to druh založený na napodobňovaní zvukov zvierat, prírody, pričom je vždy prítomný aj jednoduchý dej, niekedy vyjadrený jednou alebo dvoma vetami. Iný názov pre túto riekanku je mrmlanka.

Trn, trn, trn, trňové, osikové, rakytové, to sú všetko drevá dobré, trn, trn, trn.

Vyvolávanky – ich dominantnou funkciou je snaha nadviazať kontakt dieťaťa so svojím okolím, živou i neživou prírodou, tento typ riekanky je typický prítomnosťou jednoduchej základnej melódie.

Slimák, slimák, vytrč rožky, dám ti masla na parôžky....

Skákanky – sú súčasťou detských hier, spájajú sa s jednoduchými pohybmi a gestami, pripojenými ja jazykovej a hudobnej zložke.

Dobre sa nám poskakuje, keď nás to nič nekoštuje, ani krpec ani hábka, kúpi otec, kúpi matka.

Spievanky – kompozične ich základ tvorí riekankový text so všetkými jeho atribútmi, ale významnú zložku v tomto type riekanky tvorí melódia, bez ktorej si ich nevieme už predstaviť.

Stará baba zlá, troje detí má, jedno chodí do školy, druhé šije bačkory...

Rýmovačky – silným a výrazným prvkom v týchto riekankách je rým a spolu s ním aj rytmus. Často sa v nich vyskytujú zvukomalebné slová, alebo novotvary na doplnenie počtu slabík a kvôli rýmovaniu.

Aha, mhm, čo mi dáš? Aha mhm, trnku. Aha, mhm, kde ju máš? Na polici v hrnku.

(podľa Zigová, E. - Obert, V. , 1981)

Riekanky zohrávajú dôležitú úlohu pri poznávaní jazyka, vo vývoji a rozvíjaní reči, majú svoje nezastupiteľné miesto v kontaktovej komunikácii detí a osvojovaní si základného komunikačného systému. Prostredníctvom riekanky dieťa nenásilným spôsobom preniká aj do sveta slovesného umenia a literatúry, svojou kompozíciou (súlad zvukosledu, rytmu, rýmu, intonácie atď.) spĺňajú požiadavku estetického aspektu. Stávajú sa prvým stupienkom ku kontaktom s klasickou detskou poéziou, ktorá prvky z nich implementovala vo svojej tvorbe, najmä s ohľadom na podstatu, vlastnosti a zameranie riekanky (básne Ľ. Podjavorinskej, M. Rázusovej-Martákovej a iných)

Osobitnú kategóriu riekaniiek predstavujú **logopedické riekanky**. Sú to v podstate riekanky, ktoré spĺňajú logopedické kritériá, pomáhajú rozvoju reči a problematickej výslovnosti niektorých hlások, sú rytmické, jednoduché, čo do obsahu i formy. Na cibrenie reči mysleli aj naši predkovia, a tak vo fonde ľudovej slovesnosti možno nájsť krátke texty (J. Kopál, Z. Klátik, J. Poliak ich nazývajú rečňovankami), ktoré sa používali na tréning výslovnosti dlhších slov alebo ťažšie vysloviteľných spoluhláskových skupín (1964, s. 51) Napr.

Naše húsatá sa všetky cez priekopu poprekoprcovali.
A tie vrabce z toho trňa štrng brng do druhého trňa.

Riekanky patria medzi najobľúbenejšie a zároveň najfrekvencovanejšie žánry spomedzi žánrov ľudovej slovesnosti u najmenších detí predčitateľského obdobia. Vďaka svojej jednoduchosti, rytmickosti, melodickosti, jednoduchej gramatickej stavbe sú azda najjednoduchším nástrojom na cibrenie rečových schopností detí. Tieto slovné hračky sú zároveň vstupnou bránou do tvorivého sveta hry s jazykom. A vďaka svojej dĺžke (rozsahu) sú rýchlo a ľahko zapamätateľné pre všetky deti, aj tie s poruchami učenia.

Úloha 4.4 Vyberte si riekanku z publikácie Zlatá brána a pokúste sa k nej vytvoriť vhodnú ilustráciu.

Úloha 4.5 Niektorú z rozsiahlejších riekaniek s náznakom deja prepracujte na ľubovoľný iný žáner ľudovej slovesnosti.

Úloha 4.6 Vyhľadajte čo najviac informácií o zberateľoch ľudovej slovesnosti, ktorí sa zaoberali zberom a zapisovaním riekaniek a v skupinách o nich pripravte poster.

Vedeli ste, že...

... riekanky sa využívajú aj v prípravnej fáze pred nácvikom piesní v hudobnej výchove ako artikulačné cvičenia?

Odporúčaná literatúra k 4. kapitole:

- Ďuríčková, M. 2007. *Zlatá brána. Ľudové rozprávky, pesničky, hádanky, hry a povedačky*. Buvik, Bratislava.
- Hlebová, B. 2006. *Žánre detskej literatúry v čítaní s porozumením. Príručka pre asistenta učiteľa*. Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 27-29
- Hlôšková, H. 2005. *Folklór v kontextoch : zborník príspevkov k jubileu doc. PhDr. Ľubice Droppovej, CSc*. Bratislava: Ústav etnológie SAV
- Chmelová, E., Vodrážka, J. 1983. *Slovenské rozprávky, hádanky a rečňovanky. Mladé letá, Bratislava*
- Kapalková, S. 2008. *Gestá v kontexte raného vývinu detí. Štúdie o detskej reči*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, s. 169-211.

- Klátik, Z., Kopál, J., Poliak, J. 1964. *Literatúra pre najmenších*. SPN Bratislava
- Kopál, J. 1997. *Riekanka a riekankovosť ako žánrový variant a výrazový indikátor v poézii pre deti*. In: *Próza a poézia pre mládež. Teória/poetológia*. Enigma. Nitra
- Zigová, E., Obert, V. 1981. *Literatúra pre deti a mládež s metodikou*. SPN Bratislava
- Zigová, E. 1979. *Metodika literárnej výchovy pre materské školy*. SPN Bratislava
- Štraus, F. 2003. *Základy slovenskej verzológie* [online]. 1. vydanie. Bratislava: Literárne informačné centrum, 251 s.
- Švábová, B. 2012. *Riekanky a detské hry v predprimárnom období*. Verbum. Ružomberok
- Vitězová, E. 2016. *Dieťa a kniha*. Trnavská univerzita, Pedagogická fakulta, Trnava, s. 18-29

5 O ROZPRÁVKE

Je všeobecne známe, že nie všetky druhy a žánre majú v literatúre pre deti rovnaké zastúpenie, dokonca ani nie sú všetky rovnako pre deti prístupné, čo je vzhľadom na vývin detského čitateľa pochopiteľné. Dieťa, a neskôr mladý čitateľ, sa počas svojho života postupne stretáva s jednotlivými žánrami, s mnohými z nich pracuje ako recipient literatúry, s mnohými sa však neskôr /najmä v školskom prostredí/ stretáva aj ako bádateľ, uvedomelý čitateľ a neskôr aj estetický kritik všetkého, čo sa k nemu dostáva. Jedným zo žánrov, s ktorými sa stretáva už v útlom detstve, je rozprávka.

„Rozprávka ako žáner intencionálnej detskej literatúry zohráva zrejme najdôležitejšiu úlohu v genéze detského vývinu. Fantazijnosť a bohatá obraznosť rozvíjaná paralelne s jednoduchou formou rozprávkového sujetu akosi prirodzene zodpovedá túžbe dieťaťa po čarovnosti sveta a napĺňa tým aj psychologické detské potreby. Má mu pomôcť vytvoriť i morálny kódex pre život s vierou, že všetko bude spieť k dobrému završeniu a zlo bude potrestané“ (Rusňák, 2005, s. 178)

„Rozprávka je prozaický žáner ľudovej slovesnosti, v ktorom sa obraz skutočnosti podáva formou vybájeného tvorivého výmyslu. V rozprávke je preklenutá priepasť medzi skutočným a fantastickým svetom.“(Zigová-Obert, 1981, s. 71)

„Rozprávka je pojem, ktorý v sebe skrýva viacero obsahov. Identifikuje sa ním tradičná ľudová rozprávka – prarozprávka, autorská rozprávka (moderná rozprávka). Pod rozprávkou tiež rozumieme druhové a žánrové varianty – dramatický žáner rozprávka, rozprávka s pôdorysom črty, poviedky, románu, či veršovaná rozprávka. Okrem toho sa pojem rozprávka

používa aj ako určenie časopriestoru – je to krajina.“ (Šimonová, 1997, s. 13) Rozprávka ako „najstarší žáner literatúry pre deti a mládež má oddávna prvoradé postavenie v percepcii detí. Práve na nej vidieť jednak kontinuitu s tradíciou, ale aj vlastné procesy oslobodzovania sa od nej.“ (Šimonová, 1999, s. 47)

V čítaní detí je tento druh textu „*druhovou formou s najväčšou čitateľskou amplitúdou: radi si ju vypočujú už deti predškolského veku, vracajú sa k nej deti staršie a dospievajúca mládež, poskytuje istý estetický zážitok aj dospelému.*“ (Klátik, 1975, s. 127) Rozprávky sa primárne spájajú s obdobím detstva, v ktorom poskytujú deťom iný rozmer prežívania a chápania sveta okolo seba, nový pohľad na nepoznané a zatiaľ nepochopené javy, vďaka ktorému sa stiera hranica medzi realitou a fantáziou, čo je najmä z hľadiska psychického vývinu dieťaťa typické práve pre prežívanie dieťaťa v predškolskom veku. Vyfabulované a vybájené svety a postavy v rozprávke, vďaka ktorým je možné úplne všetko, umožňujú prežiť toto obdobie života o niečo intenzívnejšie, či vlastne „pestrejšie, farebnejšie“ a neskôr, v dospelom veku, ponúkajú opätovné kontakty s rozprávkou pri čítaní vlastným deťom, vnúčatám, žiakom nostalgické návraty do vlastného detstva, do sveta bezstarostných istôt.

S rozprávaním symbolických príbehov (mythoi) sa stretávame už u Platóna, ktorý spomína, že takéto príbehy rozprávali staré ženy deťom, to znamená, že môžeme predpokladať ich súvis s výchovou detí. Neskôr, na konci antiky, nachádzame v slávnom románe Zlatý osol rozprávku s názvom Amor a Psyché, autor románu Apuleius v nej v 2. storočí n. l. prináša tému krásneho dievčaťa, ktoré svojím konaním a správaním vyslobodí zviera (známy motív rozprávky Kráska a zvierať známaj aj v našom prostredí). Ale z mnohých záznamov sa dozvedáme o prítomnosti rozprávkových príbehov

a motívov už v omnoho starších obdobiach (napr. záznamy na egyptských papyrusoch a stélach) Približne až do 17. - 18. st. sa rozprávky takmer nepretržite rozprávali po celom svete. Rozprávanie z pokolenia na pokolenie bolo vlastne hlavným spôsobom, ako sa rozprávky podávali ďalej a ako „žili“ svojím životom vo svete. V strednej Európe (a najmä u nás) bolo rozprávanie čarovných príbehov a rozprávok doménou dlhých zimných večerov aj ako jedna z foriem kultúrneho a spoločenského vyžitia dospelých členov komunity. Isteže, aj deti boli často prítomné, najmä, ak si uvedomíme, v akých spoločenských a materiálnych podmienkach sa v tomto období žilo, avšak príbehy boli prednostne určené pre dospelých. Až v 18. storočí môžeme hovoriť o začiatkoch vedeckého záujmu o rozprávku ako o žáner hodný povšimnutia, a to najmä v prácach J. G. Herdera, ktorý veril, že v týchto príbehoch nájdeme symbolické pozostatky starých náboženských presvedčení. Následne sa rozprávky začali zásluhou Jacoba a Wilhelma Grimmovcov zbierať a zapisovať, čím sa umožnila ich analýza a vedecké skúmanie. V tomto istom období vznikala aj tzv. symbolická škola (Ch. C. Heyne, F. Creuzer, J. Görres), ktorá hlásala, že *mýty sú symbolickým výrazom hlbšieho filozofického poznania a obsahujú mystické učenie o Bohu a o svete.* (Von Franz, 2008)¹⁶ Po týchto pokusoch nasledovali ďalšie bádania, v ktorých sa bádatelia snažili nájsť odpovede na otázky, kde rozprávky vznikli, ako sa formovali, ako sa dostávali z jedného konca sveta na druhý, prečo majú toľko podobných motívov atď. Za zaujímavý možno pokladať aj počín Ludwiga Leistnera, ktorý sa koncom 19. storočia pokúsil dokázať v diele *Hádanka Sfingy* (Berlín, 1889) svoju hypotézu, že základný motív rozprávky a miestnej povesti pochádza zo snov, presnejšie z nočnej mory človeka.

---

¹⁶ Bližšie o tom v publikácii Von Franz, M.-L. *Psychologický výklad pohádek.* 2008. Portál, Praha. 182 s. ISBN 978-80-7367-489-2

Presný čas a miesto vzniku rozprávky je veľmi ťažké identifikovať, ak vôbec, avšak existuje niekoľko teórií o tom, ako rozprávka vzniknúť mohla, o zistenie jej pôvodu a spôsobu formovania sa snažili odborníci z mnohých oblastí. Najznámejšie teórie o vzniku rozprávky sú mytologická, antropologická, migračná a historicko-geografická teória.¹⁷

Mytologická teória vzniku rozprávky hovorí o tom, že rozprávky sú vlastne pozostatkami starých mýtov, konkrétnejšie mýtov indoeurópskych (spojitosť s animistickými predstavami o svete a bytostiach, ktoré ho obývali, cyklické chápanie času, viera v nesmrteľnosť a neschopnosť racionálne vysvetliť javy okolo seba). Tejto teórii sa v niektorých odborných publikáciách hovorí aj romantická, pretože jej vznik súvisí s prácami Jacoba Grimma (bratia Grimmovci, nemecký romantizmus), v ktorých autor hovorí o rozprávkach ako o pozostatkoch starých mýtov, ktoré si každý národ priniesol zo spoločnej ázijskej pravlasti. Čapek tvrdí, že *„pohádka je prazdroj vší poezie; v ní se projevuje původní lidová tvořivost a básnivost; staré hrdinné pověsti a národní mýty žijí dodnes v neporušené naivitě dětských pohádek. V pohádkách se vyslovuje sama duše národa se svou moudrostí, fantazií i prostotou, svou vírou v nadpřirozené síly a svými dávnými národními božstvy.“* (Čapek, 1984, s. 76) Ľudová rozprávka bola pôvodne určená dospelým a jej význam tkvel hlavne v tom, že si človek potreboval vysvetliť javy, ktoré okolo seba videl a nerozumel im a vniesť do nich poriadok, systém. Symbolické zobrazenie poriadku sveta, mytologické predstavy o prírode a prírodných dejoch videli v rozprávkach aj P. Dobšinský a P. Kellner-Hostinský, či S. Reuss, ktorý v nich videl aj východisko „pre

---

¹⁷ Nasledujúca časť o teórii vzniku rozprávky je spracovaná podľa publikácie – Čeňková, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury; adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Vydání 1. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-736-7095 X a doplnili sme ju o ďalšie odborné publikácie zaoberajúce sa touto problematikou.

poznanie národnej minulosti a spoločenského zriadenia v dávnych časoch.“ (bližšie pozri V. Marčok – O ľudovej próze, 1978) Mytologická teória tak vlastne posilňovala národné a vlastenecké cítienie človeka.

Antropologická teória zastáva názor, že rozprávky mohli vznikáť v tom istom čase, nezávisle na sebe, pretože boli úzko zviazané s vývojom ľudskej psychiky a medziľudských vzťahov, nie s prostredím. Základ majú v náboženských predstavách človeka, v jeho vzťahoch k okolitému svetu. Na rôznych miestach vo svete sa niečo takéto mohlo diať súbežne aj bez toho, aby jednotlivé národy boli nejakým spôsobom v kontakte alebo nejako inak prepojené. Táto teória vznikala v 2. polovici 19. st. vďaka anglickému antropológovi Andrew Langovi, ktorý odmietal indický pôvod rozprávok. Následne vznikali štúdie rôznych primitívnych národov (Polynézia, Afrika...), v ktorých sa zistili podobné črty vo vývoji spoločností, ktoré sa nikdy predtým nemohli stretnúť a navzájom ovplyvňovať. U týchto spoločenstiev sa objavili podobné alebo aj rovnaké príbehy, postavy, motívy rozprávkových príbehov. Základom tejto teórie je teda myšlienka polygenézy rozprávok, vďaka čomu sa vznik rozprávok vysvetľoval na základe kultúrnych, hospodárskych a sociálnych pomerov a na základe antropologického základu a psychických zhôd (Šmahelová, 1989, s. 27 - 28) Na tieto myšlienky neskôr nadviazali ďalší bádatelia, napr. C. G. Jung so svojou teóriou archetypov, či ďalší psychológovia, ktorí sa snažili rozprávku interpretovať a vysvetliť ju na základe snov človeka (vo sne lietame ako Aladin, máme vykonať nejakú ťažkú úlohu, či skúšku, s ktorou sa stretávame aj v živote, charakter sna majú aj rozprávky, v ktorých sa objavujú v raji, na ceste do podsvetia, víťazstvo dobra nad zlom zas symbolicky predstavuje víťazstvo dňa nad nocou, slnka nad zatmením atď.

Migračná teória je založená na tom, že rozprávky vznikli na jednom mieste, pravdepodobne v Indii, sťahovaním a pohybom obyvateľstva sa rozšírili do celého sveta. V novom prostredí si ich následne obyvateľstvo prispôbovalo vlastnému chápaniu a zvykom, a tak vznikajú nové a nové varianty pôvodného textu, pričom sa menili iba určité časti rozprávky alebo aj rozprávky celé (so zachovaním základných prvkov pôvodného textu). Táto teória sa formovala od polovice 19. storočia a ako prvý s ňou vystúpil anglický vedec Theodor Benfey (Kleinere Schriften zur Märchenforschung¹⁸, Berlín, 1984) Podľa jeho teórie sa rozprávky začali sťahovať do Európy až niekedy v 12. a 13. storočí. Ďalšie štúdie, ktoré svojou teóriou vyprovokoval však jeho koncepciu upravili o nové centrá vzniku rozprávkových príbehov, a to o Staroveký Egypt, Stredomorie, či keltské územia. A. Jensen, H. Winkler a E. Stucken boli presvedčení o tom, že rozprávky sú babylonského pôvodu a odtiaľ sa dostali cez Malú Áziu do Európy. Všetky teórie sa tu zhodujú na tom, že naozaj išlo o „putovanie“, migrovanie rozprávkových námetov a сюжетov z jednej krajiny do druhej, a preto rozprávky nepatria iba jednému štátu, či národu. Rozprávky prenášali po svete kupci, zajatci, cestovatelia, vojaci, moreplavci, ale aj misionári. Ak chceme hľadať spomínanú pravlasť rozprávky, tak Čapek (1984) hovorí, že by to mala byť tá krajina, kde sa dotýčný rozprávkový motív vyskytuje v najjednoduchšej forme, alebo to môže byť miesto, kde sa nachádza najviac rozvinutý.¹⁹

Na už spomínaného T. Benfeya začiatkom 20. storočia nadväzujú ďalší bádatelia vytvorením pozitivisticky orientovanej **historicko-geografickej teórie**, ktorú niektorí nazývajú aj migracionistická škola alebo fínska škola.

---

¹⁸ Malá bádání o pohádkách – český překlad K. a J. Černý (Von Franz, 2008, s. 169)

¹⁹ bližšie pozri K. Čapek, Marsyas – online na www.mlp.cz/karelcapek

Jej hlavným predstaviteľom je Antti Aarne²⁰, ktorému sa dokonca podarilo vytvoriť akýsi archív všetkých rozprávok, triedenie a vlastnú klasifikáciu jednotlivých rozprávok. K pravlasti rozprávok Indii pridali aj Arábiu a Egypt, a to na základe prvých zachovaných písomných záznamov rozprávky o Anupovi a Batovi (zo 14.st. p. n. l.). Stúpenci tejto teórie boli presvedčení o tom, že *„motívy a sužety čarodejných rozprávok boli večné a ľubovoľne prenosné“*, preto pokladali *„pátranie po pôvode a vysvetľovanie zmyslu sužetov za zbytočné a sústreďovali sa iba na ich katalogizáciu a porovnávanie variantov.“* (Marčok, 1978, s. 101) Základom ich práce bolo zhromažďovanie čo možno najväčšieho počtu variant jednotlivých textov a ich rozbor na motívy, črty, details, vzájomné porovnávanie a následne určenie ich vzniku a smerov, ako aj šírenie a zmeny.

Okrem už spomenutých teórií vzniku a pôvodu rozprávok sa sporadicky vo svete objavovali aj menšie hnutia a teórie, niektoré z nich priznávali svoj základ už vo vyššie spomenutých teóriách, iné boli úplne samostatné. Tak napríklad vznikli tieto teórie:

- **ruská historická škola** – nadväzovala na recepčné chápanie rozprávok a hľadala v nich historické súvislosti, zobrazenie faktov a udalostí z dejín; podľa tejto teórie folklór (a teda aj rozprávky) bol závislý na tvorbe vyšších spoločenských tried.
- **prírodovedný výklad rozprávok** (Max Müller) – rozprávky, resp. mýty chápe ako prírodné a kozmologické (drak je personifikovaná tma, víťazný princ predstavuje slnko), teda ako opis prírodných javov
- **literárne školy** – skúmali rozdiely medzi rôznymi druhmi textov, ako sú mýty, rozprávky, povesti, zábavné príbehy atď., a to najmä

---

²⁰ Jeho najdôležitejšia kniha o kategorizácii rozprávok vyšla aj v angličtine v roku 1961 pod názvom Types of Folk Tales (Helsinki, 1961)

z literárneho a formálneho hľadiska, z hľadiska interpretácie týchto textov ako literárnych diel a porovnávali napr. hrdinov v jednotlivých žánroch. Zaujímavé práce z tejto oblasti sú napr. práce folkloristu V. J. Proppa (typológia rozprávkového hrdinu).

- **psychologické teórie** – hľadajú zdroj rozprávkových motívov vo vnútri človeka, v tom, ako transformuje realitu do pre seba zrozumiteľnejšej roviny tak, že zákonitosti sveta, ktorým človek nerozumel, nahrádza za symbolické postavy s čarovnou a nadprirodzenou schopnosťou. Marie–Louise von Franz (2008) vidí v rozprávkach zobrazenie archetypov a tieto archetypové príbehy podľa nej vznikajú ako individuálne zážitky pri vpádoch z nevedomia (vo sne, v halucinácii) a základom miestnych povestí sú podľa nej parapsychologické zážitky.

H. Šmahelová (1989) je toho názoru, že rozprávky sa šírili iba z niektorých miest, resp. z kultúrne vyspelých centier a hovorí, že ich je 8 – severná Ázia so severnou a východnou Európou, stredná, západná a juhovýchodná Európa, Stredomorie, povodie rieky Niger, povodie rieky Kongo, východná Ázia s Tibetom, Indiou a Indonéziou, Oceánia a nakoniec Austrália. *„Pohádky uvedených oblastí se odlišují většinou obsahem, způsobem a uměleckou kvalitou podání. Z tohoto hlediska stojí nejdříve pohádky asijské a evropské. Skutečnost, že u mnoha pohádek všech národů existují shodné nebo velmi podobné motivy a děje, dává v některých případech za pravdu antropologické teorii o nezávislém vzniku pohádek. Četné doklady o putování jednotlivých látek, například z Evropy do Afriky, z Indie přes arabské země a Španělsko až do Francie, svědčí zase pro teorii migrací. I mytologické prvky byly v pohádkových látkách zjištěny, čímž moderní bádání potvrdilo správnou intuici, nikoliv romantické a*

*vědecky nepodložené závěry průkopníků pohádkoslovných studií.*²¹
(Šmahelová, 1989, s.30-31)

Otázka pôvodu rozprávok by dnes už v podstate mohla byť uzavretá, pretože žiadna z uvedených teórií neobjasňuje úplne presne, ako a kde rozprávky vznikli a vzhľadom k tomu, že ide o texty, pôvodne prenášané z generácie na generáciu ústnym podaním, úplne presné určenie ani nie je možné. Všetky z uvedených teórií vzniku však podľa nás môžu pomôcť objasniť, ako sa rozprávka formovala, ako ju chápať, ako interpretovať atď.

Úloha 5.1 Z dostupných prameňov (internet, encyklopédie, odborná literatúra) doplňte prehľad o teórií vzniku o podrobnejšiu charakteristiku práce jednotlivých predstaviteľov spomenutých v úvodnej časti 4. kapitoly. Prácu spracujte formou referátu jednotlivo.

Úloha 5.2 Vyhľadajte v odbornej literatúre všetky dôležité informácie o prvých rozprávkových zberoch uskutočnených v rôznych krajinách Európy a zobrazte ich na historickej časovej osi.

Úloha 5.3 V malých skupinách (buzz groups) sa pokúste v diskusii dokázať platnosť/neplatnosť vybranej teórie vzniku rozprávok a výsledok prezentujte. V prezentácii využite minimálne 3 argumenty s dokazovaním.

---

²¹ Šmahelová, H.: *Návraty a proměny. Literární adaptace lidových pohádek*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989, s. 30-31.

5.1 Ľudová rozprávka u nás

Záujem slovenskej verejnosti o ľudovú slovesnosť, a teda aj o rozprávky datujeme do obdobia romantizmu, teda niekedy do polovice 19. storočia, avšak treba spomenúť, že sporadicky sa o ľudovú slovesnosť, prípadne o niektoré jej žánre zaujímali rôzne skupiny aj skôr (napr. Ján Kollár a jeho zber ľudových piesní, ale aj iní) Predtým však nešlo o ciele a zámerné a už vôbec nie o systematizované zbieranie produktov ľudovej slovesnosti. K tomu došlo aj v čase, keď si po zápise piesní, zvykov, rituálov začala štúrovská generácia, ovplyvnená akiste aj svojím štúdiom a kontaktmi so západnou Európou, najmä však s Nemeckom, uvedomovať dôležitosť a význam ľudovej slovesnosti pre ďalšie formovanie národa a jeho kultúry a sebavedomia. Hlavné rozdiely v práci osvietencov 18. storočia a štúrovej inteligencie 19. storočia spočívali v tom, že tí prví zapisovali ľudovú slovesnosť z dôvodu potreby poznania života a potrieb ľudu a tí druhí s cieľom formovať a pozdvihnúť národnú identitu ľudovú slovesnosť nielen zapisovali, ale aj triedili, systematizovali a jednotlivé žánre ľudovej slovesnosti vydávali časopisecky a knižne.

Tab. 5 Zberatelia ľudovej slovesnosti – výber

Meno zberateľa	Oblasť záujmu, žáner	Vydaná zbierka	Rok vydania
<i>Ján Kollár</i>	ľudové piesne, hádanky, ľudová poézia	Písne svetské lidu slovenského v Uhřích Národné zpievanky	1832 1834-35
<i>Samuel Reuss</i>	rozprávky	Codex revúcky A,B,C	rukopisný záznam
<i>Jonatán Čipka</i>	rozprávky	Codex tisoivský /spolu s A.H.Škultéty, Š.M.Daxnerom, J Franciscim/	rukopisný záznam

<i>Janko Francisci-Rimavský</i>	rozprávky, hádanky	Slovenské povesti (10 rozprávok)	1845
<i>Pavol Dobšínský</i>	príslovia, porekadlá, hádanky, obyčaje, povery, ľudové hry, rozprávky	Zborník slovenských národných piesní, povestí a prísloví Prostonárodné obyčaje, povery a hry slovenské Slovenské povesti (64 rozprávok, spolu so Škultétym) Prostonárodné slovenské povesti (tu vyšli aj Čipkove rozprávky)	1874 1880 1858 – 1861), 1880-1883
<i>Samo Czambel</i>	rozprávky	Súpis slovenských rozprávok (autorsky Jiří Polívka vydal v zbierke aj Czambelove rozprávky)	1922-23
<i>Adolf Peter Záturecký</i>	príslovia, porekadlá, pranostiky, hádanky	Slovenské hádky Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia	1894 1897
<i>Jozef Ľudovít Holuby</i>	rozprávky, povesti	Povesti a rozprávočky z Bošáckej doliny.	1896

Zdroj: vlastné spracovanie

Osvietenský vzdelanci pôvodne ľudovú prózu, a špeciálne rozprávku, veľmi nepreferovali, dokonca sa uvažovalo aj o jej škodlivosti (*P. Michalko Rozmlouvání učitele s několika sedláky o škodlivosti pověry při obecném lidu velmi panující, 1802*), no môžeme predpokladať, že to bolo hlavne z dôvodu jej mylného chápania ako niečoho, v čom sa odrážajú iba povery a strachy ľudu, niečoho málo racionálneho, nevedeckého. Medzi prvými klasicistami u nás, ktorí začali meniť postoje k rozprávke, aj keď ešte nie celkom úplne, bol Samuel Reuss (neskôr v jeho diele pokračovali jeho synovia), ktorý ju začal chápať ako doklad ľudovej kultúry. Ďalšími zberateľmi, ktorí si postupne začali uvedomovať jej hodnoty boli Janko Francisci-Rimavský, Augustín

Horislav Škultéty, Pavol Emanuel Dobšinský, Samuel Ormis, Adolf Peter Záturecký a iní. Jedným z hlavných dôvodov, prečo rozprávka ešte v tomto období nepatrila do detskej čitateľskej lektúry bol fakt, že školstvo v tomto období malo úplne odlišný charakter ako samotné rozprávkové texty. Kým v školstve sa ešte presadzovala disciplína, moralizovanie, poučovanie, prísnosť, pravidlá a povinnosti, v rozprávkach boli svety plné čarovania, ľahkosti, hravosti, snívania a humoru.²² Rozprávka bola priestorom, kde bolo možné všetko, naopak, vo vzdelávaní a v škole bolo možné len to, čo bolo „dané zhora“. Iný názor ako tradičné chápanie rozprávky mal pedagóg Adolf Peter Záturecký, ktorý sa vo svojom článku *Chudobná, ale tiež blahonosná knihoveň školská* (v Radlinského kalendári v r. 1861) vyslovil k možnosti využitia rozprávok (od Dobšinského) v čítaní školskej mládeže vďaka ich „ľahkosti a vábivosti“, pričom akcentuje aj ich estetickú hodnotu a využitie myšlienok rozprávky s vysvetlením a poučením učiteľa. Tak sa postupne začali rozprávky začleňovať do školského čitateľského repertoáru detí a pomaly, ale isto a nenávratne si našli svoju cestu k detskému čitateľovi. Ďalšie zbery, úpravy a vydania rozprávok už boli potom ovplyvnené aj svojím charakterom a úpravami pre deti. Tu niekde sa začala aj cesta v novom chápaní a nazeraní na literatúru pre deti, jej význam a potrebu v živote detí a možnosti, ktoré poskytuje nielen v oblasti vzdelávania, ale aj pre estetický rozvoj detského čitateľa.

---

²² Bližšie o problematike začleňovania rozprávok do detského repertoáru píše J. Poliak v štúdií *Začať od detí!*, ktorá je súčasťou publikácie *Podoba a premeny literatúry pre mládež*, Bratislava, 1970.

Úloha 5.4 Na základe dostupných prameňov, predovšetkým z publikácií venujúcich sa dejinám slovenskej literatúry pre deti a mládež pripravte referát o spoločenskej a politickej situácii na našom území v období osvietenského klasicizmu a romantizmu (formovanie literatúry, publikácie, učebnice, vydávanie kníh pre deti, atď.)

Úloha 5.5 Pripravte si záznamový hárok o najdôležitejších osobnostiach v oblasti zberov ľudovej slovesnosti, so zameraním na rozprávky.

5.2 Znaky rozprávky

V rôznych etapách vývinu literatúry pre deti vychádzali tlačou zaujímavé a pestré výbery ľudových rozprávok, ktoré podľa aktuálnych dobových tradícií autori, či vydavatelia upravovali tak, aby sa k deťom dostali vždy v takej podobe, aká bola aktuálne preferovaná, či žiadaná. Vznikali tak rôzne adaptácie tých istých rozprávkových príbehov, ktoré sa od pôvodných rukopisných zdrojov líšili jazykom, formou, či spôsobom spracovania, čím sa v nich vždy viac alebo menej premietal subjekt editora. Už pri prvotných zápisoch boli štúrovskými bádateľmi zámerne vynechávané kruté a drastické scény (kruté fyzické tresty, detailné popisy mučenia, erotické scény,...), ktoré neboli vhodné pre detského recipienta a takisto sa úpravy dotýkali jazyka, štýlu, či zvýraznenia toho-ktorého prvku v rozprávke.²³ Avšak aj napriek úpravám si rozprávky zachovali spoločné črty a tie prvky, ktoré

---

²³ Z neskorších upravovateľov a editorov sú najznámejší Mária Rázusová-Martáková, Jozef Cíger Hronský, Mária Ďuričková, Ondrej Sliacky, Ľubomír Feldek, Anton Habovštiak, Viera Gašparíková a iní.

z nich robia to, čím sú a čím sa odlišujú od iných prozaických žánrov ľudovej slovesnosti.

Medzi základné znaky ľudovej rozprávky patrí:

- ***schopnosť spojiť obyčajné javy, pojmy, bytosti a predmety a urobiť ich neobyčajnými, nadprirodzenými*** (za pomoci zveličovania a pripísaním rôznych nových a často netradičných funkcií)
- ***spätosť človeka s prírodou*** (príroda a prírodné javy sú často personifikované, fantastické, sú im pripisované čarovné vlastnosti)
- ***základný ľudový etický princíp – zmysel pre spravodlivosť*** (obyčajní a chudobní ľudia sú často idealizovaní, aby sa stali nositeľmi pozitívnych etických hodnôt – dobra, cti, spravodlivosti; rozprávač sympatizuje s najchudobnejšími a biednymi)

(podľa Zigová-Obert, 1981, 72-73)

Okrem uvedených charakteristík ľudovým rozprávkam pripisujeme aj tieto vlastnosti:

- ***neurčitý čas a priestor*** (takmer všetky rozprávky začínajú neurčitým formulovaním miesta a času, kedy sa príbeh odohrával, a to typickou formulkou, napr. Kde bolo, tam bolo, kde sa piesok lial a voda sa sypala..., Za siedmymi horami a za siedmymi dolami..., Bol raz jeden kráľ a ten mal tri dcéry...)
- ***ústnosť*** (ľudové rozprávky sa rozširovali medzi ľuďmi predovšetkým ústnym podávaním z generácie na generáciu, pričom sa práve vďaka tomuto spôsobu tvorili varianty pôvodných rozprávkových sužetov)
- ***variantnosť*** (na rôznych miestach nachádzame podobné alebo len málo sa odlišujúce príbehy, ktoré majú rovnaký dejový základ, ale inú formu spracovania, napríklad v rozprávke O Červenej Čiapočke sa u Grimmovcov objavuje postava horára, ktorý jej pomohol rozpáraním vlkovho brucha, U Perraulta sa v tej istej rozprávke horár nenachádza, prehĺtnutím Červenej Čiapočky sa príbeh končí a nasleduje morálne poučenie pre mladé slečny; ďalej v rozprávke o Popoluške môžeme nájsť v rôznych verziách jednu alebo dve nevlastné sestry Popolušky, takisto aj rôzne spôsoby, ako sa dostane k šatám na ples;

u Grimmovcov sa v rozprávke O Jankovi a Marienke – Hänsel und Gretel – stretávame s deťmi, ktorým matka umrela a žijú iba s otcom a macochou, naproti tomu v Dobšinského Medovníkovom domčeku deťom mama žije a vo verzii, ktorú uvádza Božena Němcová v tej istej rozprávke v chalúpke nežije čarodejníca ako u Dobšinského, ale starý dedko so starou babkou atď.)

- **kolektívnosť** (odovzdávaním ústnou formou sa na formovaní rozprávky vždy podieľali aj rozprávači, teda sa stávali spoluautormi rozprávkových príbehov, ktorých existencia často závisela aj od pamäte a rozprávačského talentu podávateľa)
- **improvizácia** (veľmi úzko súvisí s kvalitami rozprávača a jeho schopnosťami prispôbiť aktuálne rozprávajúci rozprávkový príbeh poslucháčom – zveľadiť ho, skrásliť, ozvláštniť novými vloženými pasážami, či skrátenie a vynechanie častí, ktoré neboli vhodné pre poslucháča, či už z hľadiska formy ale aj obsahu)
- **čarovné predmety** (slúžia často hlavnému hrdinovi ako pomoc na splnenie zadanej úlohy, ktorá je bez nich neuskutočniteľná, často sú to prstene, mešce, palice, prúty, kapsa, plášť, klobúk...)
- **symbolika čísel** (najčastejšie používané čísla v rozprávkach sú 3, 6, 7, 9, 12, teda násobky čísla 3; čísla sa veľmi často vyskytujú aj v samotnom názve rozprávky – O troch grošoch, O dvanástich mesiačikoch, Sedem zhavraných bratov, Tri zlaté vlasy Deda Vševeda; magické čísla majú dôležitú úlohu aj pri smerovaní deja – hlavný hrdina musí splniť tri úlohy, kráľ mal tri dcéry, šarkan mal 3, 7 alebo 9 hláv, ktoré musel hrdina zožrať, ak chcel princeznú, trojnásobné opakovanie formulky, trojstupňová gradácia atď.)²⁴
- **záverečný optimizmus** (viera, že všetko dobre skončí, dobro zvíťazí nad zlom, spravodliví nad nečestnými a princ s princeznou budú spolu šťastne žiť, až kým neumrú...pozitívne ukončenie akokoľvek zložitého a náročného príbehu dával ľuďom-poslucháčom vieru, že keď sa všetko dobre skončí v rozprávke dobre, aj v živote to tak určite bude – práve viera v lepšiu budúcnosť umožnila často biednym ľuďom zvládnuť nástrahy reálneho života a dnešným detským príjemcom

---

²⁴ Viac aj o symbolike čísel nájdete v článku - Kiliánová, G.: Ľudová próza. In: Slovensko : Európske kontexty ľudovej kultúry. Ed. R. Stoličná. Bratislava 2000, 282-299.

rozprávok ukazuje vzorce ideálneho stavu, kedy všetko, čo je zlé pomíne a bude potrestané, spravodlivosť a dobro zvíťazia)

- **prítomnosť kontrastov** (veľmi často v rozprávkach nachádzame vedľa seba stojace dobré a zlé hodnoty, dobro a zlo, škaredosť a krásu, poslušnosť a rebelstvo, spravodlivosť a nespravodlivosť atď.)
- **typické rozprávkové postavy** (nositelia etických kategórií, čitateľné, jednoznačné, charakterové, prejavujú sa konaním, nie myšlienkami a slovom, čo priamo ovplyvňuje dej rozprávky, ten sa stáva dynamickým, akčným),
- **prítomnosť nadprirodzených postáv** (podľa druhu rozprávky – ježibaba, draci, čarodejníci, víly, trpaslíci, čerti...)
- **šťastný koniec** – dobro víťazí nad zlom, ktoré je potrestané, zahanbené, zničené, rozprávka vždy končí šťastne

Úloha 5.6 Spracujte ako poster zoznam všetkých vydaných diel s ľudovými rozprávkami pre deti po roku 1900 až po súčasnosť

Úloha 5.7 Prečítajte si rozprávky v prílohe 2 a 3 a vypracujte ich analýzu podľa charakteristických znakov rozprávky – nájdite v nich charakteristické znaky ľudovej rozprávky, dokážte, že sa jedná o ľudovú rozprávku. (Príloha 2 a 3)

Úloha 5.8 Porovnajte rôzne verzie rozprávky o Popoluške (bratia Grimmovci, Božena Němcová /Príloha 1/, Pavol Dobšinský /Príloha 4/, J. Perrault, K. J. Erben /dostupné na

https://cs.wikisource.org/wiki/Vybrane_baje_a_povesti_narodni_jin_ych_vetvi_slovanskyh/Popelka a iní), nájdite v nich spoločné a odlišné znaky.

5.3 Tematická a motívická výstavba rozprávky

Ľudové rozprávky spracúvajú rôzne témy, v každej krajine sa však nájdú rozprávky, ktoré sú podobné s inou krajinou, líšia sa od seba jednak spracovaním, jednak rôzne využitými motívmi a použitými prvkami. Tak môžeme nájsť v rozprávke o Šípkovej Ruženke u Perraulta 7 pozvaných víl a jednu nepozvanú, u Grimmovcov 12 pozvaných sudičiek a 1 nepozvanú sudičku, u Perraulta princovia v plote z ruží neumierajú, u Grimmovcov umierajú. Základné motívy a téma však ostávajú takmer identické – bezdetným kráľovským rodičom sa narodí dievčatko, ktoré zaspí na dlhý čas a je potrebné ho vyslobodiť (napr. motívy ruží, motív darovania cností, motív bozku ako symbolu prebudenia, atď.) J. Sedlák o tom hovorí, že „rozprávkové motívy v svetovej kultúre migrujú.“ (1972, s. 12) Každý národ, každá kultúra, ktorou rozprávky „prešli“ ich nejakým spôsobom ovplyvnila, či už pomenovaním postáv (Janko – Hansel - Honza - Ivan...), prítomnosťou jedinečných, národných prvkov (ľudová pieseň, ľudový zvyk...), národu vlastnými témami, ktoré často súviseli s historickými udalosťami toho-ktorého národa (orientálna, protiturecká, či iná tematika). Pri tvorbe a podávaní rozprávok bola v ľudových rozprávkach bola snaha upútať, zaujať, šokovať, pobaviť, teda dosiahnuť čo najefektívnejší účinok za pomoci ľahko spájateľných ľahko obmieňateľných prvkov, čo zvlášť platí o motívickej výstavbe rozprávky, ale aj o jej jazyku, výrazových prostriedkoch, vlastne celkovo o jej štruktúre.

Z pohľadu tematickej a motívickej výstavby je zaujímavá práca ruského štrukturalistu a folkoristu J. V. Proppa (1895-1970), ktorému sa na základe analýzy rozprávkových tém a motívov podarilo zredukovať ich na celkový počet 31 základných prvkov, a to na základe funkcie účinkujúcich postáv. Jeho štúdie vychádzali zo zbierky ruských ľudových rozprávok, ktoré

zapísal Alexander Afanasjev, ale vzhľadom k ich univerzálnosti a podobnosti s rozprávkovým materiálom u nás (ale aj inde vo svete) môžeme túto teóriu považovať za univerzálne platnú pre všetky ľudové rozprávky. Propp svoje pozorovania zhrnul aj v týchto myšlienkach:

- funkcie konajúcich postáv, ktoré sú nezávislé na tom kto a kedy ich plní, sú stabilnými a stálymi prvkami rozprávok a tvoria základnú súčasť rozprávok;
- počet funkcií, ktoré sú v rozprávke (čarovnej rozprávke) vlastné, je obmedzený;
- postupnosť funkcií je vždy rovnaká, aj keď je niektorá vynechaná
- všetky čarovné rozprávky prináležia k jednému typu, k jednej postupnosti

(voľne podľa J. V. Propp, 2008)

To, čo majú jednotlivé postavy v rozprávke vykonať, je v podstate chápané ako niečo univerzálne, čo nie je pevne zviazané iba s tou jednou konkrétnou rozprávkou, ale takéto konanie postavy sa môže objaviť aj v inom kontexte v inej rozprávke. Treba ešte poznamenať, že Propp sa termínu funkcia konajúcej postavy venoval z hľadiska štruktúrneho, na základe činnosti, ktorej dôsledok posunie dej v tej-ktorej rozprávke, bez ohľadu na to, ako sa postava volá, či ako vyzerá. Takto vypracoval sústavu funkcií, ktorú (alebo jej časť) vieme identifikovať (nielen) v čarovnej ľudovej rozprávke. Funkcie postáv sú nasledovné:

1. jedna z postáv (členov rodiny) odchádza z domu (odlúčenie)
2. hrdinovi je niečo zakázané (zákaz)
3. hrdina zákaz poruší (nedodržanie zákazu, porušenie)
4. škodca sa snaží vyzvedieť (vyzvedanie)
5. škodca dostáva informácie o svojej obeti (vyzradenie)
6. škodca chce oklamať svoju obeť v snahe získať ju alebo jej majetok (úskok)
7. obeť podľahne úskoku, nechtiac pomáha nepriateľovi (pomáhanie)
8. škodca spôsobí škodu alebo ujmu jednému z členov rodiny (škoda)

9. nešťastie alebo nedostatok sa vysloví, k hrdinovi sa niekto obráti s prosbou alebo príkazom, je niekam poslaný alebo odniekiaľ prepustený (sprostredkovanie, spájací moment)
10. hľadač sa rozhodne konať, postaví sa na odpor, alebo s ním vysloví súhlas (začínajúci odpor)
11. hrdina opúšťa domov (odchod)
12. hrdina sa podrobí skúške, pýtajú sa ho, je napadnutý apod., čím sa pripraví získanie čarovného predmetu alebo nejakého pomocníka (prvá funkcia daru)
13. hrdina reaguje na konanie budúceho darcu (reakcia hrdinu)
14. hrdina dostáva k dispozícii čarovný predmet alebo prostriedok (získanie čarovného predmetu)
15. hrdina je prenesený, dovezený, privedený k miestu, kde sa nachádza hľadaný predmet (vykonanie cesty, priestorový prenos medzi dvoma ríšami)
16. hrdina a škodca vstupujú do boja (boj)
17. hrdina je označený (označenie)
18. škodca je porazený (vítazstvo)
19. počiatočné nešťastie alebo nedostatok niečoho sú zlikvidované (likvidácia nešťastia alebo nedostatku)
20. hrdina sa vracia (návrat)
21. hrdina je prenasledovaný (prenasledovanie)
22. hrdina sa zachráni pred prenasledovateľom (záchrana)
23. hrdina prichádza domov alebo do krajiny nepoznaný (nepoznaný príchod)
24. falošný hrdina má neoprávnené nároky (neoprávnené nároky)
25. hrdinovi je kladená ťažká úloha (ťažká úloha)
26. úloha je splnená (splnenie)
27. hrdina je spoznaný (spoznanie)
28. nepravý hrdina alebo škodca je odhalený (odhalenie)
29. hrdina má nový vzhľad (transfigurácia)
30. škodca je potrestaný (trest)
31. hrdina sa žení a dostáva (cársky) trón (svadba)

(podľa Propp, 2008, s. 30-55)

V predchádzajúcej štruktúre funkcií si môžeme všimnúť, že sa niektoré postavy opakujú a stávajú sa tak akoby základnými nositeľmi akcie, konania, deja rozprávky (hrdina, škodca, darca, falošný hrdina, pomocník, hľadaná osoba, odosielateľ). Na tomto mieste musíme spomenúť, že J. V. Propp k jednotlivým funkciám a heslovitým pomenovaniám priraďoval ešte značky, ktoré spočiatku boli kombináciu gréckych a latinských písmen, neskôr sa robili v rôznych krajinách úpravy (so zachovaním pôvodných funkcií, išlo iba o úpravy kvôli azbuke).²⁵

Úloha 5.9 V rozprávke o Popoluške (Príloha 1) a Tri holúbky (Príloha 4) identifikujte funkcie jednotlivých postáv podľa V. J. Proppa. Porovnajte niekoľko verzií rozprávok o Popoluške a nájdite v nich spoločné a rozdielne motívy.

Vedeli ste, že...

...na svete existuje niekoľko stoviek verzií rozprávky o Popoluške?

...pravdepodobne najstaršou verziou príbehu o Popoluške je príbeh o dievčine Yeh-shen z Číny a pochádza z 9. storočia p. n. l?

...Popolušku mali aj v Egypte (1. stor. p. n. l.), volali ju Rhodopis a bola to pravdepodobne grécka otrokyňa?

---

²⁵ Pre podrobnejšie štúdium Proppovej teórie odporúčame publikáciu Morfológia rozprávky (Bratislava, 1971), ktorá je aj u nás aktuálne dostupná v českom jazyku – Morfológie pohádky a jiné studie, Jinočany, 2008.

5.4 Charakteristika postavy v ľudovej rozprávke

Už v predchádzajúcej podkapitole sme naznačili dôležitosť jednotlivých postáv v ľudových rozprávkach, pričom sme sa opierali o ich konanie a význam konania pre posun deja rozprávky. Pre dokreslenie predstavy o atmosfére a charaktere rozprávky je však dôležité vedieť aj to, aké tie postavy vlastne sú. Jednotlivé typy postáv majú v ľudovej rozprávke určité spoločné vlastnosti, na základe ktorých dokážeme postavu v rôznych rozprávkach identifikovať. Postavy v ľudovej rozprávke väčšinou bývajú charakterizované výrazne dichotomicky – sú buď dobré alebo zlé, škaredé alebo krásne, pričom majú výraznú charakterovú vlastnosť, ktorá určuje ich povahu a zaraďuje ich k jednému alebo druhému pólu. Postavy sú „jednoduché, jednorozmerné, nie sú psychologicky komplikované, ich vlastnosti sú vopred ustálené a v priebehu dejovej akcie sa zriedka vyvíjajú.“ (Sedlák, 1972, s. 27)

Ak sa v rozprávke vyskytuje viac súrodencov, tak obyčajne bývajú povahovo odlišní, a to tak, že najmladšie dieťa je vždy predstaviteľom pozitívnych vlastností a ostatné predstavujú niektorú negatívnu vlastnosť (alebo aj viac), napr. tri dcéry v rozprávke Sol' nad zlato – iba najmladšia Maruška je milá, skromná, pracovitá, obetavá, láskyplná, v Popolvárovi dvaja starší bratia vystupujú ako „vycifrovaní“, no najmladší je stále zafúľaný a umazaný od popola. Okrem hlavných hrdinov nachádzame v ľudových rozprávkach aj celú plejádu ďalších postáv, ktoré sú obdarené nejakými výnimočnými vlastnosťami. Väčšinou býva táto ich vlastnosť alebo schopnosť výrazne zveličená (tak ako aj u hlavného hrdinu), tieto postavy hrdinovi buď pomáhajú (kladní hrdinovia) alebo mu v konaní prekážajú (záporní hrdinovia). Často disponujú nejakou čarovnou schopnosťou, alebo majú k dispozícii čarovné predmety, ktoré hrdinovi za dobrý skutok darujú

(dobrý čin je vždy odmenený). Pomocníkmi môžu byť aj zvieratá, ktoré, ak sa v rozprávke vyskytujú, majú veľmi často ľudské vlastnosti, prípadne čarovné schopnosti. Často sú to práve oni, kto pomôže hrdinovi získať čarovný predmet alebo splniť úlohu, ktorú nedokáže hrdina vykonať sám, bez ich pomoci (holuby v Popoluške, kačky, mravce a včely v rozprávke O veternom kráľovi), no objavujú sa aj ľudia premenení na zvieratá za nejaký svoj skutok (Sedem zhavraných bratov, Jelenček).

Okrem zvierat hlavnému hrdinovi v rozprávke môžu pomáhať aj predmety, vďaka nim sa tiež môže odhaliť charakter postavy – napr. lavička, pec a hruška v rozprávke Pamodaj šťastia, lavička; môžu hrdinovi pomôcť zachrániť sa – hrebeň, zrkadlo zahodené za hlavu na spomalenie ježibaby (aj ako ukážka šikovnosti alebo nešikovnosti hrdinu). Predmety, ktoré sa v ľudových rozprávkach vyskytujú najčastejšie sú tieto: čarovný prútik, prsteň, zázračný mešec, zrkadielko, nôž, hrebeň, čarovná pišťala, metla, ihla a iné.

Spôsobov, ako sa dozvedáme o tom, aké vlastne postavy v rozprávkach sú, je niekoľko:

- *fyzický opis postavy* - autor priamo napíše, ako postava vyzerá, pričom môže využiť aj metaforické vyjadrenia, prirovnania a obrazy, na základe ktorých si o postave vytvoríme predstavu (...biele ako hus, červené ako ruža,... mala zlaté vlasy,...)
- *autorov komentár* – autor odíde od objektívneho hodnotenia a vyjadrí svoj postoj k postave
- *konanie postavy* – založené priamo na činnosti postavy, môže byť tiež vyjadrená aj pomocou symbolov, metafory, opisov, atď. Na základe konania postavy si vytvoríme predstavu o jej vlastnosti (chlapec najradšej robil si vozíky, ...dievčatko najradšej chodievalo k vode tekúcej vedľa otcovej záhrady..., Holena sa fintila, povoľkovala, pretŕčala,...)

- *asociácia* – voľné združovanie predstáv do básnického obrazu, symbolické vyjadrenie môže vyjadriť rôzne významy v rôznych kontextoch
- *reč postavy* – postava sa prezradí v reči, vyjadrí sa slovne, podľa slov, ktoré použije vieme identifikovať jej vlastnosti (prehovor Marušky v rozprávke Sol nad zlato pri otázke, ako má rada svojho otca)
- *odkrytie myšlienok* – vnútorná reč postavy
- *dojmy a myšlienky iných postáv* – nájdeme ich v pásme rozprávača alebo v prehovore inej postavy, ktorá inú postavu hodnotí.

(Zdroj: prednášky prof. Šimonovej k predmetu Literatúra pre deti a mládež, KEPPg PF UMB, B. Bystrica, LS 2012/2013)

Úloha 5.10 V rozprávkach Laktibrada (Príloha 2) a Jelenček (Príloha 3) identifikujte všetky spôsoby, akými sú opísané/predstavené jednotlivé postavy v rozprávke, doložte tvrdenia konkrétnymi príkladmi z ukážky.

Úloha 5.11 Na internetovej stránke www.zlatyfond.sme.sk nájdite medzi zdigitalizovanými textami slovenské ľudové rozprávky. Spomedzi nich vyberte také rozprávky, ktoré je možné zaradiť k príslušnému regiónu na základe lexiky a štylizácie prehovorov jednotlivých postáv.

S postavami veľmi úzko súvisí aj jazyk, spôsob, ako sa slovne prezentujú, ako jazykovo a štylisticky sú vybavené, aby čo najvernejšie zobrazovali postavu, ktorú v rozprávke predstavujú, či aký jazykový charakter vlastne celá rozprávka má.

Vzhľadom k tomu, že rozprávky sa šírili najmä ústnym podaním ľudu, nenájdeme v nich žiadne odborné termíny, či vzorové, spisovné vyjadrovanie. Teda, ak hovoríme o pôvodných rozprávkach, lebo pri zápise a neskôr aj vydávaní sa rozprávky jazykovo aj štylisticky upravovali, aby vyhovovali svojej dobe. Avšak v každej rozprávke aj napriek tomu nájdeme znak ľudovosti, hovorový jazyk, nárečové prvky, či pre súčasnosť už zastarané a archaické slová, ktoré dokresľujú kolorit a atmosféru jednotlivých príbehov.

Takmer v každej rozprávke okrem bežne používanej lexiky nájdeme na obohatenie a ozvláštnenie textu aj rôzne štylistické prostriedky, prirovnania, metafory, epitetá, či hyperbolizáciu alebo gradáciu. Prirovnania veľmi často nájdeme pri fyzickom opise postavy (oči má belasé ako nebo, pery červené ako víno...), ale aj pri opise konania postavy (leteli ako vietor,...). Typické pre prirovnania je prirovnávanie ku konkrétnym predmetom zo života človeka, zveličovanie a zosmiešňovanie.

Sedlák (1972) hovorí, že metaforické spojenia majú najčastejšie túto podobu:

- *personifikácia prírodných úkazov* – Slniečko veselo kukalo dnu oblokom. (Trojruža)
- *poetizujúce prenášanie významu* – ...mladosť mu z tváre len tak žiarila...
- *spojenie dvoch pomenovaní (abstraktného a konkrétneho)* – ...svadba tým miestom prešla... (namiesto svadobníci – synekdocha)
- *personifikované metafory* – Zemetras, Víchorica...
- *metafory v podobe oxymoronu* – bohatá bieda, olovený chlieb,...

(1972, s. 38- 39)

Pri opise postáv sa veľmi často používajú epitetá, najmä však pri zdôraznení kontrastov – opozície jednotlivých vlastností ľudí, napr. dobrá Popoluška – zlá macocha, krásna princezná – škaredá ježibaba, chudobný

človek – bohatý kráľ. Podobné prívlastky sa využívajú aj špecifikovanie niektorých predmetov a javov v rozprávke a na dokreslenie, dotvorenie atmosféry rozprávky (medená hora, zlatý prsteň, šľachetný čin, krutý kráľ, neznesiteľná bieda, časy prišli zlé...). Na dokonalejšie dokreslenie charakteru postáv veľmi dobre slúžia slovesá, ktoré s istou dávkou expresivity vyjadrujú konanie postavy, na základe ktorého vznikne celistvejšia predstava o charaktere postavy, napr. Holena sa fintila, povolkovala, presúšala, vytŕčala (O dvanástich mesiačikoch); dvaja starší Popolvárovi bratia pred strážením poľa do seba jedlo a pitie pchali a logali. (podľa Sedlák, 1972, s. 38-41)

Charakter postavy v akomkoľvek literárnom diele, obzvlášť v rozprávkach je veľmi dôležitým prvkom, ktorý má zásadný vplyv na charakter celej rozprávky. Zigová – Obert (1981) hovoria, že postavy v rozprávkach sú vlastne „*rozvrhnuté podľa zákona protikladov,*“ kde „*negatívne postavy majú svoje paralely v kladných*“ a zároveň diferencujú 3 typy postáv (s. 73):

- kladné postavy – majú všetky cnosti (dobrota, šikovnosť, skromnosť, úctivosť,...)
- záporné postavy – stelesnenia zlých vlastností (lenivosť, pýcha, zlomyselnosť, závišť...)
- reálne postavy – postavy z ľudu, nečarodejné (múdre, schopné, čínorodé, so životným optimizmom...)

(tamtiež)

Vykreslenie postáv v ľudových rozprávkach je často prosté, čitateľ nie je zatiahnutý do komplikovaných opisov, charaktery sú pomerne stále a nemenné, plnia svoju funkciu. V. Marčok však hovorí aj o obmenách funkcií jednotlivých postáv v tých rozprávkach, kde sa môžeme stretnúť s vývinom charakteru postavy a kde potom „výsledkom sú postavy sujetovo zložité.“ (Marčok, 1978, s. 123) Postavy môžu byť spočiatku kladnými

postavami so všetkými cnosťami a pozitívnymi vlastnosťami, avšak postupne sa môže odhaliť ich skrytá negatívna „duša“, podlá povaha, svoje „dobré“ vlastnosti využijú na škodenie hrdinovi alebo pre iný vlastný prospech. Ďalším príkladom je hrdina, ktorý spočiatku vystupuje ako hlúpy, nešikovný, neschopný, ktorý je iným len na posmech, no nakoniec on jediný dokáže splniť stanovené úlohy, premôcť zlo, zabiť draka a pod. (napr. Popolvár).

Čo sa týka mien postáv v rozprávkach, málokedy majú priezvisko, väčšinou majú iba krstné mená (u nás najčastejšie Janko, Anička, Marienka), prípadne ich možno identifikovať podľa povolania, ktoré vykonávajú (krajčírik, radca, sluha, princezná, kráľovič, atď.). V slovenských ľudových rozprávkach ešte môžeme nájsť špeciálne pomenovania postáv, ktoré vznikli na základe dominantnej vlastnosti alebo činnosti, či výzoru hrdinu, napr. Miesiželezo, Laktibrada, Popoluška, Nebojsa, Zlatovláska atď. To, že postavy nie vždy majú konkrétne meno, hovorí aj o istej univerzálnosti hrdinu. Aj použitie už spomenutých krstných mien, ktoré sa v rôznych rozprávkach opakujú z nich vlastne robí akési „druhové“ označenie. Marienky, Popolušky, Aničky, či Janíčkovia vytvárajú akési modely, ktoré môžu poukazovať na ktoréhokoľvek človeka – dievča alebo chlapca, s ktorým sa čitateľ môže jednoduchšie identifikovať, pretože vlastne nejde o konkrétnych ľudí, ale o akési modely správania sa. Tak sa potom v prenesenom význame aj v realite používajú mená z rozprávok na označenie podobného charakteru alebo spôsobu správania sa, ako v rozprávke. (Je to taký *Nebojsa*, nebojí sa ničoho...; alebo v prirovnaní -Spí ako Šípková Ruženka...atď.)

Nech už sú postavy v rozprávkach akékoľvek, určite nemôžeme pri interpretácii rozprávok skonštatovať iba to, že sú dobré alebo zlé. Problematikou ľudovej prózy a aj postáv v nej sa zaoberali odborníci z rôznych oblastí a táto problematika je natolko rozsiahla, že by si určite

zaslúžila aj samostatnú publikáciu, no z priestorových dôvodov sa jej nebudeme venovať podrobnejšie. Čitateľom odporúčame na doštudovanie práce J. V. Proppa (Morfologie pohádky a jiné studie), B. Bettelheima (Za tajemstvím pohádek), J. Kopála (Detský svet v umeleckom obraze), V. Marčoka (O ľudovej próze), či P. Milčáka (Postava a jej kompetencie v rozprávkovom texte).

Úloha 5.12 Zo zbierok ľudových rozprávok od P. Dobšínskeho vytvorte kalendárium mien postáv s funkciami, ktoré v rozprávkach majú.

5.5 Typy a druhy rozprávok

Ľudové rozprávky je dnes aj vďaka množstvu dostupnej odbornej literatúry a bohatej palete zozbieraných a zapísaných rozprávkových materiálov triediť a klasifikovať na základe rôznych spôsobov a prvkov.

Z hľadiska výchovných hodnôt Zigová – Obert (1981) rozlišujú 4 typy rozprávok, a síce:

- *rozprávky, v ktorých víťazí spravodlivosť, dobro* (ich zmyslom je nevyhnutnosť víťazstva pozitívnych hodnôt)
- *rozprávky s priamym výchovným zameraním* (ukážka záporného hrdinu, ktorý klame, ubližuje druhým, neposlúcha, závidí atď.)
- *rozprávky s víťaziacim hrdinom* (víťazí svojím rozumom, šikovnosťou, prirodzeným nadaním, často je hrdina z ľudu a víťazí nad panstvom)
- *rozprávky organizujúce priamu skúsenosť dieťaťa* (umožňujú spoznávať zákonitosti života, morálne vzťahy, spoločenské formy, prírodné javy)

(spracované podľa Zigová - Obert, 1981, s. 73-74)

V poetickom slovníku T. Žilku nájdeme nasledovné delenie rozprávok s charakteristikami:

- *fantastická rozprávka /čarovná/* - najčastejšia, najtypickejšia, sú v nej čarovné predmety, fantastické krajiny, paláce, draky, ježibaby, dejú sa zázraky (hrdina ožije, stane sa neviditeľným,...);
- *zvieracia rozprávka* – nositeľmi deja sú antropomorfizované zvieratá (hovorí, myslia, cítia), niektoré zvieracie postavy majú ustálenú funkciu, vždy obsahujú na konci poučenie, pointu;
- *realistická rozprávka* – je blízka anekdote, obsahuje humorné situácie, je postavená na vtipu a múdrosti ľudových hrdinov;
- *legendárna rozprávka* – blízka náboženskej predstave ľudu, vzorom boli biblické témy, nadprirodzené prvky sa poľudšťujú;
- *démonologická rozprávka* – podobná fantastickému rozprávke, vystupujú v nej víly, čerti, čarodejnice, strigy, sú späté s mytológiou, sú strašidelné.

(Žilka, 1987, s. 294-296)

Novšiu klasifikáciu rozprávok uvádza M. Harpáň v Teórii literatúry, kde uvádza delenie na rozprávku fantastickú, démonologickú, historickú, realistickú, humoristickú, satirickú, rozprávku-legendu a rozprávky o zvieratách. (1994, s. 238) K najstarším pritom zaraďuje rozprávky fantastické, démonologické a rozprávky o zvieratách, a to najmä z dôvodu, že majú podľa neho najbližšie k ľudovej mytológii. Čo sa týka charakteristiky týchto troch vybraných druhov rozprávok, približuje sa Žilkovmu popisu z Poetického slovníka, preto ho nebudeme zbytočne duplikovať.

Ako hovorí J. Sedlák, „*ľudová rozprávka je umeleckým obrazom života ľudu, ale zobrazenie skutočnosti deje sa prostredníctvom poetického výmyslu.*“ (1972, s. 15) Poetický výmysel býva v rôznych rozprávkach zastúpený inak, preto je možné pozrieť sa na otázku klasifikácie rozprávok aj na základe neho. Pre potreby tejto publikácie sa preto budeme opierať

o rozdelenie rozprávok podľa poetického výmyslu, ako ho uvádzajú Zigová – Obert (1981) s doplnením charakteristiky jednotlivých druhov rozprávok od J. Sedláka (1972).

Zigová-Obert (1981) uvádzajú v delení podľa poetického výmyslu rozprávky v troch základných skupinách. Prvú skupinu tvoria čarovné rozprávky, tieto ďalej diferencujú podľa ideového zmyslu dejového diania a konfliktu na 4 podskupiny, ďalej ako druhú skupinu uvádzajú realistické (novelistické) rozprávky a poslednú skupinu tvoria zvieracie rozprávky.

Čarovné rozprávky predstavujú najstaršiu skupinu rozprávok, založené sú na boji dobra so zlom, spája sa v nich reálny, ľudský svet so svetom fantastickým, čarovným, nadprirodzeným, to všetko s prepojením prírody, prírodných prvkov. V takejto rozprávke sa konajú zázraky, čaruje sa (s predmetmi alebo aj bez nich), všetko je tu možné, hrdinovia majú všetky možnosti realizácie svojich hrdinských skutkov, s pomocou čarovných predmetov alebo bytostí. Rozprávka svojimi silnými poetickými výmyslami dokáže podnietiť fantazírovanie čitateľa, ten si na základe svojej predstavivosti a fantázie dokáže veľmi ľahko predstaviť svet, ktorý je v rozprávke zobrazený. (Zigová – Obert, 1981) Svet skutočný a svet fantázie sa v tejto rozprávke prelínajú, zápasia spolu, alebo len vedľa seba existujú. Fantastika sa prejavuje aj na rôznych kombináciách premien, čarovaní. Vďaka čarovaniu a premenám sa dej dynamizuje, postavy lepšie charakterizujú. Zázraky a čarovanie má za úlohu aj vytvoriť, dokresliť *záračnú rozprávkovú atmosféru*, zamotať, skomplikovať činnosť hrdinu, nahromadiť prekážky. Zrýchľuje sa dej v rozprávke, čo je práve jeden z prvkov napätia. Fantastickosť ako jeden z hlavných znakov ľudovej rozprávky je prejavom bohatej obrazotvornosti ľudu ako tvorcu rozprávkových príbehov, je jeho predstavou o živote, jeho snom o lepšom

živote, o šťastí. Čo sa týka motivickej výstavby čarovnej rozprávky, nájdeme tu motívy posmrtné, záhrobné, cintorínske (Nebojsa), drastické motívy (odrezané hlavy drakom), ale aj žartovné, veselé a humorné motívy (konania niektorých čertov). (Sedlák, 1972).

Zigová – Obert túto skupinu rozprávok delia na štyri podskupiny nasledovne:

- *archaické rozprávky (dobývanie ohňa, životodarného lieku)*
- *heroické rozprávky (boj hrdinu s rôznymi obludami)*
- *rozprávky s rodinným konfliktom (macocha a pastorkyňa)*
- *rozprávky s triednym konfliktom (chudobný syn – bohatý kráľ)*
(1981, s. 74)

Realistické rozprávky sú založené na reálnych motívoch zo skutočného sveta, z reality. Nie sú v nich žiadne nadprirodzené postavičky, ani čarovné predmety. Je v nich prítomný humor, irónia, miestami až sarkazmus a vysmievanie sa dobe a spoločnosti, ľudským vlastnostiam, hlúposti pánov. Základom je zveličovanie (hyperbolizácia) javu, vlastnosti, ktorý chce rozprávka zosmiešniť a takisto kontrast protikladov, ktorí nemusia byť zameraní iba na jednu jedinou vlastnosť, ale pomocou viacerých, postavených do protikladu u konkrétnych hrdinov a postáv rozprávky sa aj pomocou nich dokresľuje atmosféra a posolstvo takejto rozprávky. Tento typ rozprávky sa vyvíjal postupne z fantastickej (čarovnej) rozprávky, a to tak, že sa fantastické prvky postupne strácali v prospech reálnych prvkov zo života ľudu a aj vďaka tomu, že sa menila spoločenská situácia a životné podmienky rozprávačov aj poslucháčov rozprávok. (Sedlák, 1972, s. 21 - 24) Hrdinami realistických rozprávok sú najmä obyčajní dedinskí ľudia, väčšinou obdarení pozitívnymi vlastnosťami a rozumovým nadaním, vďaka ktorému lepšie vynikne kontrast medzi ním a panstvom, grófmi, sudcami, kupcami,

kňazmi a pod. Hrdinovia z ľudu sú hrdí na svoju česť a zdravý sedliacky rozum a často vďaka nemu dávajú panstvu lekcie. Veľké hrdinské činy princov a rytierov sú nahradené vtipom a múdrosťou, vďaka ktorej hrdina prekoná prekážky a zvíťazí „nad nepriateľom“.

J. Sedlák realistické rozprávky ešte bližšie špecifikuje do viacerých podôb – rozprávka novelistická, humoristická, satirická, no hovorí aj o rozprávke s anekdotickými motívmi. Práve v anekdotickej rozprávke sú prítomné prvky humoru, dokonca až nonsensu (rozprávka Najväčšie cigánstvo, či sú hlúpejší ľudia na svete). V takýchto rozprávkach chýba veľký výpravný dobrodružný príbeh, väčšinou sú to len krátke epizódy, prípadne humorné situácie s pointou. Často sa stáva, že v týchto rozprávkach chýba tradičný pedagogický aspekt, často víťazia klamári a chytráci nad hlúpymi a bohatými. Humoristické rozprávky sú založené na situačnej a slovnej komike, na vtipných kalambúroch, dialóg je stručný, vecný, celkovo možno povedať, že tieto rozprávky sú plné životného optimizmu, radosti, rozprávania ako prejavu životaschopnosti ľudu. (tamtiež)

Zvieracia rozprávka je typická tým, že v nej hlavnými postavami sú zvieratá, ktoré sú nositeľmi všetkých ľudských vlastností, prejavujú sa a konajú ako ľudia v rôznych situáciách. V našom prostredí sa najčastejšie v rozprávkach vyskytujú medveď, vlk, líška, havran, zajac a pes, potom dvojice kohútik a sliepočka, mačka a myš, lev a komár. Zvieratá buď obrazne predstavujú ľudské vlastnosti (napr. líška – prefíkanosť, rozprávky majú mravoučnú pointu, ale nie záverečnú formulu s poučením ako bájky), alebo v situáciách odrážajú spôsob života ľudí (svieže zábavné rozprávania bez mravoučnej pointy). (Zigová – Obert, 1982, s. 75- 76)

Ak sa vedľa seba v zvieracej rozprávke stretnú zvieratá a ľudia, tak človek obyčajne rozumie ich reči, prípadne sa s nimi môže aj rozprávať

a často sa v takýchto rozprávkach nachádzajú čarovné, fantastické prvky. Pôvod týchto rozprávok údajne siaha až do prvotnopospolnej spoločnosti, súviseli s poľovníckym a roľníckym zamestnaním, boli spojené so starými totemickými predstavami, hovorili o pôvode zvierat, o vzťahoch ľudí k nim. Mravoučnú podobu získavali postupným vývojom spoločnosti a pod vplyvom kresťanského učenia. V týchto rozprávkach nájdeme motív priateľstva, ktorý býva veľmi silný a často práve priateľstvo a súdržnosť pomáha hrdinom prekonať zlo a nástrahy a, samozrejme, aj zvieracieho nepriateľa. Najznámejšie zvieracie rozprávky sú Ako išlo vajce na vandrovku, Koza odratá a jež, Mechúrik-koščúrik s kamarátmi, Vlk a sedem kozliatok, Starý Bodrík a vlk. Tento typ rozprávok je u detí veľmi obľúbený, dokonca viac v mladšej vekovej skupine. (Sedlák, 1971, s. 19-21)

K trom základným a pomerne rozšíreným typom rozprávok J. Sedlák (1971) dopĺňa a bližšie charakterizuje aj rozprávky legendárne a démonologické. Podľa neho **legendárne rozprávky** súvisia s náboženským životom ľudí v minulosti a pochádzajú z kresťanského feudálneho prostredia. Hovorí tak na základe toho, že sa v nich nachádzajú najmä postavy z Biblie (Ježiš Kristus, sv. Peter, a iní) a tiež kresťanské témy, ktoré zľudovali (s. 24) Postavy, ktoré tu vystupujú, sú vykreslené ako obyčajní ľudia, dokonca niekedy aj s chybami a slabosťami a v humornom svetle (sv. Peter). Ich úlohou na zemi je okrem iného odmeňovať dobro a trestať zlo. V **démonologickej rozprávke** vystupujú víly, škriatkovia, upíry, svetlonosi, vodníci, smrtky, čerti, bosorky, strigy, poludnice a iné bytosti, ktoré majú čarovnú moc, čím sa táto rozprávka podobá čarovnej (fantastickej) rozprávke. (s. 25) Tento typ rozprávky súvisí s mytologickými predstavami ľudí o svete, primitívnymi náhľadmi na prírodu a svet okolo, podľa týchto predstáv prírodu a človeka ovládajú dobré a zlé sily, čím si ľudia vysvetľovali

javy, ktorým nerozumeli. Ako dôležitý stavebný prvok v tejto rozprávke je stupňovanie deja a dramatickosť, hrôzostrašné situácie a viera ľudí v bytosti s čarovnou mocou schopné vďaka nej pôsobiť na človeka a ovplyvniť jeho konanie a myslenie. (tamtiež)

Úloha 5.13 Zo zbierok slovenských ľudových rozprávok vyberte rôzne rozprávky a na základe analýzy ich vhodne zaradte k jednotlivým typom rozprávok. Svoje tvrdenia dokážte konkrétnymi replikami, opismi, či úryvkami z vybraných rozprávok.

Odporúčaná literatúra k 5. kapitole:

- Bettelheim, B. 2000. *Za tajemstvím pohádek. Proč a jak je číst v dnešní době*. Lidové noviny, Praha 2000
- Čapek, K. 1948. K teorii pohádky. In *Marsyas čili na okraj literatury*. Praha.
- Černoušek, M. 1999. *Děti a svět pohádek*. Praha. Albatros.
- Čeňková, J. a kol. 2006. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál
- Franz, Marie-Louise von. 2011. *Psychologický výklad pohádek. Smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. Portál, Praha.
- Hlebová, B. *Žánre detskej literatúry v čítaní s porozumením*. Prešov.
- Klátek, Z. 1975. *Slovo, klíč k detstvu*. Mladé letá, Bratislava
- Kopál, J. a kol: *Literatúra pre deti a mládež*.
- Kopál, J. *Detský svet v umeleckom obraze*
- Liba, P.: *Literatúra a folklór*.
- Marčok, V.: *O ľudovej próze*.

- Milčák, P. *Postava a jej kompetencie v rozprávkovom texte.*
- Propp J. V. 1971. *Morfológia rozprávky.* Tatran Bratislava.
- Rusňák, R. 2005. Mytológia ako archetyp tradičných rozprávok. In: *Slovo o slove [11]: zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty v Prešove.* - Prešov : Katedra komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity, s. 176-179
- Sirovátka, O.: Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře
- Sedlák, J. 1972. *Epické žánre v literatúre pre mládež.* SPN Bratislava
- Šimonová, B. 1994. *Žánre v pohybe: reflexie o rozprávke.* Pedagogická fakulta, UMB Banská Bystrica
- Šimonová, B. 1997. *Slovenská literatúra pre deti a mládež.* Textová a študijná príručka. UMB, Banská Bystrica
- Šmahelová, H. 1989. *Návraty a proměny. Literární adaptace lidových pohádek.* Praha: Albatros.
- Žigová, E. - Obert, V. 1981. *Literatúra pre deti a mládež s metodikou.* SPN Bratislava

6 O ĽUDOVEJ HÁDANKE

Hádanky dnes majú svoje pevné miesto v detskej literatúre, ale nebolo to tak vždy. Spočiatku boli určené predovšetkým dospelým, čo vyplývalo z ich funkcie určitého doplnku pri rôznych obradoch, kam deti prístup nemali. Ale postupne naberali na seba aj náučnú a zábavnú funkciu a zo sveta dospelých prechádzali pomaly do sveta detí. Keď štúrovská generácia obrátila pozornosť na ľudovú slovesnosť, aj hádanky sa spolu s ostatnými žánrami dostali do čítaniek, almanachov a časopisov. K deťom sa však dostávali len dôkladne vyselektované hádanky s výchovnou alebo didaktickou funkciou na „cvičenie umu mládeže našej“ (Borovohájsky, 1894, s.1).

V slovenskej literárnej vede sa štúdiu hádaniek venovala malá pozornosť, hoci sa ukazuje, že sa vyvíjali ako všeobecný kultúrny fenomén spolu s ostatnými druhmi a žánrami, a teda by si zaslúžili minimálne taký záujem ako príslovia alebo rozprávky

Hádanky ako žáner sa v súčasnosti rozčleňujú do dvoch polôh, kde *pôvodná ľudová hádanka* prechádza čoraz viac do detského folklóru a *vznikajúca hádanka* splyva s anekdotou, resp. tvorí jej samostatnú časť viazanú na formu otázky a odpovede (Leščák, 1985, s. 495).

Leščák v spomínanej štúdii pri žánrovom členení folklóru z gnozeologického, sociálno-psychologického aspektu na obradový folklór, ľudovú prózu, piesňový folklór, detský folklór, hádanky zaraďuje do samostatnej skupiny spolu s prísloviami, porekadlami a pranostikami (c. d., s. 497).

K prísloviam, porekadlám, úsloviam zaraďuje hádanky aj paremiológia (subdisciplína folkloristiky). Paremiológia skúma pôvod, vývin a spôsob existencie tzv. malých folklórnych žánrov a žánrových foriem, ktoré súborne označuje ako parémie.

6.1 Z histórie hádania – hádanky v histórii

Tak ako množstvo iných literárnych útvarov a textov, aj hádanka má svoju kolísku na Východe. Flajšhans vo svojej štúdii *Naše hádanky* (1926, s.3) spomína zbierky hádaniek sýrskych, arabských, hebrejských, ale podľa neho ich vplyv na našu kultúru sa prejavuje až s príchodom kresťanstva. Tieto východné zbierky sú ovplyvnené náboženstvom krajiny, na území ktorej sa vyskytovali. Dávno pred rozšírením kresťanstva majú vo védach starých Indov korene indoeurópske hádanky s obradnou funkciou. Hótar, rší i brahman ich dávali kráľom a kráľovným pri veľkých obetách, usporadúvali sa zápasy, súboje spevákov v hádaní a Flajšhans píše, že medzi nimi bolo veľa záhadných hádaniek ale ešte viac necudných alebo dvojzmyselných. Tieto dávali najmä kráľovným. Keď sa napríklad hótar pýta:

„Kto putuje sám? Kto sa znovu rodí? Čo je proti snehu?“ , adhvarju mu odpovie : „Slnko, mesiac, oheň.“ (1926, s.3)

Na týchto hádankách môžeme sledovať najstaršiu formu dnešných hádaniek typu otázka – odpoveď.²⁶

Starí Židia, ale aj Arabi a Semiti mali tiež hádanky v obľube. Dávali si ich napríklad pri hostinách, ako o tom svedčí známa vехаčná (smrteľná) hádanka Samsona Filištíncom v Knihe sudcov (14,14).

---

²⁶ V zborníku *Paremiologičeskije issledovanija*, Moskva, 1984 – vyšla štúdia T.J. Elizarenkovej a V.N. Toporova *O vedomostnej (vedijskoj) hádanke typu brahmodya*, v ktorej sa bližšie dozvieme o staroindickej hádanke so štruktúrou otázka – odpoveď. V štúdii autori riešia otázku jej štruktúry, typológie, fungovania, jej špecifickú spätosť s obradom a čiastočne naznačujú aj transformačné roviny hádanky do iných foriem parémii.

Podľa povestí aj kráľ Šalamún bol zástancom hádankových pretekov a z poznania sveta ho formou hádaniek skúšala aj známa kráľovná zo Sáby. Neskoršie zápisy hovoria, že mu medzi inými dala aj túto hádanku:

„Žena hovorí synovi: Tvoj otec je môj otec, tvoj dedo je môj muž, ty si môj syn, ja som tvoja sestra.“ (Flajšhans, 1926, s.24)

Šalamún uhádol, že je to Lótova žena.

Na Ďalekom Východe mala dôležitú úlohu aj čínska a japonská kultúra. U oboch hralo taktiež náboženské presvedčenie alebo orientácia veľkú rolu v chápaní sveta a jeho zákonitostí. V Číne sa stúpenci budhizmu stretávajú so zenovou meditáciou, ktorá bola tiež pomocníkom aj pri riešení hádaniek. Žiak medituje, žije striedmo a pokúša sa vylúštiť kóany – paradoxné hádanky - ktoré mu majster uložil. Kóan je racionálne neriešiteľná, protichodná úloha, ktorej obsahom sú často anekdotické, legendárne udalosti, rozhovory a výroky veľkých majstrov zenu. Meditujúci takéto hádanky rieši aj niekoľko rokov, pričom majster ho rôznymi spôsobmi vytrháva z jeho vnútorného sveta. Hádanky – kóany – môžu vyzerať napr. takto:

„Ako znie tlesknutie jednej ruky?“

alebo

„Ak máš palicu, dám ti ju. Ak nemáš palicu, zoberiem ti ju.“

Špecifické formy japonských hádaniek sa nachádzajú v mnohých starých hrách, hádankových piesňach, hlavolamoch. Ich špecifickosť je predovšetkým v osobitosti jazyka a kultúrnej tradícii.²⁷

Rôzne látky z východného regiónu putovali z Asýrie a Indie perzským a arabským prostredím do Grécka a Talianska. Ako presne súvisia a ako a

---

²⁷ podrobnejšie o japonských hádankách píše V. P. Mazurik v štúdiu *Japonské hádanky: spoločné a špecifické* v c. d. Paremiologičeskije issledovanija a štúdiu A.K.Oglobina *Typy japonských hádaniek (k otázke vzťahu formy a obsahu)*, tamtiež.

kedy sa dostali hádanky z Východu do Európy presne určiť nevieme, ale v starých gréckych záznamoch sa nachádza védská hádanka o ohni („zje otca i matku“ – mysleli sa tým obe drevá, z ktorých sa robil oheň), čo nám nepriamo môže dokázať, že v čase rozkvetu Grécka boli už v Európe hádanky známe. Najznámejšia a najstaršia zapísaná grécka hádanka je hádanka, ktorú dávala Sfinga okoloidúcim.

„Má to hlas a chodí to ráno po štyroch,
na obed po dvoch a večer po troch.“
(Hrych, 1994, s. 27)

Legenda hovorí o tom, že keď Oidipus zistil riešenie hádanky, Sfinga sa nahnevala a skokom zo skaly sa zabila. To bolo symbolom toho, že vyriešením prestáva byť hádanka hádankou. Gréci boli ľudia slobodomyselní, veselí, radi sa bavili vymýšľaním nových hádaniek. Žartovnú hádanku volali ainigma, vážna mala názov griphus (grifas). Z 1.st. n.l. pochádza zmienka od Plutarcha, že „vzdelanci nachádzajú zábavu v rozhovoroch o literatúre, prostí ľudia v hádankách“ (tamtiež), čo ale zrejme nebola celkom pravda, pretože aj vzdelanci sa radi navzájom skúšali a zabávali hádaním. Z tohto obdobia sú zachované hádanky typu otázky:

„Čo je najväčšie?“ – Priestor.
„Čo je najkrajšie?“ - Svet, lebo všetko krásne je jeho súčasťou.

Neskoršie správy a písomné zápisy spomínajú aj hádankárske zápasy medzi veštcami, filozofmi, učencami, ale aj prostými ľuďmi. Gréci tvorili aj prvé teórie o hádankách. Aristoteles so svojím žiakom Klearchom sformulovali takúto definíciu hádanky: „*Podstata hádanky tkvie v tom, že ten, kto hovorí, spojí spolu veci nemožné, aj keď hovorí o veciach skutočných.*

To nie je možné urobiť, ak sa spoja slová používané v ich vlastnom zmysle, ale spojením metafor.“ (Hrych, 1994, s. 27)

Z Grécka hádanky prešli k Rimanom, o čom svedčia prevzaté názvy griphus, aenigma. Rimania zanechali svetu zbierku, ktorá dosť podstatne ovplyvnila hádankový materiál stredoveku. Zložil ju v 5.st.n.l. Symphosius a tieto hádanky sa stali vzorom pre neskoršie stredoveké zbierky predovšetkým svojou formou a obsahom. Týkajú sa hlavne vecí z bežného života človeka. Rozšírenou sa stala v stredovekej Európe hádanka o vode a ľade, ktorá sa nachádzala aj v spomenutej zbierke:

„Mater (=aqua) me genuit, eadem mox gignitur ex
me(=glacies).“ (Flajšhans, 1926, s.7)

Oblúbenosť tejto hádanky a takisto prechod k iným národom a krajinám dokumentujú jej zápisy v neskorších zbierkach napr. u Klareta (14. st.). Po Symphosiovi prichádza ešte niekoľko menších zbierok, ktoré Symphosiovu zbierku spomínajú a dá sa predpokladať, že z nej aj čerpali. V stredoveku sa jej pokračovaním stali menšie latinské zbierky, ktoré vznikli v germánskom a anglosaskom prostredí. Konkrétne stredovek otváral svojou zbierkou biskup Aldhelm (7. st. n. l.) a jeho zbierka je nepochybne ovplyvnená jeho kresťanským a protipohanským postojom. Po ňom prišiel canterburský arcibiskup Tatwine s kresťanskou zbierkou umelých hádaniek, neskôr ešte Eusebius a Bonifacius a za éry Karola Veľkého rastie už celá hádanková literatúra, väčšinou umelá, ktorú si píšou medzi sebou rôzni učenci a kňazi (Flajšhans, 1926, s.8).

Stredoveké zbierky sú takmer všetky silne ovplyvnené kresťanským náboženstvom. Z neskoršieho stredoveku pochádza snáď najväčšia zbierka tejto epochy – Klaretova. Za menom Klaret sa skrýva Bartolomej z Chlumce a zbierka sa datuje približne do roku 1360. Túto zbierku môžeme pokladať aj

za jednu z predchodkýň našich slovenských, resp. ešte slovanských zbierok aj vzhľadom k jej pôvodu a geografickej a jazykovej polohe miesta jej vzniku. Klaretova zbierka je zložená z niekoľkých častí, jednou z nich je Enigmaticus (Hádankár), v ktorom sa nachádzajú hádanky typu otázka – odpoveď, ale aj hádanky gramatické – jazykové, tzv. gramaticalia probleumata, t.j. dnešné logogrify, anagramy, palindromy. Dovoľme si tvrdiť, že tento typ hádaniek vzhľadom na vzdelanostnú úroveň obyvateľstva nemohol byť bežne rozšírený, bol prostému ľudu cudzí a takéto hádanky sú výtvorom vzdelancov, sú teda umelé. Flajšhans o Klaretovej zbierke píše: *„Klaret je i najlepši a nejdětši sbírka evropská té doby vůbec. Autoři starši mají často pokusy školácky ubohé - a kde jde o formu umělejší (anagram, logograf) spokojují se často jedním, dvěma, pěti čísly. Ale Klaret také zavírá dobu středověké latiny, začínají sa hlásiti k slovu jazyky živé“* (1926, s. 13).

Hádankami v stredoveku bola skúšaná aj duševná zrelosť človeka. Legenda aurea hovorí o tom, ako osadníci skúšali hádankami Peregrina s podmienkou, že ak uhádne všetky, stane sa biskupom. Ale tomuto voľnému chápaniu sveta urobila koniec reformácia, tým skôr, že rozkvitajúci humanizmus koncom 15. st. „priniesol hádanky dvojzmyselne-jednozmyselné“. (Flajšhans, 1926, s.24) Tak ako Ján Hus a ostatní kazatelia 14. a 15. st., vyhlásili reformátori v 16. st. ľudovým hádankám krížovú výpravu a na ich miesto vstúpili do „literatúry“ otázky z katechizmu a biblickej histórie, väčšinou prekladané z nemčiny. Neboli to pravé hádanky, len žartovné otázky a odpovede typu:

Ktorá žena sa nenarodila a umrela? - Eva.

Ktorá žena sa narodila a neumrela? - Lótova.

Ešte predtým, než sa dostaneme k slovenským zbierkam, musíme si pripomenúť, že aj ostatné európske národy vydávali svoje hádankové

zbierky, napríklad najväčšia islandská zbierka obsahuje 1200 hádaniek, najstaršia staroanglická (Cynewulfova) zbierka je až z 8. Storočia a radi by sme upozornili na to, že podľa rôznych výskumov, ktoré robili renomovaní literáti po celom svete, určitá časť hádaniek tvorí tzv. univerzálne jadro hádankového repertoáru. To znamená, že v rôznych variantoch sa nachádzajú v rôznych krajinách a ich vývoj možno sledovať dosť presne od antiky (resp. najstarších známych zbierok) až do súčasnosti a spolu s týmto javom variantnosti si musíme všimnúť aj ich migračné tendencie, s ktorými úzko súvisí aj preberanie a udomácnovanie sa „cudzích“ kultúrnych látok a tém v našej literatúre. Pri štúdiu našich kultúrnych pokladov nesmieme vynechať alebo si nevnímať kultúru okolitých krajín, najmä tých, s ktorými máme spoločné dejiny a ktoré nejakým spôsobom mohli ovplyvniť aj hádankový materiál u nás. Veď napríklad z Ríma sa k nám dostala hádanka:

„Dom hučí a gazda v ňom mlčí.“ (ryby vo vode)

Z Grécka je napríklad táto:

„Stvorila ma matka a ja matku, kto neverí nech uhádne túto hádku.“ (voda a ľad)

(obe citované, Minárik, 1977, s. 265)

V celej Európe je rozšírená hádanka o štyroch kolesách na voze.

Napríklad v Poľsku :

„Čtyrej bracia sie gonja - nigdy sie niedogonia.“

V Čechách je známa aj vo forme:

„Běží, běží čtyry panny,- žádná žádné nedohání.“

(obe spomína Flajšhans, 1926, s.21)

V našom fonde má aj takéto varianty:

„Štyria bratia sa po svete naháňajú a nemôžu sa dohoniť.“

(Zátarecký, 1896, s. 141)

„Štirja bratja ustavične jeden za druhím behajú, a nikdi sa nedochoja.“ (Francisci – Rimavský, *Hádky, rukopis*. SNK- Archív literatúry a umenia, Signatúra M 20 F 8)

Tak ako „cestovali“ jednotlivé hádanky, aj ich pomenovanie cestovalo s nimi a v rôznych krajinách sa prispôbovalo domácejmu úzu, alebo sa modifikovalo. Napríklad termín griphus v zmenenej podobe grif môžeme nájsť aj v povedomí súčasných. V podobe logogrif sa používal aj ako pomenovanie určitého druhu rébusov a hlavolamov, ktoré boli postavené na slovnej hre. Niekoľko sa ich spomína aj v Klaretovej zbierke, ale sú v latinčine a prekladom by stratili svoj význam:

„Sunt montes celsi, dematur montibus „I“ si, vivunt, fructificant: Alpes et apes ea solvant“ (Spunar, 1987, s. 198).²⁸

Vedeli ste, že...

... *hádkanky alebo motív hádania sa nachádza ako základný stavebný prvok v mnohých rozprávkach, či zvykoch a obradoch?*

... *najstaršia zapísaná hádanka pochádza zo starovekej Mezopotámie, približne z roku 2350 p. n. l. z mesta Lagash a je zapísaná na hlinenej tabuľke?*

... *hákanie a hádkanky používa aj J.R. Tolkien v knihe Hobit, či Stephen King v The dark tower III a často boli používané aj vo filmoch, či divadelných hrách?*

---

²⁸ Slovná hračka je založená na tajničke „Alpes“ (Alpy)- „apes“ (včely): Keď sa Alpám vezme „I“, žijú a oplodňujú, stanú sa z nich včely. Takáto a podobné hádanky boli pravdepodobne dielom učiteľov, kňazov alebo učencov (umelé hád.) a v školách v stredoveku podobne ako príslovia slúžili na precvičovanie latinčiny, ktorá bola hlavným vyučovacím jazykom v tomto období.

6.2 Hádanky na našom území

Pôvod nášho termínu, resp. názvu *hádanka* môžeme hľadať v indoeurópskych jazykoch. V sanskrte *gáthá* znamená pieseň. V staroslovenčine slovo *gadeti* znamenalo rozmýšľať, hovoriť a z tejto formy sa prenieslo do ostatných slovanských jazykov. V bulharčine je *gatanka*, v ruštine aj poľštine *zagadka*, v češtine je *hádká*.²⁹ (Leščák, 1981, s.127)

J. Minárik (1977, s. 27) spomína na našom území tri druhy hádaniek - aenigma (slovné opísanie nemenovanej veci, osoby, deja jeho vlastnosťami, podľa ktorého sa má uhádnuť vzťah ku skutočnosti), logogrif (slovná hádanka, pri ktorej sa pridávaním alebo uberaním písmen mení význam slova, vzniká nové slovo) a rébus (hádanka, ktorá používa obrázky, figúry, písmená a usporiadaním slov, slabík medzi sebou utajuje hádaný predmet)

Žatko spomína aj pomenovanie figeľ, resp. figle, používaný v Maďarsku vo význame žart alebo zábava spočívajúca v kladení zábavných otázok a odpovediach na ne (s.48). S týmto termínom sa stretávame aj u nás, ale skôr vo význame vtip, žart, anekdota. Termín *hádká* bol na Slovensku dosť rozšírený ešte v 19. st., ale u romantickej generácie ho termín *hádanka* postupne vytlačal. Prvá slovenská zbierka (Zátureckého) vyšla pod názvom Slovenské hádky a k názvu bol v zátvorke pripojený názov „hádanky“.

Tak ako máme s českou históriou spoločných množstvo udalostí, v literatúre spoločný názov *hádky*, za spoločnú môžeme považovať aj zbierku stredovekých hádaniek pochádzajúcu zo 14. storočia - ENIGMATICUS.

V roku 1987 vyšla v Prahe zbierka zachovaných latinských stredovekých textov – Smích a pláč středověku. Pavel Spunar do nej zaradil gnómické texty z 11. až 14. st., ku ktorým pripojil veršovanú skladbu Enigmaticus, a tak sa

---

²⁹ staršie české zbierky používajú aj termín *pohádka* (Pohádky kratochvilné, z.r.1695)

z archívu na svetlo dostala jedinečná zbierka stredovekých hádaniek, ktorej autorom je Bartolomej z Chlumce, zvaný aj Klaret.³⁰

Gnómickú literatúru tvoria predovšetkým rôzne výroky (gnómé = výrok, výpoveď), ale aj sentencie, porekadlá, úslovia a drobné veršované skladby podobného významu. Spunarovým zámerom bolo v tejto knihe vybrať tie texty, ktoré zasiahli české intelektuálne prostredie ovplyvňované latinskými školami a tým, že do tejto knihy zaradil aj hádanky, možno predpokladať, že v tom období plnili tú istú funkciu ako spomenuté gnómické texty, teda slúžili ako didaktická pomôcka pri precvičovaní latinskej gramatiky, štylistiky, rétoriky. Väčšinou boli písané vo veršoch, aby sa lepšie pamätali a na dosiahnutie pôsobivejšieho estetického účinku používali rôzne metafory a symboly. Zábavnosť hádaniek čerpajúcich prevažne zo všedného života a ponúkajúcich prekvapujúce rozuzlenia umožňovali upútať pozornosť žiakov a viesť ich nenásilnou formou k precvičovaniu jazyka. Tematicky si Klaretove hádanky všímajú najmä svet a prírodu okolo človeka:

„ Drobné a sladké ako med...? ”

To je v kostenej nádobke *orech*.“ (s.186)

„Čo umrie a porodí? ”

Sem zasiat *zrno* sa hodí.“ (s.191)

Enigmaticus obsahuje aj hádanky, ktoré by sme mohli nazvať dvojzmyselné, ale v tom čase ich mohli považovať aj za nemravné a ich rozlúštenie alebo odpoveď boli prekvapujúce:

„Chlup stoupá k ochlupení, když v černou noc den sa mění...? ”

Oko se povlékne tmou, když se kartáčky řas k sobě přimknou.“ (s. 187)

³⁰ Bartolomej z Chlumce, zvaný Klaret žil v rokoch 1320-1370, pôsobil v katedrálnej škole sv.Víta na Pražskom hrade. Dnes je považovaný za zakladateľa českej lexikografie, bol autorom veršovaných slovníkov *Vocabularius*, *Bohemarius*, *Glossarius*.(Spunar, s.19)

„O tloušťce pána to sní,
jejž sevřít chce v dírcě své paní...?
Na pánuv prsteník sa moc hodí *prstýnek* paní.“ (s.189)

„Tátova věcička ční a do díry maminky nesmí...?
Otcí i na malík je *mámin prstýnek* malý.“ (s.190)
„On má pod sebou ji, a pořád ji nemuže najít...?
Je to *muž na posteli* a pod ní žena se choulí.“(s.191)³¹

O týchto hádankách nemôžeme vzhľadom na ich dvojsmyselnosť tvrdiť, že boli používané v stredovekých školách. Už Flajšhans (1926, s. 24) vo svojej štúdií totiž píše, že dvojsmyselné hádanky boli vytláčané otázkami z katechizmu a biblickej histórie. Dvojsmysly mali v sebe viac humoru ako „obyčajné“ hádanky, a tento humor sa nestratil, ale ľudia si prispôsobili aj biblické hádanky tak, aby sa na nich mohli dobre pobaviť. Preto sa nebudeme čudovať, že sa aj u Klareta takéto hádanky nachádzajú:

„Co slyšel celičský svět?
Když Noemuv kuň začal prdět.“ (s.193)

Ťažko povedať, aký vzor mal Klaret pre sebou pri tvorbe zbierky, ale treba podotknúť, že používal všeobecne známe látky kolujúce po európskych dvoroch a školách (napr. hádanka o štyroch kolesách a voze, o ohni a dyme, atď.) a je celkom možné, že sa v zbierke nachádza nejaká hádanka, ktorú počul od obyčajných ľudí, zapísal si a upravil pre potreby školy, preložil do latinčiny. Nedá sa to celkom dokázať, ale ani vyvrátiť a samotná forma, v akej sa zbierka a hádanky v nej nachádzajú, potvrdzuje, že každá hádanka

---

³¹ ...kvôli zachovaniu vtipnosti a pointy sú tieto hádanky ponechané v češtine.

je upravená a zbierku pokladáme za umelú. Nech už majú hádanky v tejto zbierke akýkoľvek pôvod, škola ich spolu s rôznymi inými druhmi tradovala z generácie na generáciu a mnohé z nich sa dostali cez storočia do iných zbierok, mnohé zľudoveli. Mnohé sú zdokumentované aj v našom hádankovom fonde 18. a 19. storočia v zberoch štúrovskej generácie, a preto sme si dovolili Klaretovu zbierku zaradiť aj do dejín našich slovenských hádankových zbierok, v tomto prípade bez ohľadu na to, či sa jedná o ľudové alebo umelé hádanky.

Najstaršia slovanská zbierka *ľudových* hádaniek pochádza z 15. st. Ide o zápis piatich hádaniek, ktoré si pravdepodobne v polovici 15. storočia zapísal majiteľ rukopisu Klaretovej zbierky na zadnú stranu obálky tohto rukopisu. Hádanky spomína Flajšhans (1926, s.21) a tiež píše, že ich vydal v Českom lide, roku 1903 na s. 492. Bola medzi nimi aj hádanka:

„Visí visatec – a pod ním chlupatec,
rádby ten chlupatec, - by upadl visatec.“ (Flajšhans, s.22)

Táto sa nachádza aj u Klareta, ale je upravená a v latinčine. Český preklad u Spunara je v tomto tvare:

„Visí tu oholené, když pod tím ježatý stane,
holé by ježatý chtěl...? Je to *kocour*, po *kýtě* dychtě.“(s.196)

Uvedená hádanka bola mimoriadne obľúbená, pretože len na Slovensku sa nachádza v niekoľkých variantoch a možných riešeniach (žaluď a diviak, slanina a kocúr, slanina a pes). Význam tejto minizbierky je najmä v tom, že ukazuje ľudový variant literárnej hádanky, dokumentuje tiež vek ľudovej formy a jej krásu v jednoduchosti. Mnohé hádanky totiž práve tým, že ich neskorší zberatelia upravovali a prispôbovali svojej dobe, stratili svoju pôvodnú krásu a čaro.

Najstarší slovenský rukopis hádaniek pochádza z obdobia okolo roku 1700 a vydal ho Čeněk Zíbrt v časopise Český lid roku 1899. Na vydanie mu ho poslala spisovateľka Terézia Vansová. Podľa Zíbrta rukopis pochádza z polovice 17. alebo zo začiatku 18. storočia. Hádanky sú v ňom rozdelené podľa témy a obsahu na niekoľko skupín. Pri niektorých skupinách uvádzame ako ukážky zaujímavé alebo obzvlášť vtipné hádanky:

1. *De pastore et templo* (O kňazoch a kostole)
„Co jest po svatých v kostole? - Prach.“
2. *De scholasticis et literis* (O žáciach a písmenech)
„Která litera je nejmocnější? - O, nebo tá i koně
i voly zastavuje.“
3. *De ustrina, hamre.* (O hámri)
4. *De ferro et fabro.* (o železe a kováčovi)
„O které železo kováč málo stojí? - O popredanu.“
5. *De animalibus.* (O zvieratách)
6. *De piscibus et potu.* (O rybách a pití)
„Které jsou nejmenší ryby? - Které chvost hned pri hlavě mají.“
7. *De domino et rustico.* (O pánovi a sedliakovi)
„Jakový je rozdíl mezi pány a slouhy? - Že páni nohami a slouhové
rukami pracují.“
8. *De pulice et pediculo.* (O blchách)
„Který živočich pije nejdrahší nápoj? - Blcha, totiž krev lidskou.“
9. *De molitore.* (O mlynárovi)
„Bez čeho mlin nemůže byt? - Bez hluku.“
10. *De caupone et vino.* (O krčmárovi a víne)
„Která voda je nejdrahšia? - Kterou krčmár do vína leje.“
11. *De viris.* (O mužoch)

„Kedy je muž v dome pánem? - Kedy ženy nemá doma.“

12. *De malis mulieribus.* (O zlých ženách)

„Kolik bylo dobrých žen na svete? - Tri: první utékla, druhá se utopila a třetí se hledá až podnes na všechny strany, nemůže se však naleznouti.“

13. *De sapiente et stulto.* (O múdrom a bláznovi)

14. *De divite et paupere.* (O bohatom a chudobnom)

15. *De oculis.* (O očiach)

16. *De avibus.* (O vtákoch)

17. *De patibulo et fure.* (O šibenici a zlodejovi)

18. *De barba.* (O brade)

„Proč ženy nemají brady? –

Ponevadž nemohou tak dlouho mlčit, pokud by jich oholili.“

19. *De morte.* (O smrti)

„Jak daleko jsme živí od mrtvých? - Jedným hrobovým kamenem.“

20. *De vita.* (O živote)

„Mezi žitím a nežitím cо je v prostredku? - Spaní.“

21. *De pane.* (O chlebe)

22. *De die et nocte.* (O dni a noci)

„Kolik je dní v roku? - Sedem, nebo vždycky se jen ti navracují, totižto: nedele, pondelok, outerok, sreda, štvrtok, pátok a sobota.“

23. *De eo, quid sit fortius.* (O tom, čo je silnejšie)

„Čuo je mocnejšie od človeka? - Víno.“

(všetky hádanky Zíbrt, ČL, s.136-140)

Autora tohto rukopisu sa zistiť nepodarilo, ale podľa niektorých slovákizmov, ktoré sa v tomto po česky písanom rukopise objavujú, možno predpokladať, že pravdepodobne pochádzal z Oravy. Táto zbierka svedčí aj

o autorovej sčítanosti a pomerne vysokej úrovni vzdelania. Hoci sa v nej vyskytujú aj klasické typy ľudových hádaniek metaforicko-metonymického typu, veľká väčšina hádaniek je založená na princípe priamej otázky a odpovede.

Čeněk Zíbrt uverejnil v Českom Lide ešte dve zbierky slovenských hádaniek. Pod názvom Slovenské hádanky (ČL, VIII, s.302 - 308) podáva 174 hádaniek, z ktorých mnohé sa nachádzali už v predchádzajúcom rukopise (napr. Jakové přicházejí blchy k ženám? – černé. s.304), ale v tejto zbierke sa nachádzajú aj hádanky, ktoré stoja na hraniciach žánrov hádanka - anekdota.

„Jeden žebrák spal jednou při peci na lavici a když velmi zakourili, spálil jednu nohu na prach, takže nic nezmerkoval. Jak to možné jest?“ - Dřevěnou. (c. d., s.306))

„Proč pes mačku a mačka myš nenávidí? - Chtěly se jednou mačky psom v privilegiích rovnati a ony dostaly některé privilegia, než myši jim je zedly, proto tedy mačky myši prenasledují.“

(c. d., s.307)

O slovenskej zbierke hádaniek, ktorá vyšla v Českom lide ako „Slovenské hádanky z r.1720“ (VII, s.429-430) Zíbrt tvrdí, že hádanky v nej sú opísané a vybrané zo staročeských zbierok. Aj v tejto zbierke, ktorá rozsahom nie je veľká, obsahuje len 19 hádaniek, sú aj hádanky, ktoré sa už objavili v predchádzajúcich dvoch. Všetky hádanky v tejto zbierke sú postavené na princípe otázka – odpoveď, väčšinou začínajú slovami „Co“ a „Který, které“.

Záznam je zaujímavý aj tým, že uvedených 19 hádaniek bolo uverejnených v rôznych vydaniach jarmočných piesní, čo popri kalendároch bol tiež zdroj šírenia hádaniek, najčastejšie prepisovaných zo starších záznamov.

S menom Jozefa Ignáca Bajzu sa spája predovšetkým prvý slovenský román. Trochu neprávom sa zabúda na jeho prvú knihu humoru v dejinách slovenskej literatúry *Veselé účinky a rečení* (vyšla v Trnave r. 1795). O jej popularite v čase vydania svedčí hlavne to, že sa zachovali len 4 exempláre – dva v Martine a po jednom v Skalici a Budapešti, ostatné sa častým používaním zničili a stratili. V tejto knihe sa okrem anekdot nachádza aj 119 hádaniek, prevažne dvojvetových, založených na otázke a odpovedi, ale nájdú sa tu aj hádanky anekdotického charakteru.

„Nejaký muž mal ženu, ktorá nad ním panovala. Prišiel k svojmu ženatému priateľovi, ktorého žena bola veľmi lenivá a opýtal sa ho v prítomnosti tej ženy, chcjúc ju pichnúť: Čo je lenivejšie, či vôl alebo žena? Načo ona vraví: Žena je lenivejšia, lebo vôl svoje rohy sám nosí, ale žena svoje dáva nosiť svojmu manželovi.“ (Bajza, 1976, s.78)

Tematicky čerpajú z náboženských predstáv, z ľudového prostredia a v absolútnej väčšine z každodenného života človeka.

„Kde je najdrahšia voda? – V krčmách.“ (c. d., s.75)

Náboženská a biblická tematika má neraz parodický nádych:

„Prečo psi do kostolov idú? – Že vidia pozastierané oltáre, a držia, že bude skorý obed.“ (c. d., s.81)

Väčšina Bajzových hádaniek je domáceho pôvodu, niektoré majú pôvod v antických a stredovekých zbierkach. Do Bajzovej zbierky sa dostali v rozmanitej podobe potom, čo prešli rôznymi inými zbierkami a redakciami.

Anekdoty, facécie ale aj hádanky boli vkladané aj do osvietenských didaktických diel, v ktorých mali funkciu zábavných exempli a svojším spôsobom si ich adaptovala ľudová slovesnosť. Do svojho diela *Pilní domajší a poľný hospodár* (1800) prebral veľké množstvo Bajzových hádaniek J.

Fándly pod titulom *Kratochvilné hádky*. Bajzova kniha sa zameriavala na ľudového čitateľa, je preto možné, že Fándly hádanky do svojej knihy vložil preto, aby sa viac priblížil ľudovej vrstve.

Podľa archívnych materiálov až Ján Kollár vo svojej rukopisnej zbierke hádaniek, ktorá vznikla pravdepodobne z rukopisného materiálu získaného pri príprave Národných spievaniek, obrátil pozornosť na ľudové vrstvy obyvateľstva a ľudovú slovesnosť a jeho zbierku, môžeme celkom oprávnené pokladať za prvú zo zbierok slovenských *ľudových* hádaniek. Tu je dôležité spomenúť, že význam ľudovej slovesnosti narastal už v 2. polovici 18. stor. Vplývala aj na tvorbu Gavloviča, Chrastinu (niekoľko hádaniek sa nachádza aj v jeho zborníku), Fándlyho i Bajzu, ale hovorí o ľudovej slovesnosti na konci 18. st. ešte stále znamená aj všímať si „živelný, nsystematický prístup k zbierkam folklóru.“ (Dzubáková, 1976, s. 85) Predchádzajúce generácie nezačleňovali ľudovú slovesnosť do literárneho procesu, až Šafárikova generácia (Kollár, Čelakovský, Palacký,...) sa pričínili o to, aby sa ústna ľudová slovesnosť chápala ako súčasť literatúry. Prístup k nej sa zmenil, pristúpilo sa k systematickejšiemu zberom, lepšej organizácii, publikovaniu. J. Kollár si uvedomil, že niektoré žánre ľudovej slovesnosti sa pri zbere a vydávaní obchádzajú a ako prvý obrátil pozornosť aj na drobné žánre – príslovia, porekadlá, hádanky (tamtiež, s.92). V jeho rukopisnej zbierke hádaniek sa teda čiastočne ukazuje folklórne jadro slovenských ľudových hádaniek. Zbierka nie je veľká, ale obsahuje zaujímavé metaforicko –metonymické zobrazovania predmetov zo života dedinského človeka, ďalej vtipné hádanky na princípe otázky a niekoľko hádaniek s náboženskou tematikou.

„Prečo gazdiné mlieko cedia? – Že ho nemuožú umýwat.“

„Kde kohúta celý swět slyšal zpiewat? – W korábě.“

(Kollár, rkp.)

Ďalšou zbierkou hádaniek, ktorá ostala v rukopise, je zbierka s pracovným názvom *Vtipnje otázky*. Jej autorom, resp. zostavovateľom je predstaviteľ nastupujúcej generácie, ktorá sa už na ústnu ľudovú slovesnosť nepozerala ako na niečo podradné, ale brala si z nej inšpiráciu do svojej vlastnej tvorby a v mnohom nadväzovala na práce dosiahnuté prvými bádateľmi a zberateľmi, Janko Francisci – Rimavský. Rimavský plánoval zbierku vydať a urobiť systematickejšiu analýzu hádankového materiálu v našom fonde. V porovnaní s Kollárom je jeho zbierka ucelenejšia a väčšia, obsahuje vyše 260 hádaniek. Množstvo z nich sa nachádza už v Kollárovom rukopise, ale aj napriek tomu jej zostavenie má svoj význam. Rimavský sa snažil pri spisovaní upraviť niektoré nárečové výrazy napr. „Kde *chutná* mljeko najlepšie? na Kde *chutí* mljeko najlepšie?“ (Rimavský, rkp.), ale to im neubralo na hodnote. V rukopise sa nachádzajú aj jeho zdôvodnenia, prečo niektoré úpravy urobil: „V tejto a/nasledujúcej.... je „kto“ mesto vecovjeho „čo“ položenú, abi vec tím prirodzenejšie a spolu tím vtipnejšie bola vislovená.“ (Rimavský, rkp.) Táto poznámka sa týka hádanky:

„Kto je matka svojej matki? - Voda, s ktorej býva lad
a z ladu zas voda.“ (Rimavský, rkp.)

Vo Francisciho zbierke sa objavuje aj hádanka, ktorá je úzko spätá so svadobným obradom a na tomto mieste je veľmi dôležité pripomenúť si niektoré funkcie hádaniek v našich dejinách. Na našom území, ale aj v iných krajinách slúžili hádanky nielen na zábavu, ale boli aj dôležitou súčasťou magických úkonov pri svadobných a pohrebných obradoch a ako inotajná reč pri zaklínaniach a zariekaniach v pohanských časoch, keď chceli ľudia pôsobiť na prírodu. Mnoho hádaniek nadobúda zmysel jedine v tomto obradovom kontexte, kde nadobúdajú aj emocionálnu a estetickú funkciu.

Spolu s vývojom ľudského poznania a myslenia sa posúva aj význam obradu a magickú funkciu čiastočne aj pod vplyvom kresťanstva vytláča zábavná, náučná a didaktická funkcia. Pri určitých obradoch si však svoje magické, inotajné poslanie zachovali aj niektoré hádanky, najmä pri tabuizovaní priameho označovania niektorých javov sa nahrádzalo ich skutočné označenie iným aj v záujme zachovania ochrannej funkcie nad obradom, alebo jeho časťou. Hádanky úzko spojené s obradom, najmä svadbou a narodením dieťaťa, našli a zapísali zberatelia ešte v 19.storočí.

V už spomínanom rukopise Rimavského sa nachádza hádanka: „Čo bolo nebude, jabĺčko jeť bude. - Mladá nevesta.“

Prekvapujúcu odpoveď na túto hádanku nachádzame v ľudovom obrade. Keď po svadbe prichádza mladá nevesta do ženíchovho domu, pri príchode musí zjesť jabĺčko a vypiť hriatô. Už nebude starou dievkou, ale mladou nevestou.

Podobnú záhadnú otázku zapísal aj Pavol Dobšínský:

„Čo takému telu treba, z ktorého duša vyšla? (praženicu a hriato)“
(Dobšínský, 1880, s.1)

Odpoveď by sme ťažko poznali bez poznania tradícií našich predkov. Keď sa v minulosti narodilo dieťa, matka nemohla vstať z postele, starala sa o ňu babica, ktorá žene po pôrode podávala aj prvé jedlo – praženicu a hriato. Žena musela z oboch aspoň ochutnať, aby aj ona aj dieťa boli zdraví.

Pri rukopise Rimavského hádaniek sa nachádza aj zaujímavá príloha pod názvom *Príloha hádok zvláštneho spôsobu* s poznámkou „toto nenie vzato do zbierky A.PZ. (Borovohájskeho)“. (prepis z rkp.) Príloha obsahuje 5 veľmi zaujímavých hádaniek, ktorých odpovede sú rozpísané formou príbehu.

„Keď príde, nepríde, keď nepríde, príde: Čo je to?“

„Nad ňou jedlo, pod ňou jedlo aj ju jedlo.“

(Rimavský, rkp.)

Základný fond známych ľudových hádaniek pripravoval na vydanie aj Pavol Dobšinský. Zrejme sa touto myšlienkou zaoberal už pri príprave Slovenských povestí, kde sa už roku 1858 objavili niektoré hádanky, ale cielenejšie tento úmysel realizoval až pri príprave *Sborníka slovenských národných piesní, povestí, prísloví, porekadiel, hádok, hier, obyčají a povier* I., kde v roku 1880 vydal aj hádankový materiál nazbieraný A. Braxatorisom a Fr. V. Sasinkom. Rukopisy Dobšinského zachované v archíve Matice Slovenskej obsahujú však až vyše 400 hádaniek, ktoré sa väčšinou prekrývajú s fondom z rukopisov Kollára a Rimavského, ale nachádza sa tu väčšie množstvo hádaniek metaforicko –metonymických. Dôležité je aj to, že Dobšinský sa nevyhýba ani dvojmyselným hádankám, zasahujúcim do oblasti pohlavného života človeka, čo znamená istý pokrok v prekonávaní puritánskeho jednostranného výkladu ľudovej slovesnosti. Puritánskemu pohľadu sa nevyhol ani Čeněk Žíbrt, keď v Českom lide vydával slovenské hádanky o niekoľko rokov neskôr po Dobšinského zbierke, ale sám v úvodnom komentári píše, že neslušné hádanky sú vynechané a kým bude možné použiť rukopisy úplne celé, budú uložené v archíve (ČL, VIII, s.302). Je potrebné pripomenúť aj to, že štúrovská romantická generácia nechápala hádanky ako žáner výslovne určený pre deti. Podobne ako rozprávky, boli aj hádanky určené dospelým, hoci sa zjavne nepodceňovala ani ich výchovná a didaktická funkcia. Dôkazom môžu byť hádanky vydávané v čítankách určených deťom a mládeži (Černého čítanka), v kalendároch, či časopisoch ako zábavná a kultúrna vložka.

Didaktickou funkciou hádaniek sa zaoberal a aj s týmto úmyslom pripravoval na vydanie zbierku Adolf Peter Záturecký. Vydal ju pod názvom *Slovenské hádky roku 1894* v Martine pod pseudonymom Borovohájsky. Je to naša najväčšia zbierka hádaniek a zároveň je to aj prvá samostatná zbierka slovenských hádaniek. Záturecký sa pokúsil o kompletizáciu hádankového fondu a snažil sa uviesť všetky dovtedy známe hádanky zo zbierok predchádzajúcich zberateľov (Dobšinský, Rimavský) a doplnil nový materiál z vlastného zberu a z rukopisov Halašu, Riznera, Sasinka, Makovického a iných, hoci z Rimavského rukopisu vieme (podľa poznámok na okraji), že sa k Zátureckému nedostali všetky hádanky, ktoré pozbieral. Napriek tomu zbierka obsahuje vyše 600 hádaniek, z ktorých podľa Zátureckého poznámky v úvode 562 je ľudových.

V knihe sú zoradené abecedne podľa rozlúštenia a na konci knihy uvádza Záturecký niekoľko literárnych umelých hádaniek od svojich súčasníkov, ale aj svoje.

„V troch rečiach sa trima
písmenami píše,
tvorí most, ktorý sa,
kým trvá, nekniše.“ – Ľad, Jég, Eis. /Záturecký/

(Slovenské hádky, s. 49)

„Príroda sladká,
naša dobrá matka,
krásu mi dala,
kâde letím,
sama si svietim,
lampa malá.“ – Svätôjânska muška. /Slâdkovič/

(Slovenské hádky, s. 40)

Literárne hádanky v Zátureckého zbierke nemajú až takú vysokú umeleckú a ani výpovednú hodnotu ako ľudové hádanky. Mnohé sa snažia napodobniť ľudové hádanky, ale tým, že sú príliš dlhé na zapamätanie a majú komplikované rýmovanie, hoci používajú podobné metaforické obrazy, od ľudových hádaniek sa skôr vzdávajú a približujú sa k poézii.

Tak ako zberatelia pred ním, aj Záturecký urobil čiastočné úpravy niektorých ľudových hádaniek. Podľa iných zapísaných variantov, ktoré študoval Milan Leščák pri príprave súborného vydania Slovenských ľudových hádaniek (1981), usudzuje, že *„Záturecký zväčša zasahoval pri ich výbere i pri úpravách textov citlivo a uvážlivo...“* ale aj to, že *„viaceré zásahy neboli veci na prospech (úpravy slovosledu, nefunkčné pridávanie spojok a zámen alebo i vlastné zásahy do zmien rýmu a rytmickej výstavby hádaniek).“* (Leščák, 1981, s.127)

Zátureckému k vydaniu hádaniek výrazne pomohol široký okruh priateľov, s ktorými spolupracoval aj pri zbieraní prísloví. Popri Dobšinskom Zátureckého zbierka nám pekne ukazuje, ako sa v 19. storočí formovalo základné jadro slovenských ľudových hádaniek. Nesmieme však zabudnúť na hádanky, ktoré boli vydávané v rôznych kódexoch, zábavníkoch a zborníkoch romantickej generácie, ktoré sa dnes nachádzajú v Literárnom archíve Matice Slovenskej, napr. Holubica³², Národný zábavník na rok 1845 - 1846, Prostonárodný zábavník³³, Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti,

---

³² Zábavník levočských Slovákov, datovaný rokom 1846. Obsahuje rôzny folklórny materiál, najmä rozprávky, piesne, hádanky, ktoré zapísala slovenská študujúca mládež.

³³ rukopisná zbierka slovenského folklóru, ktorý zapísala a materiál do nej nazbierala slovenská mládež v 40. rokoch 19. st. Prvý a druhý zábavník vznikol v rokoch 1842-43 v Bratislave pod vedením Janka Francisciho. Tretí a štvrtý zväzok vznikol v Levoči pod vedením Karola Venicha Ľudovíta Reussa. Prostonárodné zábavníky obsahujú zápisy rozprávok, piesní, prísloví, hádaniek a opisy ľudových zvykov.

Slovenské Pohľady, Zábavník štiavnický na rok 1844 - 1845³⁴ a mnohé iné. V zápisoch síce dominuje rozprávkový materiál, no popri ňom nachádzame i záznamy hádaniek. V Slovenských Pohľadoch vyšla roku 1897 aj prvá bibliografia starších slovenských zbierok hádaniek, ktorú podáva Ľ. V. Rizner.³⁵

Uvádza však hlavne práce Braxatorisa, Sasinka a Dobšinského.

Po vydaní Zátureckého zbierky sa záujem o slovenské ľudové hádanky obmedzil na vydávanie regionálnych zbierok. Zbierky boli vydávané najmä v Časopise Muzeálnej slovenskej spoločnosti, kde vyšli rozsahom malé zbierky Hlaváča (Hádky z Trenčianska), Králička, Hajnala (Prostonárodné slovenské hádanky z Kysuckej doliny), Pitonjaka (Hádanky zo Spiša) a iných. Zaujímavé sú hádanky, ktoré podáva Ignác Kojda. Vyšli pod názvom Hádanky z biblickej histórie a poznámka „Vypísané od slova do slova zo starého rukopisu sedliaka Benčika z Klukňavy.“ (ČMSS, 1910, 82 – 85) a čisto biblická tematika čosi napovedajú o ich živote a funkcii. Okrem iných sa tu nachádzajú aj hádanky, s ktorými sme sa už stretli v iných, starších zbierkach ale aj hádanky, ktorým sú tu prisudzované iné odpovede, prispôsobené spomínanej duchovnej problematike.

„Co jest k Svini podobne! Pekna, a však blazňiva Žena, Neb takto di Salamon v Prislovih.“ (Kojda, c. d., s.83)

Leščák (1981, s.101) uvádza takýto variant:

„Komu je podobný skupáň? - Svini, lebo len po smrti je z neho osoh.“
(tento variant sa nachádza aj v Zátureckého zbierke)

---

³⁴ rukopis zbierok slov. folklóru, hlavne rozprávok a piesní, zapísali študenti na štiavnickom lýceu pod vedením Samuela Ormisa.

³⁵ Prehľad folkloristickej literatúry slovenskej od prvopočiatku do konca r.1896, SP, XVII,s.604/9,660/9,726 až 735.

Nasledujúce hádanky sú ukážkou toho, že hádanky putovali a ľudia ich poznali v rôznych variantoch aj v rámci nášho územia.

Hlaváč:

Sedí panna na vrátoch (v) deväti kabátoch. (cibuľa)

Visí, visí visaté, poňním stojí chupaté, a to chupaté rado by to visaté.

(mačka pod slatinou)

Borovohájsky:

Sedí pani na vrátoch v deväťorých kabátoch. (s. 6, č. 28)

Čak čaká, vis visí, vis odpadne, čak uchyťí. (s. 12, č. 112)

Hajnál:

Visí, visí visivec, poňním stojí myslivec, a rád by ten myslivec doščáheu ten visivec.

Pre zábavné účely bola v roku 1921 v Rimavskej Sobote vydaná ešte jedna zbierka: *Slovenské hádanky*, ktorú „podávajú Ujo Myk a Strýko Cvik“. Zostavovateľom zbierky je Eduard Bertan a zbierka obsahuje takmer totožný hádankový materiál ako predchádzajúce.

Ďalším väčším zberom svedčiacim o pretrvávajúcom a živote tematického jadra hádaniek v povedomí ľudí, sú zápisy vydané v Peřinkovom *Veselom putovaní po Slovensku* (1934). Táto zaujímavá knižka obsahuje mnoho cenného predovšetkým folkloristického materiálu zo všetkých oblastí Slovenska a ukazuje aj na obľubu hádaniek a na ich súčasnú zábavnú funkciu tak v dedinskom, ako aj mestskom prostredí. Sám Peřinka o nich v úvode píše, že „slovenské ľudové hádanky majú viac vtípu a šelmovstva, jako tie, ktoré si učinili športom niektorí učení i neučení ľudia v ostatnom storočí. Sú

to kratičké výstrelky bystrého ducha, čoho o umelých hádkach povedať nemôžeme“.(s. 619) Z toho môžeme usudzovať, že v jeho zbierke sú hlavne ľudové hádanky, skutočne počuté a zapísané pri jeho potulkách po Slovensku a pri niektorých uvádza aj miesto zápisu.

„Spadla s pojda bočka a ňet takeho bednara, co bi ju pobil.“

- hádanka zapísaná na Spiši. Odpoveď: vajce. (s. 623)

Neskôr už k systematickému zberu slovenských ľudových hádaniek nedošlo. Napriek tomu by mala byť v archíve Národopisného ústavu SAV ešte jedna zbierka hádaniek, ktorá ostala v rukopisnej podobe. Je to zbierka Klimenta Ondrejku, ktorá obsahuje približne 500 hádaniek rôznej proveniencie zapísaných v 60. a 70 rokoch 20. st. Táto zbierka síce vznikla náhodným zberom popri zbieraní iného materiálu, predovšetkým ľudových piesní, hier a zvykov, no napriek tomu by jej prínos by mohol byť v tom, že obsahuje súčasný život a tematickú skladbu hádaniek v druhej polovici 20. st. a na základe nej a na základe predchádzajúcich záznamov je možné zdokumentovať niektoré vývinové etapy ľudovej hádanky a jej miesto v literatúre.

Roku 1981 vyšla posledná zbierka *Slovenské ľudové hádanky*, v ktorej Milan Leščák spísal všetky doteraz známe ľudové hádanky a v závere podáva podrobnú štúdiu o dejinách záujmu o hádanky v našej kultúre, sprístupňuje čitateľovi prínos zahraničnej vedy, analyzuje poetiku hádaniek, ale len okrajovo sa venuje životu a funkcii hádaniek v ľudovom prostredí. Táto knižka obsahuje výber starých, novších i najnovších hádaniek, ale hneď na obale nás vydavateľ upozorňuje, že aj v tomto výbere je veľa hádaniek, ktoré nie sú vhodné pre detského čitateľa.

Aj napriek tomu by táto knižka mala poslúžiť na zábavu a „možno ju použiť dobre i na pedagogické ciele.“(c. d.)

Úloha 6.1 Na základe podkapitoly 6.1, 6.2 a doplňujúceho štúdia odbornej literatúry pripravte prehľad najznámejších zbierok svetových aj slovenských hádaniek.

Úloha 6.2 V malých skupinách pripravte súbory hádaniek, na ktoré si pamätáte zo svojho detstva a predchádzajúcich štúdií a získaný materiál spracujte do podoby zošitka hádaniek – portfólia.

Úloha 6.3 Urobte počas jedného týždňa krátky prieskum vo svojom okolí o tom, aké hádanky sa v súčasnosti používajú, prípadne si ich respondenti pamätajú z detstva. Získaný materiál doplňte do portfólia.

6.3 Klasifikácia hádaniek a definícia pojmu

Pojem, resp. termín *hádanka* je veľmi starý. Jeho korene môžeme hľadať v indoeurópskych jazykoch. Slovo hádať sa mohlo vyvinúť zo staroslovienskeho gadeti, ktoré malo širší význam a znamenalo rozmýšľať alebo hovoriť o niečom, čo bolo treba uhádnuť, čo malo v sebe skrytý zmysel. Tu niekde by sme mohli hľadať najstaršiu pôvodnú definíciu hádanky ako útvaru, ktorý bol nejakou obraznou šifrou, ktorú bolo treba rozmýšľaním rozlúštiť.

Prvá písomne doložená definícia hádanky, ktorá hovorí o tom, že hádanka je vlastne spojenie metafor pochádza od Aristotela. K podobnej

charakteristike sa hlásila väčšina folkloristov v neskoršom období. Sú však aj iné definície hádanky.

Poľský literárny historik a folklorista Julian Kryzanowski ju zároveň charakterizuje ako perifrázu a metonymiu. Ruská folkloristka V. V. Mitrofanová tvrdí, že hádanka je zastúpenie opisu jedného javu alebo predmetu prostredníctvom opisu podobného predmetu. Fínska folkloristka E. Kongässová rozvíja teóriu hádaniek pomocou troch kategórií: analógie, metafory a metonymie.

J. I. Levin charakterizoval hádanku zo sémantického hľadiska ako text, denotatom ktorého slúži niektorý objekt, v samom texte hádanky obyčajne nenazývaný.

Andrej Melicherčík v knihe Slovenský folklór (1959) píše, že: „Ľudová hádanka je také umelecké zobrazenie určitého predmetu alebo javu, pri ktorom sa využíva básnicky zhodných črt medzi skutočným predmetom alebo javom a medzi tým zobrazením, ktoré ho v hádanke nahrádza.“ (s.105) Ako príklad uvádza hádanku: „Hora hučí, baran bľačí a kôň ťahá.“ Píše, že „odhliadnuc od toho, že táto hádanka je vytvorená na základe metafory, ide v nej o to, zahaliť skutočný predmet a obrazne ho nahradiť iným vyjadrením. Rozlúštenie hádanky spočíva v tom, aby sa zvážením obrazného vyjadrenia, skrytého v hádanke a súčasne zhodného v utajenom predmete alebo jave, uhádol dotýčný skutočný predmet alebo jav.“(c. d.) Melicherčík teda nepriamo odsúva čisto metaforické vysvetlenie definície hádanky a dáva priestor aj iným básnickým prostriedkom, čo je podľa mňa celkom správne, pretože okrem metafory, ktorá sa nachádza takmer v každej definícii hádanky, je dôležitá napr. aj metonymia.

Rudolf Žatko píše, že *„podstatou hádanky je úloha, ktorej vyriešenie či rozlúštenie vyžaduje od hádajúceho značný duševný rozhľad, dôvtip a dar*

činnnej fantázie. *Hádajúci totiž musí uhádnuť niečo, čo mu je v skutočnosti dobre známe, ale obrazné (metaforické) predstavenie predmetu v hádanke, jeho nezvyčajné pomenovanie, prípadne zámerne podaný opis jeho znakov a vlastností úlohu líštitelovi skôr sťažuje, ako uľahčuje.*“(1948, s.47) Žatko podáva aj delenie hádaniek, ale k nemu sa dostaneme neskôr.

Pri hľadaní staršej definície, ako je Žatkova, by sme sa dostali ku Krčmérymu, ktorý v Slovenských Pohľadoch v roku 1929 o hádankách píše nasledovné: „Obrazy, ktoré sú v týchto hádankách, sú napospol miniatúrne alegorie“ (s.497). Ďalej tiež hovorí o predmete skrytom v hádanke ako o predmete „zabalenom do rúška poézie“ (s.498). Jeho definíciu by sme mohli nazvať jeho vlastnými slovami „básnickým destilátom“ alebo „ekonomickým spracovaním básnického obrazu“(c. d., s.498), pričom si všíma aj figúry, ktoré v hádankách plnia estetickú funkciu, onomatopoeje, aliterácie, rýmy.

Ak by sme chceli zhrnúť rôzne názory do základnej a všeobecne platnej charakteristiky, mali by sme si všimnúť štúdiu M. Leščáka, ktorý o hádanke hovorí ako o „*samostatne sa vyvinuvšom slovesnom útvare. Jeho základ tvoria metaforicko-metonymicky vyjadrené obrazy, ktorých skrytý zmysel treba uhádnuť pomocou porovnania analogických vlastností v opise iných javov.*“ (1981, s.128) Zároveň však pridáva, že „*inú skupinu hádaniek tvoria priame otázky tvoriace spolu s odpoveďou jeden významový celok, ozrejmujúci vzťah človeka k predmetom a javom, o ktorých sa v hádanke hovorí.*“(c. d., s.128) Sám Leščák teda pripúšťa, že nie všetky hádanky majú metaforicko-metonymický základ a že niektoré sú len opisom kvalitatívnych stránok javu skrytého v hádanke.

Viacero prameňov uvádza, že hádanka sa ako samostatný folklórny žáner vyvinula z tzv. alegorickej reči. V najstarších vrstvách kultúry mala alegorická reč predovšetkým magickú funkciu. Princíp opisovania predmetov

a javov pomocou iných predmetov a javov bol dôsledkom strachu človeka z prírodných úkazov a z pôsobenia nadprirodzených síl. Samotnú alegorickú reč však nemôžeme pokladať za hádanku ako samostatný slovesný útvar.

V podstate najvšeobecnejšia definícia hádanky je uvedená v Teórii literatúry, s ktorou sa stretávajú žiaci na stredných školách a ktorá hádanku definuje ako *„umelecké zobrazenie určitého predmetu alebo javu, pri ktorom sa využívajú zhodné črty medzi skutočným predmetom alebo javom a medzi zobrazením, ktoré ho v hádankách nahrádza.“* (Žilka, 1997, s.148)

Ak by sme chceli hádanku definovať podrobnejšie a zároveň tak, aby definícia platila pre všetky možné typy a druhy hádaniek, mohli by sme rozšíriť predchádzajúci výrok zhrnutím všetkým predchádzajúcich. Hádanku by sme charakterizovali ako:

- *útvar, ktorý zobrazuje pomocou rôznych básnických trópov predmety alebo javy (a vzťah človeka k týmto javom a zároveň je odrazom myslenia a spôsoby života človeka v danom kultúrnom prostredí, v ktorom konkrétny útvar vzniká)*

Pod trópmi rozumieme skupinu výrazových prostriedkov, ktoré nepriamo označujú predmety alebo javy, prenášajú pomenovania z jedného javu na iný. Prenášanie významu slov sa môže uskutočňovať trojako:

1. na základe podobnosti / napr. metafora/
2. na princípe vecných či logických súvislostí /metonymia/
3. na základe kontrastu /napr. irónia/

Tak, ako sme si spomenuli rôzne definície hádanky od rôznych autorov, musíme si všimnúť aj to, ako a podľa čoho títo autori delia hádanky na jednotlivé skupiny.

Krčméry sa v už spomínanom článku v Slovenských Pohľadoch zmieňuje o dvoch základných druhoch – o umelých a o prostonárodných hádankách (1929, s.488). Bližšie delenie nám nepodáva, hoci sa v článku zmieňuje aj o hádankách otázkových, hovorí, že v nich ide o žart, pomýlenie poslucháča a prekvapenie nečakanou odpoveďou (c. d., s. 496) a alegorických, keď hovorí o obrazoch v hádankách ako o miniatúrnych alegóriách (c. d., s.497).

Naproti nemu Žatko už hádanky rozdeľuje z rôznych hľadísk, pričom za najdôležitejšie pokladá delenie na *pravé* a *nepravé* hádanky (1948, s. 47). Pravé hádanky sú podľa neho ľahko rozlúštiteľné, každá pravá hádanka sa *musí* dať rozlúštiť a hovorí aj to, že pravé hádanky berú svoje predmety zo skúsenosti a z normálneho behu života, napr. cibuľa, vajce, krava a pod.

„Sedí pán na streše, fajčí si a nekreše? – Komín.“

(Dobšinský, s.64)

Oproti nim nepravé hádanky sa vyznačujú tým, že sa dajú len ťažko (ak vôbec) uhádnuť, a to preto, že sa neopierajú o pravdivú skúsenostnú bázu. Sem zaraďuje žartovné otázky, ktoré predpokladajú prekvapivé, zvláštne a neočakávané odpovede:

„Čo Pán Boh nemá? – Hriechy.“ (s.48)

O žartovných otázkach píše, že vznikli ako „*paródie na vážne otázky z Biblie a svetského vedenia*“ a že „*do ľudu sa dostali z kalendárov, z rozličných ľudových knižiek, humoristických časopisov*“ (s.48). Ako ďalšiu formu rozlíšenia pravých a nepravých hádaniek uvádza, že sa líšia od seba formou a tým, že nepravé miera na rozum a ostrovtip a pravé na fantáziu hádajúceho.

Podľa pôvodu a vzniku rozlišuje Žatko hádanky *ľudové* a *umelé*. Základný rozdiel medzi nimi vidí v tom, že obe vyrastajú z inej základnej formy myslenia. Ľudové hádanky sú „plodom pedagogického myslenia človeka stojaceho na primitívnom stupni duševného vývinu a preto sú mnohoznačné“ (s.48). Jedna hádanka môže mať niekoľko správnych riešení a je ťažké rozhodnúť, ktoré je to pravé pôvodné. Ak by táto definícia mohla byť dôkazom ľudovosti pri skúmaní pôvodu niektorých hádaniek, čím väčšie množstvo správnych riešení jednej hádanky by sme objavili, tým by bola väčšia pravdepodobnosť, že skúmaná hádanka je ľudového pôvodu. Nemôžeme sa však opierať o množstvo riešení, pretože niektoré literárne hádanky môžu byť zámerne vytvorené tak, aby mali čo najviac možných riešení.

O umelých hádankách Žatko hovorí, že vznikajú zo zámernej a cieľavedomej snahy básnika, majú dobre vypracovanú formálnu stránku (to majú aj ľudové hádanky) a odpoveď na ne je jednoznačná, úplná v opise detailov. Zároveň spomína aj to, že tento druh hádanky sa ťažšie interpretuje a pamätá kôli svojej zložitej básnickej forme.

Z hľadiska formy a predmetu, ktorý je v hádanke zobrazený delí hádanky aj na *jednoduché* a *zložitejšie*.

Jednoduché hádanky sú kratšie, obsahujú spravidla jeden predmet, dej alebo jav, majú jednoduchú formu kratšej oznamovacej vety doplnenej otázkou Čo je to? alebo majú formu jednoduchej otázky?

„Ktorý vták má na konci raka?“ – Straka.

Zložitejšie hádanky sú zložitejšie predovšetkým z hľadiska formy, sú „dlhšie znejúce“, vyjadrujú, resp. opisujú dva alebo viac predmetov alebo javov.

„Sedí dvoják na trojáku a drží jednoráka, príde k nemu štvorák, uchyťí mu jednoráka, chytí dvoják trojáka, zabije ním štvoráka.“ - Obuvník, stolička, husacie stehno, mačka. (s.47)

Melicherčík si v Slovenskom folklóre (1959) takisto všima rozdiely medzi ľudovou a umelou hádankou, pričom si viac všima ľudové hádanky. Podľa tvorivých metód, ktoré boli v hádankách použité, delí hádanky na *metaforické hádanky* a na *slovné hračky*. Medzi slovné hračky napríklad zaraďuje aj hádanku *Ktorý vták má na konci raka?*, ktorú Žatko pre ním zaradil medzi jednoduché hádanky formy žartovnej otázky. Okrem tohto delenia Melicherčík spomína aj rozdiely medzi hádankami vytvorenými pomocou prostriedkov poetickej tvorby obrazným vyjadrením (v podstate ide o jeho skupinu metaforických hádaniek) a hádankami vytvorenými priamou otázkou. O týchto druhých píše aj to, že na „*tomto princípe spočíva tiež veľká skupina hádaniek, ktoré sú veľmi blízke ľudovej anekdote a ich charakteristikou je väčšinou to, že sú prakticky neriešiteľné*“ (Melicherčík, 1959, s.108).

„Čo je sladšie od medu?“ – Spánok.

„Komu je podobný skupáň?“ – Svini, lebo len po smrti
je na prospech. (c. d.)

V spomenutom diele je zaujímavé ešte ďalšie delenie, a to podľa predmetu, ktorý je v nich vyjadrený na hádanky:

- človeku a jeho živote (Kde umiera najviac ľudí? –na posteli)
- práci a nástrojoch (Kde nechal Adam motyku, keď odpočíval? – na porisku)
- prírodných javoch (Čo beží bez nôh? – čas)
- okolitom svete človeka (Jeden súdoček, dvojaké víno v ňom? – vajce. Bielym kvitne, zeleným odvisne, červeným odpadne? - jablko).

(citované hádanky Melicherčík, s.108, 109, 110, 111)

Na posledné Melicherčíkove členenie v podstate nadviazal Milan Leščák, keď hádanky v knihe Slovenské ľudové hádanky rozdelil do desiatich tematických skupín na hádanky:

1. o prírodných úkazoch
2. o rastlinách
3. o živočíchoch
4. o fyzických a psychických vlastnostiach človeka
5. o materiálnom svete človeka
6. o písmenách abecedy
7. slovné hry
8. vtipné otázky a odpovede
9. hádanky – rozprávky
10. o počítaní a číslach

(Slovenské ľudové hádanky, 1981)

Z hľadiska formy rozlišuje Leščák dva základné typy hádaniek:

- *metaforicko-metonymické*, doplnené otázkami Čo je to? alebo Kto je to?
  - „Bača bohatý
  - valach rohatý,
  - pole nemerané
  - ovce nečítané.“ (slnko, mesiac, nebo, hviezdy)
- *hádky – priame otázky*
„Čo je najcennejšie na svete?“ – Zdravie.

(Folklor a folkloristika, 1982, s.202)

V spomenutej štúdií Leščák okrem ľudových vydeľuje ešte zľudovené hádanky. Myslí tu zrejme tie hádanky, ktoré boli prekladané z latinčiny

a iných jazykov a časom zľudovali. Bezpečne identifikovať, ktoré hádanky sú čisto ľudové a ktoré zľudovené, nie je celkom možné, pretože oba typy po stáročia fungovali vedľa seba, navzájom sa ovplyňovali tematicky i formálne a porovnávacie štúdium by bolo mimoriadne náročné.

V kapitole o detskom folklóre Leščák spomína aj delenie hádaniek na *hádanky* a *nepravé hádanky (žartovné)*, o ktorých hovorí, že „*vlastne nemajú nijaké skutočné riešenie*“ (1982, s.151) a tiež, že sú obľúbené najmä u detí:

„Načo má mlynár bielu čiapku? – Na hlavu.“ (tamtiež)

Všetky doteraz spomínané delenia hádaniek na rôzne typy a podtypy sa zameriavajú predovšetkým na obsahovú stránku a formálnu stránku hádaniek. Len málo alebo takmer vôbec si nevšímajú funkcie hádaniek a ich konkrétne miesto v živote ľudu. Podľa toho by sme totiž mohli pridať ďalšie delenie alebo charakteristiku v závislosti od toho, kedy a ako sa hádanky používali. Napríklad by sme spomenuli hádanky *obradové*. Sem by patrili všetky tie, ktoré sú akokoľvek spojené s obradmi, ktoré človek vykonával, napríklad rôzne svadobné hádanky. Aj Žatko spomínal, že hádanky majú svoje miesto v zvykoslovnej štruktúre ľudu a ich znalosť umožňuje pochopenie určitých súvislostí alebo častí nejakého obradu alebo zvyku alebo aj naopak, poznanie nejakého obradu je kľúčom k vyriešeniu hádanky. Napríklad obradné jednanie o vstup svadobného sprievodu do mladoženichovho domu sa zakončilo zodpovedaním žartovnej otázky:

„Čo je Očenášu stredok? (a otpušč nam naše vini).“

(Žatko, s. 51)

Podobne pred obradom čepčenia prvý družba po trikrát vyslovenej prosbe k nevestiným rodičom o prepustenie mladej nevesty musí rozlúštiť tri hádanky. Pri hádaní drží v ruke tri zapálené sviečky a po každom uhádnutí

jednu sviečku sfúkne. Pri tomto obrade sa väčšinou dávali hádanky z Biblie, tzv. biblické (tamtiež). K spomínaným obradným hádankám možno zaradiť aj vyššie spomenutú hádanku o mladej neveste a jabĺčku. Opozitum obradných hádaniek by tvorili hádanky, ktoré nijakým spôsobom nie sú spojené so žiadnym obradom ani s ním nijako nesúvisí ich rozlúštenie.

S ohľadom na funkciu hádaniek by sme ďalej mohli vyčleniť hádanky *didaktického charakteru* (sem by sme mohli zaradiť napríklad hádanky z katechizmu a Biblie, ďalej rôzne logické a matematické hádanky) a ich protikladom by boli hádanky s čisto zábavnou funkciou – *vtipné otázky* (napríklad už spomenutá hádanka Načo má mlynár bielu čiapku? alebo Ktorý vták má na konci raka?)

Pri klasifikácii hádaniek by sme pri uplatnení rôznych iných princípov a pohľadov mohli hádanky zoradiť podľa sémantických osobitostí, podľa chronológie zápisov, podľa vývinových kritérií žánru, podľa tematického zamerania, podľa funkcie hádanky, podľa obsahu a rozsahu a podľa množstva ďalších pohľadov a hľadísk.

Úloha 6.4 Z informácií získaných v predchádzajúcej kapitole vytvorte pojmovú mapu k téme klasifikácia a definície hádaniek.

Úloha 6.5 Preštudujte si všetky aktuálne vydávané a dostupné detské časopisy a zistite, aké druhy hádaniek sú v súčasnosti v tvorbe pre deti preferované. Získané informácie spracujte vo forme referátu alebo porovnávacej štúdie.

Odporúčaná literatúra k 6. kapitole

- Bajza, J.I. 1978. *Veselé príbehy a výroky*. (podľa originálu Veselé účinky a rečení, ktoré k stráveňú trúchlivých hodin zebrał a vydal Jozef Ignác Bajza, Trnava,1795) Tatran Bratislava, 1978
- Dobšinský, P. 1880. *Prostonárodné obyčaje, povery a hry slovenské*. Martin, 1880
- Flajšhans, V. 1926. *Naše hádanky*. In: Národopisné aktuality, 18, 1926, 1-32
- Hrych, E. 1994. *Dějiny světového humoru*. Praha, Marsyas, 1994.
- Kováčová, Z. 2009. *Příbuznosť hádaniek s inými žánrami*. In RARA AVIS. Zborník zo 6.medzinárodnej konferencie študentov a doktorandov Na kus reči. Trnava, FF UCM, 2009, s.73-78. ISBN 978-80-8105-153-1
- Kováčová, Z. 2009. *Pár slov o interpretácii hádaniek a kritickom myslení*. In Slavica iuvenum X. Sborník FF Ostravské university, Mezinárodní setkání mladých slavistu. Ostrava, 2009, s.15-20, ISBN 978-80-7368-741-0
- Kováčová, Z. 2010. *Humor a dvojmysly v hádankách*. In: Slavica iuvenum XI. Sborník FF Ostravské university, Mezinárodní setkání mladých slavistu. Ostrava, 2010, s.339-344. ISBN 978-80-7368- 931-5
- Leščák, M. 1981. *Slovenské ľudové hádanky*. Bratislava, Tatran,1981
- Spunar, P. 1987. *Smích a pláč středověku*. Odeon, Praha, 1987
- Záturecký–Borovohájsky, A. P. 1894. *Slovenské hádky*. Martin, 1894
- Žatko, R. 1948. *Slovenské hádanky*. In: Slovo a tvar II,1948, s.47-51

7 ĽUDOVÉ HRY, DETSKÉ ĽUDOVÉ HRY

Za detský folklór (detskú ľudovú slovesnosť, slovesnosť pre deti) sa všeobecne považujú rôzne slovesné, hudobné, dramatické, či tanečné prejavy, ktoré sa spájajú s ľudovým prostredím, vznikli v ňom a nachádzajú sa v repertoári detí, resp. sú spojené s výchovou, vzdelávaním detí a kultiváciou ich osobnosti. Ako sme už naznačili vyššie, väčšina žánrov ľudovej slovesnosti pôvodne vôbec nebola určená detskému príjemcovi (napr. rozprávky), až časom sa dostávali do repertoáru detí, aby sa tak stali ich duševným vlastníctvom. Ich význam pre detského príjemcu bol (a aj je) najmä v tom, že tieto žánre mali (a aj majú) vplyv na rozvoj vnímania detí, na ich citové prežívanie, rozvoj obrazotvornosti, fantázie, na sprostredkovávanie hodnôt, kvalitu medziľudských vzťahov, empatie a v neposlednom rade sa mnohé z nich využívali s rôznym didaktickým zámerom vo výchovno-vzdelávacom procese. Jedným zo žánrov ľudovej slovesnosti, ktorý vznikol v prostredí detí a bol pre ne určený (nimi samými), boli detské hry.

„Hra je predovšetkým činnosť, ktorá nemá za cieľ výrobu ani materiálnych, ani duchovných statkov. Charakterizuje ju samostatnosť, dobrovoľnosť, príjemnosť – má predovšetkým zábavný ráz.“ Týmito slovami charakterizoval detskú hru Kliment Ondrejka (1976, s.13), jeden z posledných veľkých zberateľov ľudovej slovesnosti v 20.st., a možno vtedy len tajne dúfal, že hry, ktoré zapísal, si ešte nájdu miesto v repertoári hier našej najmladšej generácie. Sám možno ani netušil, že svojou mravenčou prácou položil tiež základy teórie detskej ľudovej hry (jej ciele, klasifikáciu...). Na inom mieste dopĺňa, že z toho nevyplýva, že by *„všetko nepracovné konanie bolo hrou. Základom každej hry je hravá, na určitom námete sa*

rozvíjajúca, niečo napodobňujúca a o niečo sa usilujúca ľudská činnosť, raz viac, inokedy menej usmernená pravidlami. Ako celok je hra špecifickým odrazom skutočnosti, od ktorej ju nemožno odtrhnúť.“(1976, s.14) Má na mysli predovšetkým ľudové hry, ale jeho myšlienka je aktuálna aj v súčasnosti, keď sa na hru pozeráme aj ako na jednu z možných metód využívaných vo výchovno-vzdelávacom procese, a to nielen v predškolskom vzdelávaní.

O tom, že hra je v živote dieťaťa dôležitá, svedčí mnoho teórií a klasifikácii hry, ktoré vytvárali pedagógovia, psychológovia, mnohokrát bol pohľad na detskú hru ovplyvnený dobou, či spoločenskou situáciou, ktorá priniesla množstvo pohľadov, klasifikácii, či už z vývinového, pedagogického, či obsahového hľadiska. Na tomto mieste sa však budeme venovať predovšetkým detskej ľudovej hre, pričom budeme mať na zreteli jej didaktické využitie v práci s deťmi predškolského a mladšieho školského veku.

Detská ľudová hra je súčasťou detského folklóru tak, ako riekanky či vyčítanky, a tak, ako ostatné žánre ľudovej slovesnosti, aj oni sú zrkadlom spôsobu života našich predkov, ukážkou zvykov, hodnôt, ktoré vyznávali, tvorivosti, obrazotvornosti, či fantázie. Určiť presne kde a kedy tento žáner vznikol, je temer nemožné, isté však je, že základ majú mnohé hry až v predkresťanskom období. (Švábová, 2012, s. 59) Medzi nimi sa tiež nachádzajú aj hry, ktoré boli v istom období súčasťou rôznych obradov dospelých, no časom prešli do sveta detí a stali sa jeho pevnou súčasťou. Mnohé hry sa prelínajú (obsahom, formou, námetom...) s inými žánrami ľudovej slovesnosti, napr. s rozprávkami, piesňami, hádankami, riekankami, čím sa vlastne potvrdzuje základný znak všetkých žánrov ľudovej slovesnosti, ktorým je žánerový synkretizmus.

Z hľadiska klasifikácie tohto žánru sa Kliment Ondrejka (1976) pokúsil oprieť nielen o tradičný spôsob delenia podľa veku, ale pokúsil sa roztriediť detské ľudové hry podľa vybraných znakov na skupiny tak, aby bolo možné kategorizovať každú ľudovú detskú hru. Členenie podľa veku pritom považoval za nedostatočné najmä z dôvodu, že pomerne rozsiahly materiál sa triedi len na tri skupiny:

- hry detí a starších s nimi (ťapuškание, varenie kašičky, klanie baránkov, podkúvanie, hojdanie, atď.)
- hry žiakov (na žabu, na morskú pannu, na myši, na schovávanku, letí-letí, na remeselníkov, ...)
- hry mládeže (na ovečku a víčika, hádka o tanec, na pávu, tancovanie v kolese, na svadbu...) (Ondrejka, 1976, s.21-23)

Pri roztriedovaní hier vychádzal Ondrejka z určujúcich zložiek, z podstatných a navzájom sa vylučujúcich princípov a všimá si pravidlá hier.

Z tohto pohľadu roztriedil detské ľudové hry nasledovne:

- hry ustálených a jednoznačne určených pravidiel
- hry neustálených pravidiel, tzv. tvorivé alebo menlivé hry
- hry telesných činností
- hry duševné
- hry obrazivé, zobrazujúce v rozličných situáciách a činnostiach človeka, živočícha,...
- hry neobrazivé
- hry bez rekvizít
- hry s rekvizitami
- hry so stálym počtom účastníkov
- hry s nestálym počtom účastníkov
- hry so stálymi úlohami
- hry s výmenou úloh
- hry realizované na mieste
- hry realizované s pohybom v priestore (tamtiež, s.23-26)

Jednotlivé kategórie hier potom dostali kód podľa malých a veľkých písmen abecedy, na základe ktorého sa potom Ondrejka pokúsil pre každú hru napísať akýsi vzorec, čo však pre nás z dnešného pohľadu a z hľadiska praktického využitia tejto klasifikácie vo výchovno-vzdelávacom procese pôsobí príliš komplikovane. Vo svojej publikácii *Tradičné hry detí a mládeže na Slovensku (1976)* sám autor uvádza zozbierané a zapísané detské ľudové hry roztriedené do dvoch samostatných kategórií nasledovne:

- hry obrazivé
- hry neobrazivé

a každú kategóriu ešte diferencuje na podskupiny podľa kritérií – so stálym počtom úloh, stálymi úlohami, s nestálym počtom, nestálymi úlohami, ďalej podľa použitia rekvizít a napokon podľa práce s textom v rámci hry na hry bez textu, s preslovom, s dialógom.

Ľudové hry, detské ľudové hry nevynímajúc, často vznikali a „žili“ v rôznych obdobiach roka a sú spojené so spôsobom života a zvykmi ľudí v jednotlivých ročných obdobiach. Švábová na základe toho uvádza, že *„hry môžeme rozdeliť na hry obradové, jarné, letné, zimné, pre deti rôzneho veku a pohlavia.“* (2012, s. 59) Ondrejka ešte uvádza, že najčastejšie sa vyskytujúcim typom detských hier sú hry pohybové. (2008, s. 204) Švábová (2012) do osobitnej skupiny hier zaraďuje hry slovné, ktoré pomáhajú rozvíjať jazykové zručnosti detí. Spomínaná autorka v klasifikácii detských hier uvádza tieto skupiny detských hier³⁶:

- detské ľudové hry bez slovného sprievodu
- detské ľudové hry s riekankou
- detské ľudové hry s dialógom
- detské ľudové hry so spevom

---

³⁶ Švábová, B.: *Riekanky a detské hry v predprimárnom období*. Ružomberok, 2012.

Z dôvodu, že detským ľudovým hrám sa v súčasnosti nevenuje dostatočná pozornosť a považujeme za dôležité, aby študenti – budúci pedagógovia predprimárneho a primárneho vzdelávania, mali dostatok teoretických informácií o tomto zaujímavom žánri, obrátíme svoju pozornosť ešte na formálnu stránku detskej ľudovej hry, na jej špecifické črty, použité prostriedky.

Špecifickou črtou detskej ľudovej hry je obraz, ilúzia skutočnosti, hranie sa na niečo, čo v skutočnosti nemusí jestvovať, prechod z reálneho sveta do sveta fantázie, v ktorou dieťa hrá svoju rolu podľa pravidiel danej hry. V takejto detskej hre je každá aktivita vykonávaná úplne prirodzene, bez vyumelkovanej strojenosti, divadelnej dramatičnosti a kultivovanosti práve tak, ako ju konkrétne dieťa prežíva a ako je mu prirodzená. Deti sa prirodzene vžívajú do určenej roly, pričom si uvedomujú jej nereálnosť, ale v danej chvíli realizácie hry im to tak vyhovuje. Mnohokrát deti využívajú na dotvorenie svojich postáv pohyby, mimiku a gestá, v niektorých hrách sa spomínajú len náznaky preobliekania, individualizovanie postáv prostredníctvom ich reči a jazyka (napr. šušľaním, zmäkčovaním) Bolo by však naivné a tiež aj prehnané tvrdiť, že všetko v hre je iba o vcítení sa do roly a hranie podľa seba a svojej predstavy. Ako píše Ondrejka, mnohé hry neobsahujú jednotlivé úlohy /a roly/ v plnom zmysle slova, predstavujú kolektívne štylizovanú, tradíciou predpísanú akciu, ktorá sa obyčajne deje na podklade piesne alebo rytmizovanej riekanky, hry si preto nevyžadujú nejakú „divadelnosť.“ (1976, s.33)

Čo sa týka námetov hier, tie sú poväčšine z okruhu živej aj neživej prírody. Ondrejka uvádza, že v hrách sa najčastejšie vyskytujú nasledovné úlohy/roly:

Ľudia - pán, sluha, richtár, predavač, sedliak, zbojník, kráľ, sudca, hájnik, kosec, pekár, zlodej, žobrák, Cigán, gazdiná, vyšívачka, slúžka, predavačka...

Zvieratá - baran, vlk, koza, líška, medveď, jež, mačka,, myš, húsky, jastrab, kvočka, kuriatka, kohút, vrana, ryba...

Predmety - brána, most, hrnček, chlebík, žitko, maslo, mlynské koleso, reťaz, záhrada, zvon...

(Ondrejka, 1976, s.33-35)

NA CHYTANIE RÝB

(Hry obrazivé, bez rekvizít, s nestálym počtom a nestálymi úlohami.

Hra bez textu)

Metodický postup: Hráči sa rozdelia na dve rovnaké skupiny. Jedna skupina sa pochyťá za ruky a predstavuje sieť. Hráči druhej skupiny sú ryby. Sieť sa utiahne na jeden koniec ihriska a ryby na druhý koniec. Na daný znak začnú obe skupiny utekať do prostriedku ihriska pokladaného za „jazero“. Tu začnú ryby plávať (rukami napodobňujú plávanie), sem a tam behajú, ale tak, aby sa nedostali do siete. Sieť sa však usilujem ryby obkolesiť a pochytať. Popod ruky ujsť nesmie. Ak sa náhodou sieť roztrhne, môžu ryby poutekať zo siete cez dieru a hra sa začne odznova. Pochytané ryby sa pripoja k sieti a hra sa opakuje, kým sa všetky ryby nepochytajú. Potom si skupiny vymenia úlohy.

(Ondrejka, 1976, s. 155)

NA KOZU

(Hry obrazivé, s rekvizitami, so stálym počtom a nestálymi úlohami.

Hra s dialógom)

Osoby: Koza, líška, vlk, medveď, jež

Metodický postup: Koza (v kabáte predstavujúcom poloodranú kožu, nezapnutom, takže sa boky opálajú) sa kryje niekam do kúta, do jamy, diery, jaskyne alebo do pňa prázdneho stromu. Líška (obchádzajúc okolo diery):

Kto si zvere,

V mojej diere?

Koza (dupkajúc nohami):

Ja som koza rohatá,

do pol boka odratá!

Cupy, lupy nohami,

Prekolem ťa rohami.

Líška, počujúc to, odchádza. Potom, blúdiac po sade alebo hore, stretne vlka, sťažuje sa mu a volá ho pomôcť vyhnáť kozu z líščieho brlohu.

Vlk:

Kto si zvere,

v tejto diere?

Koza: (dupkajúc):

Ja som koza rohatá,

do pol boka odratá!

Cupy, lupy nohami,

Prekolem ťa rohami.

Vlk a za ním aj medveď sa od strachu dajú vnohy. Líška, chodiac opäť sem-tam, stretne jeleňa, tigra, leva a iné zvieratá, ale nikto jej nevie pomôcť. Naostatok stretne ježa, t.j. najmenšie z detí, majúce na šatách na spôsob ihiel ostré gombíky z lopúcha alebo inej pichľavej rastliny. Líška mu vyrozpráva svoje nešťastie a privedie ho k diere.

Jež:

*Kto si zvere,
V líščej diere?*

Koza: (dupkajúc):

*Ja som koza rohatá,
do pol boka odratá!
Cupy, lupy nohami,
Prekolem ťa rohami.*

Jež:

*Ja som jež,
Prekolem ťa tiež!*

Vtom vojde jež do diery, svojimi pichliačmi kozu pichá a nakoniec ju z líščieho brlohu vyženie. Úlohy a osoby sa vymieňajú. Koza hľadá nový brloh a hra sa opakuje.

(Ondrejka, 1976, s. 184)

Čo sa týka úloh, ktoré sa v jednotlivých hrách vyskytujú, tie sa na začiatku hry volia, nejakým vopred dohodnutým spôsobom sa vylosujú. Pri losovaní postáv z hry sa často využíval iný žáner ľudovej slovesnosti – vyčítanky. Mnohé hry majú ustálené pravidlá, po skončení hry sa jednotlivé roly medzi deťmi vymieňajú a hra sa hrá odznova, kým sa nevystriedajú všetky deti alebo dovtedy, kým ich hra neprestane baviť. V niektorých hrách si deti roly počas hry vymieňajú, konkrétne v hrách, ktorých podstatou takáto výmena je, napr. pri rôznych hrách, kde sa deti naháňajú, chytený hráč vymení naháňača atď. (napr. v hre Na slepú babu) V mnohých hrách sa neúspešní alebo chytení hráči na istú dobu z hry vylúčia a stávajú sa

pozorovateľmi, pomocníkmi, resp. „kontrolórmí“ ostatných hráčov, niektoré hry končia, keď už sú vyradení všetci hráči, niektoré hry vylúčenie hráča majú priamo vo výzve, je to súčasťou dialógu postáv (napr. Málo, nás, málo nás, a Ty, XY, choď preč od nás!), v sú však aj hry, kde sa hráči nevyraďujú, práve naopak, pribierajú sa z prizerajúcich.

V prípade rekvizít, ktoré deti v hrách využívajú, je potrebné zdôrazniť, že pre detské ľudové hry nie sú až tak dôležité kostýmy a rozličné rekvizity, ako samotné vcítenie sa do roly a hranie sa. Rekvizitami sú mnohokrát jednoduché predmety, ktoré sú práve poruke a pomôžu napr. dotvoriť predstavu detí o tej-ktorej úlohe v hre. Deti najčastejšie ako rekvizity používajú rôzne hračky, piesok, hlinu, konáriky, prúty, kamienky a najčastejšie ich využívajú v improvizovaných hrách. Na hranie nepotrebujú špeciálny priestor, pomocou obrazotvornosti si nahradia akúkoľvek pomôcku, predmet, prípadne na zobrazenie daného predmetu využijú pantomímu. Niektoré hry sa však bez rekvizity nezaobídu, máme na mysli najmä hry, kde si deti potrebujú zaviazať niečím oči, aby sa mohli poslepiacky naháňať, niečo skryť apod. V týchto hrách sa používa šatka, vreckovka, prípadne šál alebo iný kus odevu použiteľný na tento účel.

V prípade detských ľudových hier je ešte jeden zaujímavý prvok, ktorý stojí za zmienku, a to je jazyk ľudových hier. Tak, ako aj v iných žánroch ľudovej slovesnosti, aj v detských ľudových hrách sa naplno prejavila invencia, hravosť a bohatá fantázia tvorcov týchto textov, ktorí sa nebáli hrať so slovami, vymýšľať nové slová, prispôbovať jazyk povahe a štruktúre hry. Aj v zachovaných textoch ľudových detských hier môžeme vypozerovať rýmy (Kaša kypí, kaša vrie, za šuhajkom duša mríe...), epitetá (...pre bieleho barana, so zlatými rohama), prenášanie významu slov, prirovnanie (dcéru jasnú ako hviezda jasnú..., líčka ako dve jabĺčka...),

personifikáciu (najmä v hrách, kde vystupujú zvieratá). Často sa v hrách vyskytujú aj zdobneniny (líčka, ružička, kašička, kožušky, vodička,...) a ďalším typickým znakom, citovo podfarbujúcim texty detských hier sú citoslovčia (bám-bom, dú-dú, ej, haj, klap, klap, klapice...). Okrem *známych* slov sa v týchto textoch nachádzajú aj cudzie slová, resp. nové slová, ktoré si deti vytvorili. Ako hovorí Ondrejka, „záľuba v cudzích slovách, v ich zvukovom znení, je prirodzenou vlastnosťou detí.“ (1976, s.59) Tieto slová sa väčšinou nachádzajú vo vyčítankách, ktoré sú súčasťou detských hier pri rozdeľovaní jednotlivých úloh detí.

*Antantes,
ty si starý pes
a ja mladá veverička,
utečiem ti do hájička
a ty po mne bež!*

*Ededi – bededi, indidá
ógor – šógor mitkiván?
Edky – betky,
kinovedky,
pá!*

(tamtiež, s.85, s.88)

Úloha 7.1 Porovnajte štýl a prevedenie hier, ktoré si pamätáte z vlastného detstva s tými, ktoré sú zapísané v odbornej literatúre a pokúste sa vysvetliť/zdôvodniť rozdiely medzi nimi.

Úloha 7.2 Na základe štúdia odbornej a odporúčanej literatúry pripravte súbor detských ľudových hier vhodných pre dieťa predškolského veku a pre dieťa mladšieho školského veku.

Odporúčaná literatúra k 7. kapitole

- Borovohájsky – Záturecký, A. P. Čím sa všetko naše deti bavia. In: *Doma a škola*, 8,1892, s. 149-153, 209-213
- Čukovskij, K. 1981. *Od dvoch do piatich*. Mladé letá, Bratislava, 430 s
- Dobšinský, P. 1923. *Prostonárodné hry slovenské*, Praha.
- Ďuričková, M. 1989. *Zlatá brána. Ľudové rozprávky, pesničky, hádanky, hry a povedačky pre najmenších*. Mladé letá, Bratislava. ISBN 80-06-00010-7
- Chmelová, E. 1954. *Krútime si reťaz. Detské ľudové hry*. Bratislava
- Ondrejka, K. 1987. *Mlad' sa hrá*. OPUS, Bratislava.
- Ondrejka, K. 1976. *Tradičné hry detí a mládeže na Slovensku*. SAV Bratislava
- Ondrejka, K.-Biľová, A. 1965. *Hry so spevom pre materské školy*. Bratislava.
- Plicka, K. 1964. *Zlatá brána. Slovenské deti vo svojich tradičných hrách*. Bratislava.
- Švábová, B. 2012. *Riekanky a detské hry v predprimárnom období*. Verbum, Ružomberok, 89 s. ISBN 978-80-8084-858-3

Záver

V súčasnosti z mnohých strán zaznievajú hlasy, že pokiaľ sa ľudstvo nezačne správať zodpovedne k sebe samému, k ľuďom okolo seba, k svojmu prostrediu, dlho tu už nebude. V honbe za matériou si prestávame vážiť jeden druhého, začíname byť ľahostajní k veciam, ktoré ľudstvo vytvorilo už dávno a v snahe mať moc a peniaze sme ochotní urobiť čokoľvek. Prostredníctvom médií sa k nám neustále dostávajú informácie o katastrofách, nešťastiach, vraždách, vo všetkých podobách je nám prezentované zlo a *obyčajné* ľudské hodnoty ako láska, dobro, pravda sa strácajú vo víre technického pokroku a internetizácie. Zdá sa však, že aj v tejto neľahkej dobe sa ľudstvo snaží hľadať nejakú oporu, niečo, čo by nám mohlo pomôcť posunúť sa smerom von zo súčasnej krízy hodnôt, niečo, čo by mohlo symbolizovať Archimedovo povestné *dajte mi pevný bod a pohnem zemeguľou*. Ak človek v dejinách svojho bytia prežíval životnú krízu, obracal sa k svojim koreňom, k svojim predkom. Tak sa aj sme sa aj my pokúsili prostredníctvom tejto publikácie obrátiť pozornosť tých, čo budú učiť a vychovávať budúce generácie k hodnotám, ktoré nám zanechali tí, čo tu boli pred nami. Tieto pre niekoho jednoduché texty ľudovej slovesnosti v sebe mnohokrát nesú skryté posolstvá a filozofiu *obyčajného* človeka, ktoré je nutné odhaliť prostredníctvom recepcie literárneho textu, všeľudské hodnoty, poznanie a videnie sveta, ktoré môže dnešným mladým ľuďom ukázať alternatívu k relativizujúcej sa postmodernej dobe.

Pevne veríme, že sa nám zároveň podarilo ukázať budúcim učiteľom predprimárneho a primárneho vzdelávania nové pohľady na vybrané žánre z literatúry pre deti, s ktorou budú vo svojom budúcom povolani v každodennom kontakte a rozšíriť databázu ich vedomostí o nové odborné zdroje.

Použitá a odporúčaná odborná literatúra

BAJZA, J.I. 1978. *Veselé príbehy a výroky*. (podľa originálu Veselé účinky a rečení, ktoré k stráveňú trúchlivých hodin zebrał a vydal Jozef Ignác Bajza, Trnava,1795) Tatran Bratislava, 1978.

BARANOVÁ. E. 2009. Synkretizmus hudby, poézie a obrazu. *In: Problémy recepcy v jednotlivých druhích umění*. Sborník KHV Pdf MU, Brno.

BERTAN, E. 1921. *Slovenské hádkanky* (podáva Ujo Myk a Strýko Cvik) Rimavská Sobota, 1921.

BETTELHEIM, B. 2000. *Za tajemstvím pohádek. Proč a jak je číst v dnešní době*. Lidové noviny, Praha 2000

ČAPEK, K. 1948. K theorii pohádky. In Marsyas čili na okraj literatury. Praha

ČEŇKOVÁ,J. a kol. 2006. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Portál.Praha 2006, ISBN: 80-7367-095-X

ČERNOUŠEK, M. 1999. *Děti a svět pohádek*. Praha. Albatros.

ČINČERA, J. 2007. *Práce s hrou. Pro profesionály*. Praha: Grada Publishing, a.s.. 2007. ISBN 978-80-247-1974-0.

ČUKOVSKIJ, K. 1981. *Od dvoch do piatich*. Mladé letá, Bratislava, 430 s.

DOBŠINSKÝ, P. 1923. *Prostonárodné hry slovenské*, Praha

DOBŠINSKÝ, P. 1880. *Prostonárodné obyčaje, povery a hry slovenské*. Martin, 1880.

DOBŠINSKÝ, P. 1993. *Slovenské obyčaje, povery a čary*. Podľa pôv. vydania Sborník slov. národ. piesní, povestí, prísloví, porekadiel, hádok, hier, obyčajov a povier, vyd.1870, Bratislava, 1993.

ĐURÍČKOVÁ, M. 1989. *Zlatá brána. Ludové rozprávky, pesničky, hádkanky, hry a povedačky pre najmenších*. Mladé letá, Bratislava. ISBN 80-06-00010-7

- DZUBÁKOVÁ, M. 1965. *Estetické impulzy klasického folklóru a súčasná slovenská poézia*. In: Slovenská literatúra, 12,1965, s. 573-587
- DZUBÁKOVÁ, M. 1976. *Ku genéze slovenskej folkloristiky*. Veda, Bratislava, 1976
- FLAJŠHANS, V. 1926. *Naše hádanky*. In: Národopisné aktuality, 18, 1926, 1-32.
- FRANCISCI-RIMAVSKÝ, J.: *Hádky, rukopis*. SNK- Archív literatúry a umenia, Signatúra M 20 F 8.
- FRANZ, Marie-Louise von. 2011. *Psychologický výklad pohádek. Smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. Portál, Praha. ISBN:978-80-7367-489-2
- HAJKO, D. 2003. *K premenám civilizačno-kultúrnych hodnôt v období globalizácie*. In: Hodnotové aspekty súčasného sveta. Nitra, 2003, Iris. ISBN 80-89018-57-2
- HAJNÁL, I. 1932. *Prostonárodné slovenské hádanky z Kysuckej doliny*. In: Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 24, 1932, 76-78
- HAVLÍNOVÁ, M. 1978. *Knižka pro rodiče o dětech a čtení*, Praha, Albatros, 84 s.
- HLAVÁČ, M. 1902. *Hádky (Z Trenčianska)*. In: Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 5, 1902, 97-98.
- HLEBOVÁ, B. 2006. *Žánre detskej literatúry v čítaní s porozumením*. Prešov: PF PU, 2006. 179 s. ISBN 80-8068-403-0
- HLŇŠKOVÁ, H. 2005. *Folklor v kontextoch : zborník príspevkov k jubileu doc. PhDr. Ľubice Droppovej, CSc.* Bratislava : Ústav etnológie SAV
- HRYCH, E. 1994. *Dějiny světového humoru*. Praha, Marsyas, 1994.
- CHALOUPKA, O. 1982. *Rozvoj dětského čtenářství*. Praha: Albatros, 1982.
- CHALOUPKA, O. 1995 a. *Škola a počátky dětského čtenářství*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-41-6.

- CHALOUPKA, O. 1995 b. *Rodina a počátky dětského čtenářství*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-40-8.
- CHMELOVÁ, E. 1954. *Krútime si reťaz. Detské ľudové hry*. Bratislava
- JÍROVÁ, M. et al. 1979. *Metodika výchovnej práce v jasliach a materských školách*. SPN, Bratislava, 1979.
- JURINA, J. 2002. *Život v postmodernej spoločnosti*. Bratislava : DaVel, 2002. 87 s. ISBN 80-900931-9-1.
- KLÁTIK, Z. 1975. *Slovo, kľúč k detstvu*. Mladé letá, Bratislava
- KOCHOL, V. 1977. *Folklór a literatúra*. In: Slov. národopis, 25, 1977, s. 214-224.
- Kol. 1978. *Literatúra pre predškolský vek a jej využitie v materských školách*. Zborník referátov z pracovného seminára v Modre. Mladé letá, 1978
- Kol. 2002. *O zážitkovosti a funkčnosti v literatúre pre deti a mládež*. Náuka, Prešov. 2003. ISBN: 80-89038-17-4
- KOLLÁR, J.: *Hádanky*, rukopis. SNK- Archív literatúry a umenia, Signatúra C 476.
- KOLLÁRIKOVÁ, Z., PUPALA, B. et al. 2001. *Predškolská a elementárna pedagogika*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-585-7.
- KOPÁL, J. 1991. *Detský svet v umeleckom obraze*. Nitra: PF, 1991. ISBN 80-85183-14-5. KOPÁL, J. 1970. *Literatúra a detský aspekt*. Bratislava: SPN, 1970. 195 s.
- KOPÁL, J. 1995. *Poézia pre deti (v interpretácii a recepcii)*: ULUK, VŠPg Nitra, 1995. ISBN: 80-88738-97-0
- KOVÁČOVÁ, Z. 2006. *Hádanky v slovenskej literatúre*. [Diplomová práca] PF UMB, Banská Bystrica, 2006.
- KOVÁČOVÁ, Z. 2006. *Hádanka kedysi - hádanka dnes*. In: RARA AVIS II. Zborník 2.a 3. medzinárodnej konferencie študentov a doktorandov Na kus reči. Trnava, FF UCM, 2006, s. 64-70, ISBN 80-89220-52-5

- KOVÁČOVÁ, Z.- KOVÁČIK, Ľ. 2008. *Hádanky a kritické myslenie*. In: *Prostriedky edukácie v škole 21.storočia*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. PF UMB Banská Bystrica, 2008, s. 127-130, ISBN 978-80-8083-565-1
- KOVÁČOVÁ, Z. 2009. *Príbuznosť hádaniek s inými žánrami*. In RARA AVIS. Zborník zo 6.medzinárodnej konferencie študentov a doktorandov Na kus reči. Trnava, FF UCM, 2009, s.73-78. ISBN 978-80-8105-153-1
- KOVÁČOVÁ, Z. 2009. *Pár slov o interpretácii hádaniek a kritickom myslení*. In Slavica iuvenum X. Sborník FF Ostravské university, Mezinárodní setkání mladých slavistu. Ostrava, 2009, s.15-20, ISBN 978-80-7368-741-0
- KOVÁČOVÁ, Z. 2010: *Niektoré možnosti spestrenia vyučovania literatúry*. In: *Vzájomná informovanosť – cesta k efektívnemu rozvoju vedecko-pedagogickej činnosti*. Zborník z konferencie doktorandov. Nitra, UKF, 2010, s.46-53. ISBN 978-80-8094-715-6
- KOVÁČOVÁ, Z. 2010. *Humor a dvojsmysly v hádankách*. In: Slavica iuvenum XI. Sborník FF Ostravské university, Mezinárodní setkání mladých slavistu. Ostrava, 2010, s.339-344. ISBN 978-80-7368- 931-5
- KRČMÉRY, Š. 1929. *Poézia slovenských hádanôk*. In: *Slovenské pohľady*, 45, 1929, 488-499.
- LEŠČÁK, M. 1981 a. *Slovenské ľudové hádanky*. Bratislava, Tatran,1981
- LEŠČÁK, M. 1985. *K hraniciam folklórnych žánrov*. In: *Slovakistické štúdie*, Martin, 1985, 493 – 498.
- LEŠČÁK, M.1981 b. *Pramene k štúdiu slovenských ľudových hádaniek*. In: *Slovenský národopis*, 1981, 4, 524-529.
- LEŠČÁK, M.. 2001. *O asimilácii folklórnej a literárnej komunikácie*. SAV Bratislava, 2001, s.171, ISBN 80-88926-16-5
- LEŠČÁK, M.-SIROVÁTKA, O. 1982. *Folklor a folkloristika*. Smena Bratislava, 1982

- LIBA, P. 1991. *Literatúra a folklór*. (Príspevok k literárnemu folklorizmu) ULUK PF Nitra, 1991, ISBN: 80-85183-35-8
- MARČOK, V. 1980. *Eстетika a poetika ľudovej poézie*. Tatran, Bratislava. 1980
- MARČOK, V. 1978. *O ľudovej próze*. Bratislava : Mladé letá.
- MELICHERČÍK, A. 1943. *Slovenský folklór*. In: Slovenská vlastiveda II, Bratislava, 1943
- MELICHERČÍK, A. 1959. *Slovenský folklór*. Bratislava, 1959
- MIKO, F. 1980. *Hra a poznanie v detskej próze*. Bratislava: Mladé letá, 1980.
- MINÁRIK, J. 1977. *Stredoveká literatúra svetová, česká, slovenská*. SPN Bratislava, 336 s.
- MISTRÍK, E. 2006. *Slovenská kultúra v multikulturalizme*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, 2006. ISBN 80-8050-909-3
- MONTESSORI, M.: *Absorbujúci mysl. Vývoj a výchova dieťaťa od narodenia do šesti let*. NSPS, Praha, 2003 ISBN 80-86-189-02-3
- OBERT, V. 1985. *Práca s literárnym textom pre deti a mládež*.: SPN, Bratislava. 1985
- OBERT, V. 2002. *Detská literatúra a čitateľský rozvoj dieťaťa*. Nitra: Aspekt, 2002. ISBN 80-88894-07-7.
- ONDREJKA, K. 1987. *Mladí sa hrá*. OPUS, Bratislava.
- ONDREJKA, K. 1976. *Tradičné hry detí a mládeže na Slovensku*. SAV Bratislava
- ONDREJKA, K.-Biřová, A. 1965. *Hry so spevom pre materské školy*. Bratislava.
- PIAGET, J. – INHELDEROVÁ, B. 1993. *Psychológia dieťaťa*. Bratislava: SOFA, 1993. ISBN 80-85752-33-6.
- PITONJAK, T. 1904. *Hádanky zo Spiša*. In: Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 7, 1904, 58-59.

- PIUS, M. 2012. *Od mýtov k rozprávkam (Ako vznikli slovenské ľudové rozprávky)*. Goralinga, Bratislava, 263 s., ISBN 978-80-970042-9-3
- PLICKA, K. 1964. *Zlatá brána. Slovenské deti vo svojich tradičných hrách*. Bratislava
- POLIAK, J. 1970. *Podoby a premeny literatúry pe mládež*. Mladé letá, 1970
- POLIAK, J. 1983. *V službách detskej literatúry*. Mladé letá, BA, 1983.
- PUPALA, B., ZÁPOTOČNÁ, O. et al. 2003 *Rané štúdie o ranej gramotnosti*. UK, Bratislava. 2003. ISBN: 80-223-1806-X
- POPOVIČ, Anton et al. 1976. K poetike hádanky. In: *Slavica Slovaca*, 11, 1976, 4, s.364-368
- POPOVIČ, Anton et al. 1981. *Interpretácia umeleckého textu*. Bratislava: SPN, 1981.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. 2003. *Pedagogický slovník*. 4. aktual. vyd. Praha : Portál, 2003.
- Program výchovy a vzdelávania detí v materských školách, MŠ SR (1999), ŠPU Bratislava, Ludoprint, ISBN 80-967721-1-2
- PROPP, J. V. 1971. *Morfológia rozprávky*. Tatran Bratislava
- PROPP, J. V. 2008. *Morfologie pohádky a jiné studie*. H&H Jinočany. ISBN: 987-80-7319-085-9
- RAKÚS, S. 1995. *Poetika prozaického textu*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1995.
- RUSNAČKOVÁ, M. (eds.) 1985. *Naším deťom.*: SPN, Bratislava, 1985.
- RUSŇÁK, R. 2006. Doba, rozprávka a dieťa v mediálnom kontexte. In: *Slovo o slove*, Prešov, 12, 2006, s.156-168, ISBN: 80 - 8068 - 491 – X
- RUSŇÁK, R. 2005. Mytológia ako archetyp tradičných rozprávok. In: *Slovo o slove [11]: zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej*

- fakulty v Prešove.* - Prešov : Katedra komunikačnej a literárnej výchovy
Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity, s. 176-179
- SEDLÁK, J. 1972. *Epické žánre v literatúre pre mládež.* SPN Bratislava
- SIROVÁTKA, O.:1985. *Současná česká literatura a folklór.* Academia Praha,
1985.
- SLIACKY, O.1990. *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1945.*
Mladé letá, Bratislava. ISBN: 80-06-00150-2
- SLIACKY, O. 2007. *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku
1960.* LIC, Bratislava. ISBN: 978-80.98222.32.2
- SPUNAR, P. 1987. *Smích a pláč středověku.* Odeon, Praha, 1987
- ŠIMONOVÁ, B. 1994. *Žáner v pohybe: reflexie o rozprávke.* Pedagogická
fakulta, UMB Banská Bystrica
- ŠIMONOVÁ, B. 1997. *Slovenská literatúra pre deti a mládež.* Textová a
študijná príručka. UMB, Banská Bystrica
- ŠMAHELOVÁ, H. 1989. *Návraty a proměny. Literární adaptace lidových
pohádek.* Praha: Albatros.
- ŠVÁBOVÁ, B. 2012. *Riekanky a detské hry v predprimárnom období.* Verbum,
Ružomberok, 89 s. ISBN 978-80-8084-858-3
- Štátny vzdelávací program pre predprimárne vzdelávanie ISCED 0 (2008)
- Štátny vzdelávací program pre predprimárne vzdelávanie v materských
školách (2015)
- TUČNÁ, E. 2000. *Marginálie o literatúre pre deti.* Nitra: Univerzita
Konštantína Filozofa;
Filozofická fakulta, 2000. ISBN 80-8050-300-1.
- VITÉZOVÁ, E. 2016. *Dieťa a kniha.* Trnavská univerzita, Pedagogická fakulta,
Trnava. ISBN 978-80-8082-961-2
- ZÁTURECKÝ–BOROVHÁJSKY, A. P. 1894. *Slovenské hádky.* Martin, 1894

- ZÁTURECKÝ–BOROVHÁJSKY, A. P. Čím sa všetko naše deti baví. In: *Doma a škola*, 8,1892, s. 149-153, 209-213
- ZÍBRT, Č. 1908. *Slovenské hádanky*. In: *Český lid*, 1908, 133-140, s.302-308.
- ZÍBRT, Č. 1914. *Slovenské hádanky z r. 1720*. In: *Český lid*, 1914, s.429- 430.
- ZIGOVÁ, E. 1979. *Metodika literárnej výchovy pre materské školy*. Bratislava: SPN, 1979.
- ZIGOVÁ,E.-OBERT,V. 1981. *Literatúra pre deti a mládež s metodikou* SPN, BA, 1981.
- ZIMA, P.V. 1998. *Literárni estetika*. Olomouc. Votobia, 1998, 447.s.ISBN 80-7198-329-2
- ŽATKO, R. 1948. *Slovenské hádanky*. In: *Slovo a tvar II*,1948, s.47-51.
- ŽATKO, R. 1959. *Hádanky Slovákov v Maďarsku*. In: *Slov. národopis*, 7, 1959, s.129-131.
- ŽILKA, T. 2006. *(Post)moderná literatúra a film*. ULUK UKF Nitra, 2006 ISBN:80-8094-041-X
- ŽILKA T. et al. 1997. *Teória literatúry pre gymnáziá a stredné školy*. Litera BA, 1997,ISBN: 80-85452-52-9
- ŽILKOVÁ, M.: *Dieťa v kontexte postmoderny*: UKF Nitra, FF, Nitra, 1999, ISBN.80-8050-223-4
- ŽILKOVÁ, M. 2000. Literatúra pre deti a mládež z aspektu jej funkcií. In. *Zlatý máj: O detské literatúre a umění*. Praha: česká sekce IBBY, s.26-31.

Rukopisný materiál

DOBŠINSKÝ, P. *Prostonárodné hádky či hádanky. Hádanky, rukopis.* SNK - Archív literatúry a umenia, signatúra C 470.

FRANCISCI-RIMAVSKÝ, J. *Hádky, rukopis.* SNK - Archív literatúry a umenia, signatúra M 20 F 8.

KOLLÁR, J. *Hádanky, rukopis.* SNK – Archív literatúry a umenia, signatúra C 476

ONDREJKA, K. *Detské hry.* Rukopis, 1960, AT ÚEt SAV, Inv. č. 443.

NIKOLAJOVÁ, R.. *Detské hry, Pastierske zvyky – Liptov.* Vedecký archív Národopisnej spoločnosti Slovenska,, Inv. č. 357.

LUKÁČOVÁ, D.: *Súčasný stav detského folklóru v baníckej oblasti Hodruša - Hámre.* Vedecký archív Národopisnej spoločnosti Slovenska, Inv. č. 701.

MAJERÍK, V.: *Detské hry, povery, pranostiky – Veľká Lesná.* Vedecký archív Národopis. spoločnosti Slovenska, Inv. č. 334.

Príloha 1

Božena Němcová: O Popelušce

Bylo jedno krásné děvčátko a říkali jí Popeluška, protože se na veky po domě paprčila a popelila. Měla otce vlastního a měl ji velmi rád, ale cože, když měla zlou macochu, a, horší macochy, sestru nevlastní, dceru macošinu, která ji neměla ani za mák ráda. – Všecko dobré své jen dala, co odpadlo, Popelušce. – Její dcera pěkné šaty měla, Popeluška vždy jen sukénku režnou. Proto také mezi lidi jít nemohla a macocha jí také nedala, ani do kostela nikdy jít nesměla, a jen se na veky v popele paprčit musela a všecko sama urobiť.

Ale Popeluška byla vždy dobré mysli, ani si nenaříkala, ačkoliv se jí křivda děla.

Jednoho dne šel otec do města na jarmok; než odešel, ptal se dcer, cože jim má přinést jarmočného? Dora, nevlastní jeho dcera, poroučela si, aby jí otčím přinesl drahé rúcho a skvostný šperk, jakový žádné děvče v místě nemá.

„A čože mám tebe, moja diouko, doniesť jarmočno?“ – ptal se otec Popelušky.

„Jaj, tatuška muoj, já si nič inšieho nežiadám, hiba to, čo vám o líco uderí, keď horou pojđete“ – odpověděla skromná Popeluška.

„Nuž, diouka moja, to sa ti mouže stát“ – řekl otec, ale macocha i Dora se jí vysmály, že je hloupá. – Otec šel tedy na ten Jarmok, a když svoje řízení odbyl, koupil pro dobrou vůli a domácí pokoj pastorkyni, co si byla žádala, ač by to byl raději Popelušce dal. – Když se domů vracel, šel horou (lesem). V myšlenkách zamorený šel cestou, neohlížeje se ni vpravo, ni vlevo – až tu náhle vrazí do lískového keře a proutek lískový o líce mu zavadí.

Pomněv na svoji dcerušku, utrhł hranu oříšků, aby jí žádost vyplnil. – Když domů přišel, běžely dcery vstříc; Dora se hned ptala po jarmočném, ale Popeluška byla jen ráda, že má tatuška doma; ani si na žádost svoji už nezpomněla, až když otec Doře drahé rúcho a šperk podával a jí hranu lieskovců; – s takovou radostí ji přilmla, jako by z ryzého zlata byla.

„Veru máš to vzácný dar!“ smály se jí macocha a sestra, ale Popeluška na ně nedbala a hranočku si za ňadra schovala. – Druhý den byl svátek a všickni lidé šli do kostela, jen Popeluška doma zůstat musela. Když macochu prosila,

aby jí nějaké hábočky dala, aby také do kostela jít mohla, osopila se na ni: „Či ty, hnusná tvár, Popelvár, by si do kostela sa opovážila ísť? – Doma zuostaneš; tuto ti práca, a kym domů príděm, nach je to hotovo,“ kázala macocha – a sesypavši popel s prosem, s věrtel toho Popelušce k přebírání uchystala.

Když odešli, šla Popeluška plačíc k studní pro vodu, aby se trochu obriadila, dokud by matka domů nepřišla. – Jak se do studně nahýbala, tu vypadla jí ze zaňadrí hranočka oříšků a spadla do studně. – I zkríkla uleknutá a o málo že za ní neskočila. – „Ach, má milá hranočka, vyjdi že mi von!“ – volala žalostně do studně, nahýbajíc se přes vroubení. Jak tak pláče a volá po ztraceném dárku, vylézá ze studně žabka; když až na okraj studně vylezla, na Popelušku se podívala a na studeň oříšek z huby položila. – „Ach, ty milá žabičko, moje sestřičko, či to mně ten oříšok nesieš?“ zaradovala se Popeluška a po oříšku sahala.

„Tebe ho nesiem, tebe,“ pravila žabička, když oříšek Popelušce na dlaň pustila; „rozlúpní ho, a čo v ňom najdeš, to je tvoje“ – odpoveděla žabka a zpátky do studně skočila. – Popeluška ihned oříšek rozloupla, ale div že ho zase do studně nepustila radostným leknutím, když se do něho podívala. Ležely v něm slunéčkové šaty. – „Jaj, či je to krása! zvolala – „a že to je moje! A či já sa budem znáť do tiech šiat odiať? Nuž ale veď já musím aj prácu zhotoviť, čo mně macocha uložila!“ – zasmutnila se Popeluška, ale jen na okamžení, o chvíli pospíchala s oříškem do izby, a šest holubiček, slítko se střechy a za ní do izby vletělo. – Tři za ni proso z popele vybíraly, tři ji strojily.

Když se umyla a do slunéčkových šatů ustrojila, celá se jásala. Než ji ty tři ustrojily, druhé tři proso z popele vybraly; poděkovala jim Popeluška pškně krásně, ony ji přes práh vyprovodily a zase na střechnu sedly.

„Mlha za mnou, mlha ppredo mnou, slnéčko boží nado mnou!“ – pravila, vycházejíc ze vrat, a potom rychle do kostela pospíchala. Jak do kostela vešla, všech oči se po ní obracely a jeden ptal se druhého: „Čo je to za jedna?“ Ale nikdo ji neznal, ani otec, ani macocha, ani sestra ji nepoznali. – Byl v kostele také mladý kníže, a ten, co Popeluška do kostela vstoupila, oči s ní nespustil. Když bylo po kostele, v patách šel za ní, ale sotva práh překročila, už jí nebylo. – Ptal se kde koho, či je to krásná panna – ale nevěděl mu nikdo pověditi. – Umínil si, že si druhou neděli pospíší, aby jí dostřehl. Popeluška, jak před kostel vkročila, pustila mlhu za sebou, mlhu před sebou, a neviděna domů přiběhnouc, svlékla rychle šaty slunéčkové, do oříšku schovala a oříšek u studně pod kámen položila, zavolavši do studně: –

„Žabičko, moja sestričko, nach že mi na něj pozor daj!“ – Potom rychle do chyže běžela, do režné sukénky se oblékla, hlavu zavázala šedým šatem, a když macocha domů přišla, nebylo ani známky nikde, co se tam dělo, ba macocha se divila, že už Popeluška s prací hotova.– Dora o ničem nemluvila než o krásné paničce, co v kostele byla, ale když se jí Popeluška ptala, jaká byla ta panička a odkud, osopila se na ni Dora: „A čože sa ty opovažuješ o něj rozprávěť, ty strapa – paprč ty sa v tvojom popele – to je nie tvoja vec!“ – Popeluška věděla víc než oni, ale ani otcí nepověděla, a už nebyla tak smutná jak bývala.

Druhou neděli prosila Popeluška zase macochu, aby jí vzaly do kostela, ale jako vždy tak i tenkrát macocha jí odbyla, že tam nepatří; a davši jí místo kostela přebírat mák z popele, čtvrtci dobré míry, sama do kostela s dcerou odešla. – Popeluška, jak macocha paty vytáhla, ihned k studni pospíšila – nemusela ani volati, žabička už na okraji seděla a oříšek druhý na ruku jí položila, řkouc, aby si ho rozloupla, co v něm najde, že její. Po té do studně skočila a Popeluška udivená, „ale sa ja nebudem znáť do tiech šiat odiať. – A či vy mně, holubičky, moje sestričky, zase pomuožete?“ – A šest holubiček hned dolů slítlo se střechy a do izby za ní letěly. – Tři jí strojily, tři mák z prosa vybíraly. – Než jí ty tři ustrojily, druhé tři mák z popele vybraly. – Poděkovala jim Popeluška pěkně krásně, ony jí přes práh vyprovodily, a ona pustíc mlhu před sebou, mlhu za sebou, sluněčko nechajíc nad sebou, do kostela pospíchala.

Už jí čekali, a mladý kníže ani dočkatí se jí nemohl. – Pobožnost jeho za nic nestála. – Popeluška se také po něm ohlédla, ale jen tak na půl očka, a jakmile po kostele bylo, rychle ven se brala. – Kníže, ač byl tenkrát rychlejší, přece mu pod rukou skoro zmizela. – Byl již všecek zarmoucen, že nejen jí zadržení nemůže, ale ani se dovědět, kdo a odkud by byla. – Umínil použití lsti. – Popeluška zatím domů pospíchala, šaty pěkně do oříšku uložila, oříšek pod kámen u studně k druhému položila, a než matka přišla, již se zase v popeli paprčila. – Tu bylo zase řeči o té krásné paničce a o krásném knížeti, jak se po ní ptá a jí hledá, až Popeluška brzy zčervenala jako růže, brzy zbledla jako lalije, jen že to nikdo pod sivým jejím šátkem neviděl, v němž krásnou svou hlavu zavitou měla. – Jak-koli se ale Popeluška zmínila, že by si přála paničku vidět, hned macocha i Dora na ni vyjely jako zmije, že ona toho není hodna.

Přišla třetí neděle, a zase prosila Popeluška, aby jí vzala macecha do kostela, ale macocha jí nečistě vyhřešila, naměřila s půl věrtele popele s laněným semiačkem a přebrat jí to kázala. Popeluška neřekla ani tak, ani tak, nechala

macochu s dcerou odejít a sama potom k studni se obrátila, kde ji žabička již čekala, majíc v hubě poslední oříšek. „Rozlúpni ho, čo v ňom najdeš, je tvoje; mňa už viac neuvidíš“ – řekla žabička.

„Ach, ty milá žabičko, moje sestřičko, ako sa já ti odslúžím?“

„My smo ti slúžily za to, že si dobrá k nám bola, a za to aj šťastná budeš!“ – a po těch slovech žabička do studně skočila. – Popeluška rozloupla oříšek a byly v něm šaty hvězdičkové, nejinak se zdálo, než jako by ze samých drahých kamenů složeny byly. – „Ach, či je to krása!“ zvolala uradovaná, „a či vy mně, holubičky, moje milé sestřičky, pomuožete sa do toho pripravit?“ – „Ppomuožeme, pomuožeme, aj prácu ti urobíme, keď si k nám dobrá bola“ – odpověděly holubičky a slítnuvše se střechy, do izby za ní letěly. – Tři vybíraly semínko z pepele, tři ji strojily. – Než ji tři ustrojily, druhé tři semínko vybraly. – Poděkovala se jim Popeluška co nejpěkněji a slovy: „Mlha za mnou, mlha predo mnou, slnέčko nado mnou!“ – vyšla ze dveří a ke kostelu pospíchala. – S toužebností očekával mladý kníže, zvědavě ostatní lid, jestli zase krásná panička přijde, a ona tu, – hle – neviděna přišla a stojí na své blánce jako ta jasná hvězda zornice, když z večera na obloze zasvitne. – Kníže radoval se, že mu tenkrát neujde a Popeluška se několikrát po knížeti ohlédla, myslíc, že je to posledníkrát, co ho vidí. – Líbil se jí, a kterak ne, když byl pěkný a všem lidem se líbil. – Proto ale přece z kostela pospíchala, jako jindy. – Tenkrát ji ale kníže předešel. Jak vyšla z kostela, přistoupil k ní, prose, aby mu zjevila kdo je a mu dovolila domů ji provoditi. – Popeluška sama nevědouc proč, nebyla s to promluvit, ačkoliv by ráda byla něco řekla; když ji prosil, aby mu dovolila – jen na dostřelení ji doprovoditi, zavrtěla hlavou, pustila před sebou i za sebou mlhu a před očima mu zmizela. – Něco mu ale přece od ní zůstalo a sice malinký její zlatý střevíček uvázl na smole, jíž dal namazati cestu před kostelem, aby utéci nemohla. Neviděvši nastrojenou lest, šlápla na smolu – a hned se jí zlatý střevíček zachytil. – Nechajíc střevíček na smole, o jednom domů běžela. – Sotvaže se svlékla a šaty uložila, už byly macocha i Dora také doma. – I vyzuměla Popeluška z jejich rozprávky, že kníže střevíček její má a že jí to nastrojil schválně; byla by se ráda na něho hněvala, kdyby jí bylo dobré srdce dalo. – Mělať střevíčky jen jediný pár, co byly u sluněčkových šatů, při druhých střevíčků nebylo; bylo jí to tedy dost líto, neboť bez střevíčku nemohla se ani do šatu ustrijit. – O nedlouho roznesl se chýr, že kníže od chýže k chýži chodí a že si každá mladá ženská střevíček ten obouti musí; která ho obuje, ta že jeho bude – neboť on prý myslí, že ho jiná obouti nemůže, než ta, které patří.

„A či já ho obujem, mamko?“ ptala se Dora mamy. – „Máš velký palec, diouka moja, ale nič se za to nestaraj, keď ti črievic malý bude, muožem palec okresať“ – mínila matka. Když kníže všechny chýže pochodil a nohu nenašel, na kterou by střevíček se byl hodil, přišel naostatek i do chýže, kde Popeluška bydlela. – Popeluška také chtěla do izby se podívat, ale macocha ji vyhnala ven a strčila ji pod koryto. – Zatím si Dora střevíček obouvala, ale pro palec nemohla ho obouti, teprv když jí mama palec okresala, střevíček obula, ale nemohla v něm bolestí dostúpiti; přece však s velikým namaháním přešla izbu a pak jako Herodiana za stůl sedla. Kníže vida, že má střevíček na noze, – nevěda ale, že si proto palec osekati dala, – myslel, že to snad přece ona, ačkoliv se nikterak podobou na jeho krásnou paničku neponášela. – „A či viac dcer nemáte?“ ptal se ještě jednou matky.

„Nemáme, hiba tu“ – odpověděla macocha; starý otec rád by byl řekl, že má krásnou dceru, ale bál se ženy. – Tu ale kohout v pivovaru zakokrhla: Kikirikí – kikirikí, pekná diouka pod koryty, pluhavá za stolíky! – Macocha se na kohouta rozběhla, kníže ale srozuměv, co kohoutek kokrhla, poručil otcí, aby přivedl druhou dceru. – I vyvolal otec Popelušku z pod koryta, ona ale utekla dříve ke studni, že se vraj umyje. Ale zatím rozluskla oříšek, v němž byly slunéčkové šaty, rychle je přes sebe přehodila, druhé dva oříšky za řadra schovala a o jednom střevíčku šla do izby, kde kníže s nedočkavostí čekal upopelené, jak mu otec řekl, děvče. Tu hle, div a radost – neznámá krásná panička sama do dveří vchází, a všickni poznají teprv Popelušku. – Starý otec zaplakal radostí nad svojí Popeluškou, kníže ale hned k ní přistoupil, za ruku ji uchopil a více ji pustiti nemínil. – Dora a macocha vztekem sršely, dokonce když Popeluška vypravovala, kterak k šatům přišla. – Doře střevíc svlékli a Popelušce obuli, které byl na nohou, jako by ho na ni ulil. – Kníže hned prosil, aby za něho šla – lepší ženy přátí si nemohl. – Popelušce líbil se mladý kníže zrovna dost, otec též rád je požehnal, byli tedy svoji. – Když Popeluška do vozu sedala, ohlédla se ještě jednou k studni, děkujíc dobré žabičce, – kohoutek ale a holubičky, když Popeluška ze vrat vyjžděla, schytily se na křídla a letěly s ní, kohoutek sedl na vůz, holubičky poletovaly nad vozem. – Starého otce vzal kníže také s sebou, a v pusté chyžici zůstala zlá macocha a hrdá Dora opuštěny a samy – bez lásky a bez radosti

Zdroj: <http://www.muzeumbn.cz/o-popelusce/> (cit. 31.8.2016)

Príloha 2

Laktibrada

Podali: Jonatan Čipka Hradovský z Malého Hontu; Ondrej Návojský a Pavol Dobšinský z Gemera; vypravuje tento posledný.

Jeden chudobný človek mal od svojej prvej ženy jednu dcéru. Nezadlho, ako mu tá prvá žena umrela, vzal si druhú ženu, a tá tiež mala od svojho muža dcéru, rovesnicu tamtej. To dievča, čo od tej prvej ženy mal, bolo veľmi statočnô a poriadno; ale toto druhô nedobre sa správalo a nikdy nič robiť nechcelo. A predsa tá macocha vždy len svoju dievku vychvaľovala, že aká to robotnica, aká to statočná dievka; a tú svoju pastorkyňu bila a naháňala a ustavične ju hrešila, že aký to darobník, aký leňoch.

Chodievali tieto dve dievčatá spolu na priadky. Tá macochina dievka naveky na priadkach len smiech a zhon robila a nikdy vreteno nenapriadla; táto druhá zase vždy ticho sedela, priadla a domov aj po dve, aj po tri plné vretená donášala. Ale macocha i pri tých priadkach len svoju vychvaľovala a ukazovala si mužovi tie vretená, čo tá jeho dievka napriadla:

„Pozri,“ povedá, „tvoja dievka nič nevie a moja akú peknú priadzu má.“

A tak aj pred druhými ľuďmi svoju chválila a tamtú ohovárala a hanbila.

Raz išli tieto dve dievčatá večer z priadok do domu. Len tu, ako už mali pri dome cez lesu prekráčať, prebehne tá macochina dcéra túto a skoro prekočí cez lesu. Ako už bola za lesou, povie ku nej:

„Ach, sestrička moja drahá, dajže, daj, zadržím ti tie tvoje vretená, kým prejdeš cez lesu; aby si dáko nespadla a na ne sa nepreklala.“

Táto nič zlého nemyslela a podala ich. Sotva boli vretená v ruke, hybaj tá popredku k materi aj k otcovi, a začala sa chváliť, že koľko ona napriadla a jej sestra že nič.

Ešte len teraz nastal krik a zrada pre neborkú sirotu!

„Vidíš,“ povedá macocha k mužovi, „tá tvoja chýrečná dcéra je len taká daromnica. Dobrou sa stavia a neurobí ani čerta. Ja ti takého hniliaka viacej v dome trpieť nebudem. Urob si s ňou, čo chceš, zajtra ráno ti ju vypravím z domu.“

*

Ráno ešte za tmy naviazala macocha do starých handár a mieškov miesto múky popola, miesto kaše piesku, miesto slaniny kusy z dosák, miesto chleba skáľa a povedala si mužovi: „Tu som ti jej nahotvila strovy, slaniny a chleba

na cestu, pakuj sa mi s ňou z očí a daj ju dakde do služby, kde môžeš, nech ju viac nevidím.“

Otec vzal sekeru na plece, pobral sa aj s dcérou preč a zaviedol ju do hory. Tu nazotínal stromov a vystavil jej jeden domček. A neďaleko na buka pripravil jedno kladivce, aby klopalo, keď naň vietor zaveje. Potom jej povedal:

„No, ostaňte ty dievka moja len tu, a ja ti ešte idem dreva narúbať, čo si pri ňomješ uvaríš. Veď ma ty počuješ, kde budem rúbať.“

A on ju tam nechal a sám odišiel domov.

To kladivce^[9] na tom buku vietor neprestal pohybovať, nuž ono naveky klopalo: klop, klop! A milá dievka sa vždy nazdávala, že to otec to drevo rúbe a čakala, kým s narúbaným sa vráti. Len tu veru raz už večer prichodí a milý otec sa ešte nevracia. Vyjde von obzrieť, či ho dakde nevidí, tu počuje kladivce na strome: klop, klop! Vtedy sa, neborká, spamätala a poznala, že ju to otec oklamal. Bola už aj lačná, nuž išla dnu ten svoj batôžtek rozviazať, že si aspoň kus chleba zaje. A tu miesto chleba skaly, miesto múky popol a miesto kaše piesok.

Rozžalostila sa, neborká, a začala veľmi plakať. Vtom, ako tak plače, príde jeden starý zarastený žobrák ku nej do chyže.

„Pán Boh daj šťastia, dievka moja!“ riekne ku nej staručký žobrák.

„Pán Boh daj i vám, starý otec!“ odpovie dievča. „Vitajteže pri nás, vitajte!“

„Ďakujem pekne, dievka moja; či by si ma trochu nezmyla, aj večeru či by si mi nedala?“

„Ach, veru by som vás vďačne aj zmyla aj nachovala; ale vidíte, ja tu ani vody nemám, ani do čoho nabráť, keby aj bola. A moja macocha mi miesto múky popola, miesto kaše piesku do batôžka naviazala.“

„No, nič to, dievka moja, len ty choď von na dvor, nájdeš tam studničku.“

Ona ide na dvor; tu tam studnička, pri nej vedierce. Načrela vody a niesla dnu. Príde dnu; tu tam po stenách tanieriky, aj misky nakvačané a na polici hrnce. A starý žobráčik už bol za ten čas ohňa rozdúchal. Ani dobre svojím vlastným očiam neverila. Ale chytro len postavila tej vody, aby oletnela. Rozviazala ešte ten svoj batôžok, či ešte dač v ňom nenájde; a tu: miesto popola múka, miesto piesku kaša, miesto dosák pôlty slaniny a miesto skáľa chlieb. Hneď postavila večeru.

Potom staručkého pekne poumývala, obriadila, nachovala a do tej svojej komôrky na tie svoje handričky uložila. Sama si ľahla do izbičky na lavičku a usnula.

O poľnoci klope voľač na dvere a volá:

„Na piad' chlap, na piad' chlap, na lakeť brada;
otvor mi, otvor mi, dievčička mladá!“

Ona skočí a otvorí; tu vidí jednu Laktibradu pred sebou. Laktibrada prišla dnu a veľa dukátov a zlata jej doniesla.

„Toto ti,“ povedá, „za to, že si ma tak dobre vyslúžila. Bo ten starý žobrák, to som ja. A teraz choď, ľahni si sama v komôrke do postele.“

A vtom Laktibrada zmizla.

Ona šla do komôrky a tu miesto starých handár pekná posteľ odpravená a jedna truhla, plná šatami! Nikdy sa jej ešte tak sladko nespalo ako tej noci.

Na tretí deň ju šiel otec z domu opáčiť. Myslel si, že alebo od hladu skapala, alebo že ju tam divé zvery roztrhali, a tak že aspoň kosti z nej pozbiera. Tu príde ku dievke, a tá v peknej chyži sedela a priadla.

„No, akože sa ty tu máš, dievka moja?“

„Dobre, otec môj; veru ste ma do lepšej služby nemohli zaviesť,“ hneď sa mu pochválila a začala rozkladať, ako sa jej vodilo. Potom mu dala za obrus dukátov so sebou.

Milý otec ide s dukátmi domov. Ešte len zďaleka išiel, už ho doma sučka zazrela a začala štekať:

„Pred ním ide cen, cen;
za ním ide cen, cen!“

„Nie tak, sučka moja,“ ozve sa macocha, „ale:

Pred ním ide hrk, hrk;
za ním ide hrk, hrk.“

Ale sučka neprestala:

„Pred ním ide cen, cen
za ním ide cen, cen!“

Tu príde gazda do chyže a povie:

„Ženo, daj košiar!“

A ona:

„Ešte by ja na tvojej dievkinke kosti dala košiar?“

Iba keď začne dukáty z obrusa sypať, vtedy žena chytila košiar a zbierala, čo sa bolo rozsypalo.

*

„No, aleže už teraz aj moju dievku odved' slúžiť, keď si tvoja tak dobre vyslúžila,“ hovorila macocha.

A hneď začala tú svoju dievku vyprávať. Dala jej peknú novú posteľ so sebou, aj šiat od výmyslu sveta, aj strovy, aj omasty, koľko len stačila uniesť. A s tým šiel i s touto milý tatko do hory, vystavil jej domček aj komôrku a nechal ju tam.

Sedí ona, sedí v tej chyži a rozmýšľa, čo si bude variť. Večer príde dnu starý žobrák:

„Pán Boh daj šťastia, dievka moja! Či by si ma nezmyla?“

A ona vezme metlu:

„Ešte som len teraz prišla a už ťa čert doniesol!“

A vybila ho von.

„No, veď je nič, dievka moja!“ povedal žobráčik a tašiel.

Ona si navarila, najedla sa a ľahla si do postele a spala, len tak odľukovala.

O polnoci príde Laktibrada a volá:

Na piad' chlap, na piad'chlap, na lakeť brada;
otvor mi, otvor mi, dievčička mladá!

Ona sa zľakla a skryla sa za pec do kúta. Tu Laktibrada dvere vylámal a stal si naprostred chyže a zase tak kričal. Potom ju chytil a z kože ju vytriasol. Mäso z kostí poobhrýzal a kožu zavesil na dvere. Potom vzal hlavu a gamby z úst odrezal; že sa len tak zuby vyškierali. Vybíl jednu šibu na obloku a tam zastrčil tú hlavu.

Na tretí deň ide otec z domu po dcéru; a žena mu nový novučičkový obrus dala so sebou. Prichodí ku domčeku, a tu vidí hlavu a zuby z obloku strčať.

„Ej,“ povedá, „musí jej dobre byť; ešte len zďaleka idem a už sa mi usmieva.“

A tu príde dnu; tam iba kosti na jednej hrbke a koža na dverách zavesená a hlava v obloku zastrčená. Nepovedal nič, len zobral, čo našiel do obrusa, a poď domov.

Prichodí ku domu, tu ho zazrie sučka a začne:

„Pred ním ide hrk, hrk;
za ním ide hrk, hrk.“

„Nie tak, sučka moja,“ ozve sa mater, „ale:

Pred ním ide cen, cen;
za ním ide cen, cen.“

Ale milá sučka neprestala:

„Pred ním ide hrk, hrk;
za ním ide hrk, hrk.“

Žena vzala metlu a odbila ju.

Otec prišiel dnu do chyže a ona skoro doniesla kôš, že sa jej budú sypať dukáty. Tu sa vysypú samé obhryzené kosti.

Zdroj: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/585/Dobsinsky_Prostonarodne-slovenske-povesti-Prvy-zvazok/3#ixzz40edyd8Rh

Príloha 3

Jelenček

Podali: z Gemera P. Dobšínský, S. Ormis, z Malohontu Ján Čipka, Karol Venich, Janko Rimavský, z Liptova zbierka Važecká; zo Šariša Adolf Reuss; rozpráva: A. H. Škultéty.

Bol raz jeden chudobný horár a mal už druhú ženu. Od prvej ženy mu ostalo dvoje detí, jedno dievčatko a jeden chlapček; volali ich Evičkou a Janíkom. Tieto nebožatá veľa vystáli pri mrchavej macoche; nikdy im pekného slova nedala, nikdy oko na nich neohrjala, len sa jednoducho vadila a každý bohovitý deň ich drvila a mlátila.

Po tie časy bolo veľmi úzko medzi ľuďmi a najmä u horárov ako najbiednejšie vyzeralo, že daraz aj za tri dni nemali v dome ani kúska chleba.

V jedno ráno opýtal sa ten horár:

„Ženo! Čo dáme jesť našim deťom?“

„Čo sa ma to máš spytovať?“ povie na to žena. „Chod' do hory, azda tam dač nájdeš.“

On sa vybral do tej hory, chodil, sledil do samého mraku, ale krem jedného vtáčka nemohol viacej zastreliť.

„Tu máš,“ povie žene, „uvar nám tohoto vtáčka!“

Vtáčok sa uvaril, a čo sa komu došlo obliznúť, na tom musel pristať.

Na druhý deň sa ohlásil zase ten horár:

„Bože môj, Bože môj, čože my budeme jesť?“

A žena mu na to odsekla:

„Eh, bože-nebože, čo mi tu máš za ušami božekať, radšej chod' a opatri niečo!“

Vybral sa zas do tej hory a čosi-kamsi pošťastilo sa mu zastreliť zajačka. Naradovaný odniesol ho žene, aby ho upiekla na večeru; on že ide ešte probovať šťastie a s tým sa vrátil do hory. Macocha obriadila toho zajačka a už ho chcela položiť na paven, skôr si ale ešte išla po vodu. Vtom sa priplichtila mačka, milého zajačka uchytila a zožrala. Ako sa s tou vodou vrátila a nevidela zajaca, dobre ju hneď tam neporazilo aj od ľaku aj od jedu. V strachu pred mužom, že ju bude paratiť, schytila nôž, odrezala si prsník a hodila na paven. Muž sa večer vrátil domov a ona mu dala jesť. Ako tak je, tu i tu pokrúca hlavou:

„Ešte som,“ povedá, „takúto pečienku nikdy nejedol. Ženo, či ty nejdeš so mnou jesť?“

„Ach, mne sa nechce, dnes som celý deň dáka planá,“ vyhovárala sa macocha.

A tak zjedol všetko sám.

Na tretie ráno ešte ani dobre nesvitalo, zase len začal ten horár:

„Ach, ženo, ženo, čo budeme jesť?“

A tá sa ho chytro opýta, že či bola dobrá tá včerajšia večera?

„Veru bola,“ prisvedčil jej on.

Tu mu vyjavila, čo to bola za večera.

„A teraz,“ povedá, „vieš ty, muž, čo? Porežeme my tie tvoje pľuhavé deti!“

Čert vymyslí, diabol poslúchne.

„Ja pristanem,“ povie na to horár, „ale sa skorej sedem ráz sprisahajme, že nikdy na seba nevyvoláme.“

Zakliali sa sedem ráz a potom sa uradili, že skorej chlapca a za chlapcom dievča zmárnia. Keď sa starí takto medzi sebou radili, Janík si na peci chrápal, ale Evička už chvíľku nespala a vypočúvala všetko. Nebožiatko, triasla sa na celom tele ako osika, ale ani len nemrkla.

Ako ráno povstávali, zavolá zlostná macocha:

„Deti, stúpajte do hory nazbierať suchého rážďa, budeme pečienku piecť!“

Evička, Janíček sa zachytili a šli. Ako to rážďa zbierajú, povie sestrička bračekom:

„Či znáš, Janík, na čo my toto rážďa zbierame?“

„Nuž na pečienku!“

„Veru na pečienku! Na tvoju!“ A tu mu vyrozprávala, ako sa otec s macochou radili, že ich jedno za druhým chcú porezať.

„Ale sa ty,“ povedá, „nič neboj! Len keď prídeme domov, ja budem macochu pýtať, aby ma kus začesala. Ty prídeš do izby a uchytíš mi stužku. Ja vybehnem za tebou a potom oba spolu utečieme.“

Doniesli to rážďa na dvor a macocha ich chválila, že sa tak poponáhľali. Tu Evička prosila macochu, aby ju trochu začesala.

„Priam,“ povedá, „priam, len bež ešte, postav vodu do toho veľkého hrnka!“

Evička postavila tú vodu, vybehla na pôjd, kde mala odložené dve plánočky, tie si vzala a šla ku macoche. Nôž ako britva naostrený blyšťal sa na stole. Macocha jej vrkoč rozplietla, stužku na bok odložila a začala ju prečesávať. Vtom pribehol Janík, stužku uchytí a pod von dverami! Evička sa schytila za ním a volala:

„Daj mi moju stužku! Daj mi moju stužku!“

Macocha po chvíli vyšla na dvor, bo ich nepočula vraviť; a tu vidí, ako tí zaberajú a boli už blízko hory. Zbadala, čo je vo veci, náramne sa rozpajedila a v zlosti kričala za nimi:

„Bohdaj ste sa na to premenili, z čej stupaje sa napijete!“

*

Braček, sestrička utekali horami dolami, kde ich dve oči viedli. Ale slnko pripekalo a Janíka začal trápiť smäd. Prišli na medveďaciu stupaj, kde dažďová mláčka stála.

„Evička sestrička, ach, ja by som pil!“

„Ach, nepiže mi ho, nepi, veď to medveďacia stupaj, ostal by si medveďikom. Na ti radšej túto plánočku, azda ti smäd prejde.“

Janík pohrýzol plánočku a smäd mu pominul.

Idú, idú zas na hodnom kuse, tu prišli na vlčiu stupaj a Janíka trápil ešte väčší smäd.

„Evička sestrička, ach, ja by som veľmi pil. Napijem sa z tejto mláčky!“

„Ach, nepiže mi ho, nepi, veď to vlčia stpuaj, ostal by si vlčkom. Na ti radšej túto plánočku, azda ti smäd prejde.“

Janík pohrýzol plánočku a bolo mu ľahšie.

Idú, zase idú, ale čo ďalej stúpali, slnko vždy viac pripekalo a Janíkovi šlo už na zamlenie.

„Sestrička Evička, dajže mi ešte, daj jednu plánočku!“

„Ach, braček môj premilený, veď už viacej nemám. Ale len kus ešte dočkaj, bude nablízku studnička.“

Prišli k jeleňacej stupaji.

„Sestrička Evička, ja nevládzem ďalej, ja sa musím napiť.“

„Ach, nepiže mi ho, nepi, veď to jeleňacia stupaj, ostal by si jelenikom.“

Ale len čo sa obzrela, on sa zohol ku tej mláčke a hneď ostal jelenčekom.

Ako ho takého zazrela, zalomila bielymi rúčkami a pustila sa do plaču:

„Ach, bože, prebože, môj nešťastný braček, čože si ja teraz s tebou počnem?

Ach, prídu psi, tí ťa potrhajú, prídu poľovníci, tí ťa dostrieľajú!“

A smutný jelenček stúpaj jej po pravom boku.

Neprešli ani na desať krokov, stála tu pekná studnička, len ako to najčistejšie sklo. Dievča sa napilo do chuti a tu sa jej hneď zaligotala na čele zlatá hviezda a aj vlasy jej ostali zlaté.

Od tej studničky pobrali sa ďalej a prišli na jednu čistinku, na ktorej stála kopa sena.

„Ach, braček jelenček, tu my,“ povedá, „budeme bývať, tu nás macocha nenájde!“

Vydlabali si do tej kopy dieru a tam sa v noci pred vetrom a pred dažďom kryli. Keď slniečko vychádzalo, Evička si sadla na kopy a prečesávala si vlásky, zlaté prezlaté vlásky a s plačom vykladala:

„Ach keby toto moja mamička vedela, že sa ja na tejto kope trasím a moje zlaté prezlaté vlásky češem! Moja mamička za deviatimi kachlí plátence vyšíva!“

Jelenček sa chodil pást a ona sa jahôdkami a korenkami živila.

Tak to trvalo za drahný čas.

Do tej istej hory chodieval na poľovačku mladý kráľ. Ako tak raz tu von sedela a vlásky si prečesávala, pribehol vypachtený jelenček a zápät' za ním pes. Jelenček šuchol do kopy a pes, ako dievča zazrel, pomrdal chvostíkom a vrátil sa nazad ku svojmu pánovi.

Pán mu hodil kus pečienky; on ju schytil do pyska a pod' rovno k milému dievčaťu; pečienku jej na lono vypustil a zas bežal ku pánovi. To tak spravil aj po druhý raz. A pánovi bolo divno, kde on tú pečienku vláči. Zahodil mu ešte jeden kus, a keď zase len v tú stranu bežal, mladý kráľ sa pustil za ním a pekne krásne prišiel ku Evičke.

„Nuž čože ty tu robíš?“ opýtal sa jej.

A Evička mu vyrozprávala všetko, čo a ako sa im vodilo.

„A či by si neprišla so mnou?“ povie na to kráľovič.

„Nie ver ja, lebo by ste vy mne toho jelenčeka zastrelit' dali.“

„Neboj sa,“ povedá, „ja ti ho nedám zastrelit'; len pod', pri mne vám dobre bude.“

Na tie pekné reči pristala ísť s kráľovičom; posadali do koča a odviezli sa do zámku.

Tu Evička našla všetko, čo jej bolo treba. Aj bračeka jelenčeka dobre opatřili. Šaty mala na výber, jedny od druhých krajšie, že len tak v nich prekvitala. Pritom ju dali učiť vo všetkom, čo kráľovnej vedieť treba, a keď dorástla, vzal si ju mladý kráľ za ženu. Ale sa jej skorej musel zaprisahať, že nedopustí nikdy jelenčekovi ublížit'.

Dobre lebo nebárs, — bývala v kráľovskom zámku jedna stará baba a túto veľmi zlostilo, že sa mladý kráľ takto oženil, lebo sa nazdávala, že si jej dievku vezme.

Kráľ musel odísť do vojny a tu poručil tej starej babe, aby kráľovnú statočne opatřila, lebo o krátky čas mala prísť do pôlohu.

Narodil sa chlapček utešený, na čele mu svietila zlatá hviezdička; ale kráľovná pri pôrode oslabla veľmi. Tu si pýtala trochu vody, ale stará baba jej povedala:

„Popod oblok Dunaj tečie, nachýľ sa a pi!“

„Ach, bože môj, akože sa ja mám nachýlit', keď som taká ubolená!“

„Komu ako vďaka,“ zahundrala baba, „ty sa neschýliš a ja ti tiež vody nedám!“

Kráľovná nemohla ďalej od smädu, nuž sa schýlila cez oblok, a ako bola tak nachýlená, strčila ju stará baba do vody a hneď na jej miesto svoju dievku uložila do postele. Chlapčeka so zlatou hviezdou sa jej nevidelo odmárniť; dosť jej bolo, že mohla dievku podstrčiť.

Kráľovná sa neutopila, len sa na zlatú kačku obrátila a s druhými kačkami po Dunaji plávala.

Ale chlapec nebožiatko, ako matku nečul, začal plakať a vieskať a vonkoncom sa nedal učičkať. Vtom pribehol jelenček do izby a knísal rožkami na znak, aby mu to dieťa na ne položili, že ho bude hintať. Stará baba si už neznala s ním rady, nuž mu ho položila na tie rožky:

„Chod,“ povedá, „zlomte oba grgy!“

Jelenček sa zachytil dolu brehom Dunaja, a ako zazrel plávať kačky, postál a zavolal na ne:

„Kačičky perličky,
či ste nevideli tohto dieťaťa matku?“

„Videli, videli v tom širokom sádku,“^[121]

odpovedali kačičky.

A vtom už letela zlatá kačka ku brehu, premenila sa na krásnu paniu, vzala dieťa a povedala mu:

„Môj zlatý synček, prezlatý, okúp sa, pridaj sa, povi sa!“ — a to sa priam všetko stalo.

Potom ešte raz vyobjímala, vybozkávala dieťa, a tak ho jelenčekovi na rožky zložila. Tu sa zase spravila na zlatú kačku a odletela do Dunaja.

To tak šlo za hodný čas: Jelenček každý deň nosieval dieťa k Dunaju a bolo hodnô, krásno ako ruža.

Naveľa odpísal kráľ z vojny, že aby ho vtedy a vtedy čakali domov. Tu hneď stará baba rozkázala dievke, aby si do postele ľahla a chorou sa stavala. A že keď kráľ príde, aby si len z toho jelenčeka mäso pýtala.

Kráľ sa šťastlivo vrátil domov a veľmi sa zradoval tomu krásnemu dieťaťu. Ale nad tou, čo na posteli ležala, nemohol sa prenačudovať a najviac mu bolo divno, že jej nevidel na čele zlatú hviezdu a zlaté vlasy. Tu stará baba vedela hneď vykrútiť, že to veru chorosť nikoho nepopraví a že zlatá hviezda a zlaté vlasy prešli z kráľovnej na dieťa.

A tá z tej postele začne volať:

„Jaj, jeleňacie mäso by som jedla, dajte mi toho jelenčeka zarezať!“

„Ej,“ povie na to kráľ, „veď som ti musel prisahať, že nesmie nikto jelenčekovi ublížiť. Akože je to, že ho teraz sama kážeš zarezať?“

A tá nič, len ešte väčšmi volala:

„Jaj, jeleňacie mäso by som jedla. Hneď mi dajte toho jelenčeka zarezať!“

Naveľa kráľ privolil a hneď začali nože brúsiť, vodu hriať, že ho budú rezať a variť.

Vtom sa prebudí dieťa a začne plakať a vrieskať. Na ten plač pribehol hneď jelenček a knísal rožkami.

Dosť ho stará baba čičkala; ale to veru nechcelo utíchnuť a jelenček jednoducho len kýval tými rožkami. Kráľovi to divno bolo, že čo to tak ten jelenček robí? A stará baba mu povedala, že chce to dieťa na rožkoch kolimbať. Nuž kráľ rozkázal, aby mu ho položili. A ten, ako ho na rožky dostal, vybehol von dvermi. Kráľ v strachu, aby sa dieťaťu zle nepovodilo, zachytil sa tiež. Jelenček šiel rovno dolu brehom, a ako zazrel plávať kačky, postál a zavolať na ne:

„Kačičky, perličky,
či ste nevideli tohto dieťaťa matku?“

„Videli, videli v tom širokom sádke.“

Tá hneď vyletela z toho Dunaja, premenila sa na krásnu paniu, vzala na ruky dieťa a povedala mu:

„Môj zlatý synček, prezlatý, okúp sa, pridoj sa, povi sa!“

To sa priam všetko stalo. Potom ho ešte začala objímať a bozkávať:

„Ach“, povedá, „čože robí ten tvoj drahý otec: Ach, keby on vedel, čo mi urobili, keby vedel, ako ma tá baba do Dunaja strčila!“

Tu kráľ spoza kríka vyskočil a objal ju okolo hrdla. Ona sa v tom okamžení urobila na zlatú kačku a potom bohvie ešte na aké potvory. Ale kráľ ju mocne držal a:

„Nepustím ťa,“ povedá, „nepustím, kým sa mi nespravíš na takú, ako si pred tým bola.“

Sotva to vyriekol, už ho objímala jeho krásna zlatovlasá žena a miesto jelenčeka kolimbal na rukách dieťa švárny mládenec.

Vytešení pobrali sa všetci do zámku a kráľ voviedol kráľovnú s dieťaťom a so švagrom do osobitnej izby, takže o tom nikto druhý nevedel. Stará baba sa nazdala, že jelenček aj s dieťaťom dakde skazu vzal a bola rada.

Na druhý deň rozkázal kráľ pripraviť veľkú hostinu a dal mnoho panstva zavolať. Stará baba až tak rástla od pýchy, keď videla svoju dievku za vrch stolom pri kráľovi sedieť. Keď najlepšie jedli a pili, vstal kráľ a takto sa ohlásil:

„Milí páni! Mám vám jednu otázku predložiť. Povedzte mi, čo by zaslúžil ten, ktorý chcel dvoch nevinných o život pripraviť a tretiemu šťastie pokaziť?“

A stará baba chytro na to povie:

„Ten nezaslúži inšie, len aby ho so všetkým parapúťom do suda klincami vybitého zadnili a dolu vrchom pustili.“

Vtom sa roztvorili bočné dvere, kráľovná s dieťaťom na rukách a švárny mládenec vstúpili do izby a kráľ rozpovedal všetko, čo a ako sa stalo. Starú babu aj s dievkou naskutku odviedli a ako sa sama odsúdila, tak sa im zvedlo.

Kráľ ale posadil k sebe z pravej strany kráľovnú, z druhej strany švárneho Janka a tak sa teraz naozaj radovali všetci spolu a radujú sa doteraz, ak nepomreli.

Zdroj: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/585/Dobsinsky_Prostonarodne-slovenske-povesti-Prvy-zvazok/24#ixzz40ef2TiFm

Príloha 4

Tri holúbky

Podali: Samuel Ormis, August Horislav Škultéty a Pavol Dobšinský z Gemera; rozpráva Janko Botto.

Bola raz jedna sirota — sirota vera, lebo nemala už nikoho na svete krem otca. — A viete, dievča, čo má aj dobrého otca, predsa je bez matky len sirota. Naša sirota bola hodnô dievčatko: krásno ako kvet, dobrô ako med, tichučkô ako muška a do roboty ako sršeň. Ona riadila celô hospodárstvo ako len mohla, ale otec jej vše len hovoril:

„Dieťa moje, nedám sa ja tebe takto za mladi mordovať s toľkou prácou, ožením sa a dvom vám to ľahšie pôjde.“

Dievča mu na to nič nerieklo, samo bolo rado, že dostane mamičku a — otec sa oženil. Vzal si jednu vdovicu, ktorá mu doviedla tiež jednu dcéru, v tých asi rokoch ako jeho vlastná bola, lenže nebola taká dobrá.

Ale pritom všetkom mať je len mať svojej dcére. Túto svoju vždy len ako za sklom držala, všade vychvaľovala a sirote bola len macochou. Neborká sirota, teraz ešte len vedela, čo je robota! Nie dosť bolo pre ňu práce okolo domu a gazdovstva, ale musela ešte aj macochu a jej dcéru vysluhovať; chúďa, nemalo ani dňa ani noci, či to stredtýždňa či v nedeľu. A tu ešte vše zle-nedobre na ňu, nikdy jej ani len pekného slova nedali, nesmela ani s nimi pri stole jedávať, len tam pod pecou musela vše čakať, kým jej čo odhodia.

A pri tomto všetkom ona bola tichá, pokojná. A pri tých najtvrdších prácach, či pri dome, či na poli, v oškľbaných hábach, predsa bola sto ráz krajšia ako tá macochina mazna.

Raz sa otec vyberá do jarmoku. Tu macocha naraz:

„To a to mi kúpiš. Treba mi mojej dcéruške črievičky, hodvábnu sukničku, stužky, medovníky“ — a pánbohvie, čo mu tam narectovala. Keď to všetko vypočul, obrátil sa pod pec ku svojej otrhanej dcére:

„No,“ povedá, „čože tebe kúpiť, čo?“

Ale macocha jej ani k slovu nedala prísť: tak a tak, že čo? Že tej nič nechýbí, že do kuchyne a maštale netreba žiadnych šperkov.

Otec vypočúval macochu a zase sa len spýtal dcéry:

„Nože, povedz, no, aj ty, čo ti mám doniesť?“

Sirota mu len tak úkradky pošepla:

„Ach, otec môj drahý! Čo sa vám páči, na čo sa tam dakde potknete.“

Išiel do toho jarmoku. Nakúpil od výmyslu sveta všeličo, čo si macocha narozkazovala, len svojej vlastnej dcére nič nekúpil. Naspäť idúc celou

cestou rozmýšľal, dobre o rozum neprišiel, či ozaj ešte dačo nezabudol. Tak hútajúc, ide blízko dediny cez jeden hájik dolu chodníčkom, potkne sa tam na jednu krivú liesku a tu spŕchnu tri oriešky, lúskance ako vosk.

„Aha!“ povedá, „toto bude mojej dcére jarmočňô.“^[10]

Otec príde domov, porozdáva, čo nakúpil a nik tak nebol s jarmočným spokojný ako úbohá sirota. Skryla si tie tri oriešky do vrecka, akoby to dáke perly boli bývali a poberala sa do práce.

V nedeľu ráno, keď už všetko okolo domu bola poriadila, sadne si pod pec a začne sa do kostola zberať, práve už boli druhý raz odzvonili, tu milá macocha do nej:

„Ty taká a taká, nuž či si len tak dom necháme, či ty nemáš čo doma robiť?“

Vybehne von a donesie jej za mericu hrachu so šošovicou zmiešaného:

„Tu máš, to mi pekne popreberáš, kým sa vrátíme z kostola.“ Všetci odišli do kostola a milô dievča sa chytí do preberania, vzdychajúci, nariekajúci, že takto ani len do kostola ju nepustí tá zlá macocha:

„Ach, mamka moja, mamka, čo si ma ta radšej nevezala sebou, tam by mi lepšie bolo nevoľnej sirote.“

Vtom jej zaštrkajú vo vreku tie tri oriešky, vyjme ich, položí pred seba a teší sa v nich, teší sa aj z toho, že predsa má ešte dobrého otca. Ako tak roztúžená, zamyslená ďalej vyberá, zaklope dačo na oblôčku. Pozrie — tu tri biele holúbky ak dúbkajú, tak dúbkajú doňho.

„Ach, nebožiatka, tie iste dnu chcú, azda ma aj tie potešiť prišli, úbohú stvoru!“

Otvorí im oblôček a holúbky k nej hovoria:

„Čože robíš, dobrô dievča?“

„Ach, vidíte,“ povedá, „teraz, keď druhí ľudia Bohu slúžia v kostole, ja sa doma s touto prácou musím trápiť.“

„No nič to,“ povedá jeden holúbok, „nechaj ty to tak!“

Vezme jeden oriešok a malým pyštekcom ho roztvorí a vytiahne hodvábne šatôčky, biele ako sneh:

„Na, tu máš, obleč sa a choď do kostola! My ti za ten čas toto povyberáme. Ale keď kňaz povie amen, nečakaj, kým druhí ľudia von pôjdu, vyjdi popredku a ponáhľaj sa domov preobliecť.“

Uradovaná sa poobliekala pekne-krásne ako ľalia, šla do kostola a tam si sadla do prvej prázdnej stoličky. Všetci ľudia sa iba na ňu dívali a medzi druhými aj sám kráľovič nemohol sa na ňu dosť nadiávať. Tak sa mu zapáčila, že by nebol dbal, čo by tie služby do večera boli trvali. Ale sa krásňô dievča ani neohliadlo, tak sa skrúšene modlilo a počúvalo kázeň, až kým kňaz nepovedal amen.

Vtedy sa zobralo potíšku a hybaj von z kostola, ponáhľalo sa domov. Pozobliekala biele hodvábne šaty, položila do orechovej škrupinky a škrupinku skryla. Tu vstúpi do chyže macocha aj s dcérou, vidí hrach a šošovicu osebe, povyberanô. Jedovalo ju to, že sa nemohla do pastorkyne zadrapiť, dala teda len pokoj, ale o chvíľku po izbe hore-dolu chodiac začne do nej pichať:

„Hľa, cundra, keby si bola v kostole bývala, bola by si videla za dievča! Ale tak, pecúchovi najlepšie len pod pecou.“

„Ach, veď som ju ja videla, keď išla popred nás.“

„Nuž ako?“

„A veru zo zrubu, bola som práve vtedy na vodu.“

„Zo zrubu! Teda sa ty budeš von zo zrubu len tak po ulici dívať? Počuješ, starý môj, ten zrub mi musíš naskutku preč dať. Táto daromnica by ti z neho vše len po strakách kukala.“

Muž neborák musel naskutku, hoc bol aj sviatočný deň, zrub odpratať, keď chcel, aby sa búrka utíšila.

Kráľovič sa hneď po kostole vyzvedal, skade by tá panička bola, či ju nevideli, kde by sa bola podela.

„Ej, ba ver vám tá tam do toho domu vnišla, kde to taký pekný zrub na studni,“ povedali mu ľudia.

Kráľovič dal hľadať z dom na dom, ale keď už zrubu tam nebolo, nemohli nič nájsť.

Na druhú nedeľu sadla zase v otrhaných šatách pod pec a chce sa do kostola vyberať. Tu sa obráti k nej macocha, čo svoju dcéru pred zrkadlom cifrovala:

„No, čože ty,“ povedá, „nemáš čo robiť doma? Ej, Ej! Tej iste to peknô dievča zišlo na um. Ani na krok!“

Vybehla do komory a doniesla jej za mericu prosa zmiešaného s makom.

„Tu,“ povedá, „toto mi budeš preberať a ak ho nepreberieš, kým prídem z kostola, bude hostina, vieš!“

S tým nechala macocha i s dcérou pastorkyňu smutnú. Táto sa dá do preberania vzdychajúci, plačúci nad svojím biednym losom:

„Ach, mať moja, mať moja! Čože si ja počnem?“

Vtom zaklopajú na oblôček tie tri holúbky:

„Neplač, neplač, dobrô dievča, len nás pusť dnu, to ti my všetko spravíme. Daj len sem z tých tvojich orieškov jeden!“ povedajú jej holúbky, ako im otvorila.

Ako im ho podá, tu holúbok vylúskne z neho strieborné šaty.

„Tu, hľadže, máš tieto šaty, obleč sa a choď do kostola! Ale keď počuješ amen, ponáhľaj sa domov a všetko bude dobre!“

Ona sa s radosťou pooblieka a ide ako hviezda do kostola. Sadne si na prvé miesto, modlí sa a načúva, takže ani na bok nepozrela. Kráľovič ale nepustil cez celý ten čas z nej oka a bolo mu dák divno okolo srdca.

Až raz povie kňaz amen, milô dievča vstane a tichučko vyjde z kostola. Príde domov a sotva sa stačí preobliecť, už macocha tu s dcérou. Zadíva sa, zakrúti hlavou, keď vidí, že je celá merica maku z prosa povyberaná. Hm! mrzelo ju, dobre sa nepukla, ale nemohla nič povedať. Len po chvíli začne:

„Bolo ti v kostole bývať, ty pecúch, bola by si videla za dievča. Ale tak, pecúchovi miesto len pod pecou.“

„Ach, veď som ju ja videla tiež, keď popred nás šla, práve som bola na tej slivke pred domom, chcela som vám k obedu zopár striasť,“ odpovie jej pastorkyňa.

Macochu nebolo viac treba, tu tá do nej:

„Aha, ty pluhavstvo,“ vykrične rozkatovaná, „teda sa ty budeš ešte aj v nedeľu na stromy škriabať, šaty trhať a na ľudí len tak náklaziť.^[11] — Počkaj! — Starý môj, tá slivka nesmie tam na tom priedomí ďalej zostať, von s ňou! Tá tvoja sova nebude viac na nej vysedávať!“

Milý muž išiel, čo je aj hriech v nedeľu, slivku vyťať. Lebo vedel, že by hneď bol v dome ešte väčší hriech, ak by to neurobil.

Kráľovič zase hľadal všade, vyhľadával peknô dievča. Aj povedali mu, že veru tam išla, kde tá pekná slivka pred domom. Dal hľadať aj slivku, ale nenašiel nič, bo slivky už tam nebolo. Zasmútil sa, zamyslel sa:

„No počkaj,“ povedá, „však ťa ja dostanem!“

Na tretiu nedeľu ráno, keď všetko bola poriadila a pekne ako makovička sa učesala, ide naša sirota pred zrkadlo k macochu, kde táto svoju dievku vystrájala a prosí ju, aby ju už raz len pustila do kostola.

„Aha, ty pluhavstvo, ty chceš do kostola nám iba na posmech, žeby sme sa tam za takú ošklbanicu hanbili? Nie! Ty zostaneš doma.“

S tým vyjde do komory a donesie jej za mericu múky zmiešanej s popolom a vykydne na stôl:

„Tu máš čo robiť! A žeby to bolo povyberaná, kým sa my z kostola vrátíme, či vieš!“

Macocha vzala svoju dcéru pod pazuchu a odišla, len úbohá sirota doma zostala. Chytila sa ona do toho vyberania plačúci, nariekajúci:

„Ach, mamka, mamka moja drahá! Len načo som ja biedna stvora na svete, len čo si ja s týmto počnem?“

Vtom zaklopkajú tri holúbky na obluku.

„Neplač, peknô dievča, neplač! Veď ti my to povyberáme, len nás pusť dnu!“

Ona ich z radosti pustila a tu jeden holúbok tretí oriešok otvoril a vyňal zlaté šaty.

„Tu,“ povedá, „máš oblek celý. Obleč sa chytro a choď do kostola! Ale keď kňaz povie amen, nečakaj, kým druhí ľudia pôjdu, vyjdi von z kostola a ponáhľaj sa domov!“

Išla ona išla ako slnko sa ligotajúce do toho kostola, tam si sadla zase na svoje predošlô miesto. Modlila sa a poslúchala kázeň, ani nezbadala, ako sa celý kostol iba na ňu díva, ako sa kráľovič na ňu usmieva.

Po nečase sa kázeň skončieva a kňaz povedá amen, vtedy sa len dievča preberá z nábožných myšlienok, vstane hore a chce pomaly odísť.

Ale čo sa nestalo? Dievča ako prirastenô nemôže sa hnúť z miesta, lebo kráľovič bol dal popod tú stolicu smoly naliať. Tu sa ona morcuje, borcuje na tom lepe, až sa jej raz pošťastí nohy von dostať a hybaj potíšku vyklzne z kostola. Letela domov ako bez duše a ani nezbadala, že je bez jednej črievičky.

Sotva sa preobliekla, už počula macochu pod oblokom. Zlaté šaty ani nestačila do škrupinky odložiť, len ich tak poza dvere šuchla.

Macocha i s dcérou príde, vidí múku osebe, popol osebe — dobre sa tam od jedu nepukla. Ale jej nič nemohla povedať. Iba o chvíľku zase začne dodievať do nej:

„Hej,“ povedá, „ty lušta, bolo ti v kostole bývať, tam by si bola videla za dievča! Ale tak, pecúch musí byť pod pecou.“

„Ach,“ odpovie pastorkyňa, „veď som ju ja ver videla, keď blysla pred náš oblok, vybehla som hore na koch a stade som sa na ňu dost' nadívala.“

No, macoche nebolo viac treba. Tu hneď do nej ako saňa skočí:

„Čo, ty daromnica naničhodná, budeš sa ty ešte po kochoch škriabať! Marš, pod korytá na pôjd! Ty obluda jedna, tam si môžeš od zlatej paničky obed pýtať. A ty starý, ten koch mi naraz zhodiš dolu, síce —“

Chudák starý vyšiel a zhodil koch dolu.

Sotva bol koch odprataný, tu sluhovia kráľovičovi prídu vyhľadávať krásnô dievča; lebo im boli povedali, že tam vnišla, kde ten vysoký koch na dome. Ale pozrú na dom, tu kochu niet. S dlhým nosom odišli preč.

Hja, ale kráľovič mal ešte záloh, zlatú črievičku. Poslal tedy zas druhých sluhov, žeby z dom do domu, kde akô dievča jesto, vyhľadali a ktorému by sa črievička hodila, zaraz ho k nemu doviezli.

Sluhovia vedľa rozkazu chodia z dom do domu, ale sa črievička žiadnemu dievčaťu na nohu nehodila. Macocha už skôr času vedela, že aj do nich prídu. Tu ona nohu dcérinu stíska, tlačí o milých päť, žeby ju len na menšiu spravila. Tu prídu sluhovia, sprobúvajú črievičku, ale na zapuchnutú nohu ani začknúť!

„No, toto je,“ povedá, „nič. Či tu nemáte druhô dievča?“

Macocha hneď odpovie, akoby ju najal:

„Ja, veru nie!“

Tak sa milí sluhovia už von poberali. Tu ako prídu do pitvora, ozve sa z pôjdu kohút:

*Kikirikí nad pántiký,
peknô dievča pod korytý!*

„Čo to, čo,“ zastavia sa, „za peknô dievča pod koryty?“

„Ach nie, veď to len ten kohút tak vše spieva“ — odhovárala ich macocha.

Ale títo sa nedali mýliť, len oni hybaj na pôjd. Našli dve korytá hneď a pod nimi uplakanô dievča. Aha, sprobujú jej črievičku, tu akoby ulial! Idú s ňou do chyže a vidia zado dvermi zlaté šaty.

Teraz už oni hneď vedeli, že našli, čo hľadali. Macocha sa len díva ako morka, čo sa to robí, ako milú pastorkyňu do koča vysadia a ako plačúci všetkým „zbohom“ zavolá. Tak ju to pohlo, že sa tam naraz od jedu rozpukla.

Kráľovič, ako mu ju došikovali, na prvý pohľad poznal, že je to ver ona.

„No,“ povedá, „či si to ty, duša moja, bola tri razy v tom kostole?“

„Ja som to bola,“ odpovie hanblivé dievča a zapáli sa ako ruža.

„A kde si tie pekné šaty vzala?“

Tu mu ona potom všetko vyrozprávala, ako, čo sa s ňou vodilo, ako jej tie tri holúbky na pomoci boli. V tom okamžení sa musela do tých svojich pekných šiat poobliekať — a o týždeň bola úbohá sirôtka kráľovičova žena.

Read more: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/531/Dobsinsky_Prostonarodne-slovenske-povesti-Druhy-zvazok/10#ixzz4JeVvbyv9

Ľudová slovesnosť v literatúre pre deti a mládež

Mgr. Zuzana Kováčová-Švecová, PhD.

Vydanie: prvé

Rozsah: 168 strán

Náklad: 100 ks

Formát: A5

Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela
v Banskej Bystrici

Edícia: Pedagogická fakulta

Tlač: EQUILIBRIA, s. r. o.

ISBN: 978-80-557-1388-5